

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญ

เป็นที่ยอมรับโดยทั่วกันว่า กระบวนการพัฒนาประเทศโดยเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจตามแนวคิดทุนนิยมอุตสาหกรรมนิยมในระยะ 50 ปีที่ผ่านมา ได้ลดทอนความสามารถของชุมชนในการจัดระเบียบทางสังคมภายในชุมชนของตนให้เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและเอื้อเพื่อเกื้อกูล ในปัจจุบัน กลไกในการจัดการกับภาวะวิกฤติหรือสิ่งที่เป็นภัยคุกคามสันติสุขของชุมชนเหลือน้อยลง ชุมชนเริ่มหมดความสามารถที่จะระดมความร่วมมือของสมาชิกเพื่อแก้ปัญหาที่มีอยู่ร่วมกัน โดยฝากความหวังในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ไว้กับหน่วยงานภาครัฐ และรอคอยความช่วยเหลือจากภายนอกมากกว่า การจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ด้วยตัวเอง

อาจกล่าวได้ว่า สภาวะที่กล่าวข้างต้น คือความอ่อนแอทางการเมือง ซึ่งเป็นองค์ประกอบประการหนึ่งของความอ่อนแอของชุมชน ที่มีผลให้ชุมชนจำนวนมากตกอยู่ในสภาวะพึ่งพาและถูกครอบงำ ด้วยเหตุนี้ ในปัจจุบันจึงมีความพยายามจากทุกภาคส่วนที่จะฟื้นคืนความสามารถของชุมชนในการจัดการกับสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เปลี่ยนไป รวมทั้งปัญหามานานาประการที่ชุมชนกำลังเผชิญ อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการนำเสนอแนวคิดและแนวปฏิบัติจำนวนมากที่เชื่อว่ามีพลังในการขับเคลื่อนให้บุคคลและชุมชน นำศักยภาพของตนเองและภูมิปัญญาของชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนของตน แต่จากประสบการณ์ของนักพัฒนา (ศูนย์ข้อมูลชุมชน, 2552) พบว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลให้วิธีการที่ใช้ประสบผลสำเร็จตามที่มุ่งหวัง คือ ความพร้อมของชุมชนที่จะเข้าสู่กระบวนการเพื่อพัฒนาตนเองอย่างตั้งใจและเต็มใจ โดยมีเงื่อนไขที่จำเป็นต่าง ๆ เพียงพอที่จะเอื้ออำนวยให้กระบวนการดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ตามแนวคิดของนักวิชาการที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน (สมพันธ์ เตชะอธิก ปรีชา อวยตระกูล และ ชื่น ศรีสวัสดิ์, 2533; สรรเสริญ วงศ์ชะอุ่ม, 2546; เพ็ญสิริ จีระเดชากุล, 2550; สีลาภรณ์ บัวสาย, 2552) เชื่อว่า ความสามารถของชุมชนในการจัดการกับการเปลี่ยนแปลงและสภาพ ไม่พึงปรารถนาที่เกิดขึ้นภายในชุมชนของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพด้วยตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องรอคอยหรือพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอก จะเป็นผลมาจากการมีอยู่ของปัจจัยที่สำคัญ 7 ประการ อันได้แก่

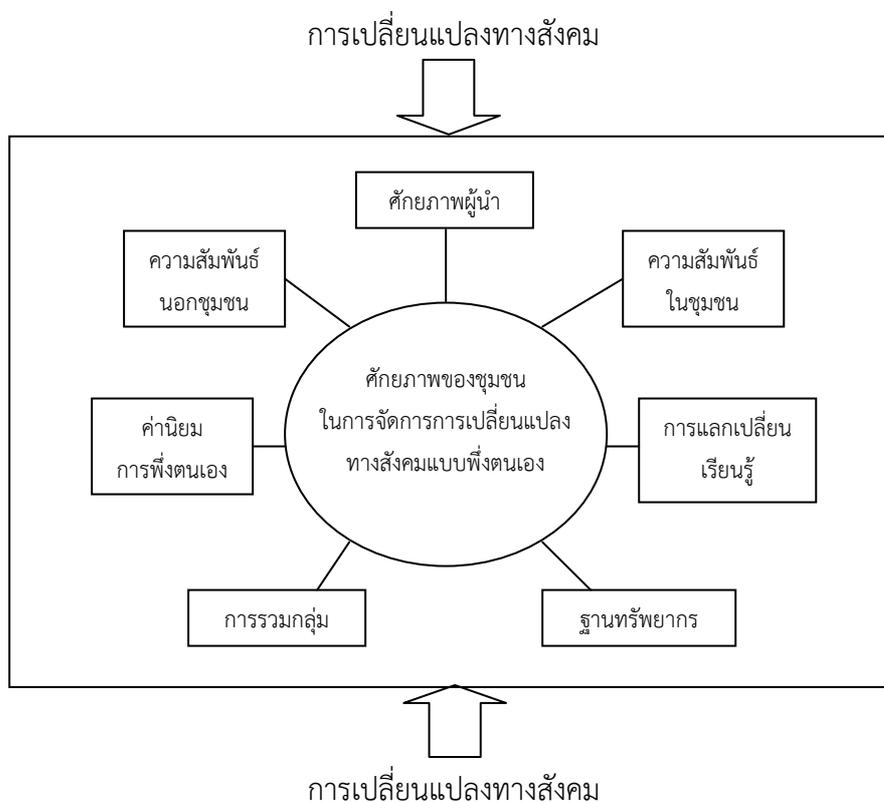
- 1) ศักยภาพของผู้นำชุมชน
- 2) ความสัมพันธ์ภายในชุมชน
- 3) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน
- 4) ฐานทรัพยากรในชุมชน
- 5) การรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชน
- 6) การมีค่านิยมพึ่งตนเอง และ
- 7) ความสัมพันธ์ภายนอกชุมชน โดยชุมชนที่มีปัจจัยทั้ง 7 ประการที่กล่าวนี้อยู่มาก ย่อมเป็นชุมชนที่มีศักยภาพในการจัดการกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้มากด้วยเช่นกัน

ตำบลโคกโคเฒ่า เป็นชุมชนหนึ่งที่ตั้งอยู่ในอำเภอเมืองสุพรรณบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี พื้นที่ชุมชนส่วนใหญ่ เป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่อุดมสมบูรณ์ โดยคนในชุมชนกว่าร้อยละ 70 ของทั้งหมดเป็นเกษตรกร แม้สภาพชุมชนโดยรวมจะยังคงเป็นชุมชนชนบทที่มีวิถีการดำเนินชีวิตเรียบง่ายก็ตาม แต่ก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ อย่างเกิดขึ้นในชุมชน โดยการเปลี่ยนแปลงบางอย่างเป็นไปในทางที่ดีขึ้น สะดวกสบายขึ้น ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงบางอย่างเริ่มสร้างปัญหาใหม่ ๆ ให้แก่ชุมชน แม้ปัญหาของชุมชนโคกโคเฒ่าทุกวันนี้จะยังไม่รุนแรงเท่าใดนัก แต่หากชุมชนไม่สามารถจัดการกับการเปลี่ยนแปลง และปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว ย่อมมีโอกาสที่ปัญหาจะขยายตัวและส่งผลกระทบรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ นอกจากนั้น ความเป็นจริงประการหนึ่ง คือ ชุมชนโคกโคเฒ่าจะต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ อีกหลายประการที่จะเข้ามาในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุนี้ การมีคำตอบที่ชัดเจนเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชนในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง จะเป็นเสมือนกระจกเงาที่ช่วยสะท้อนภาพให้ชุมชนเข้าใจตนเองดีขึ้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการเตรียมตัวให้พร้อมที่จะรับมือกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคตข้างหน้า

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการดำรงอยู่ของสิ่งที่เป็นตัวบ่งชี้ความสามารถในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเองของชุมชนในพื้นที่ตำบลโคกโคเฒ่า
2. เพื่อประเมินศักยภาพของชุมชนในพื้นที่ตำบลโคกโคเฒ่าในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในพื้นที่ตำบลโคกโคเฒ่า ในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภูมิที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตเนื้อหา

ศึกษาการดำรงอยู่ของสิ่งที่เป็นตัวบ่งชี้ความสามารถในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเองของชุมชนในพื้นที่ตำบลโคกโคเฒ่า ประกอบด้วย

- 1.1 ศักยภาพของผู้นำชุมชน
- 1.2 ความสัมพันธ์ภายในชุมชน
- 1.3 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน
- 1.4 ฐานทรัพยากรในชุมชน
- 1.5 การรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชน
- 1.6 การมีค่านิยมการพึ่งตนเอง
- 1.7 ความสัมพันธ์ภายนอกชุมชน

2. ขอบเขตประชากร

ประชากรการวิจัย คือ ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนและกลุ่มแกนนำในชุมชนโคกโคเต่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี รวมทั้งบุคลากรในองค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเต่าทั้งที่ทำหน้าที่นิติบัญญัติ และหน้าที่บริหาร

3. ขอบเขตพื้นที่

พื้นที่การวิจัย คือ ตำบลโคกโคเต่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ 4 หมู่บ้าน คือ บ้านโคกโคเต่า (หมู่ 1) บ้านสำออง (หมู่ 2) บ้านสามหนอง (หมู่ 3) และบ้านลาดบัวขาว (หมู่ 4)

4. ขอบเขตระยะเวลา

1 ปี (ระหว่างเดือนตุลาคม 2553 ถึงเดือนกันยายน 2554)

นิยามศัพท์

ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง สภาพการณ์ที่คนในชุมชนสามารถดูแลตนเองได้ รู้ว่าจะพัฒนาตนเองหรือจัดการกับปัญหาในชุมชนของตนอย่างไร มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวที่จะร่วมมือกันทำสิ่งต่าง ๆ ให้บรรลุเป้าหมาย และมีความสามารถที่จะจัดสรรแบ่งปันผลประโยชน์ระหว่างกันได้อย่างลงตัว เป็นผลให้สมาชิกทุกคนอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับโครงสร้างทางสังคม และรูปแบบพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงทางประชากร การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของคนในสังคม การเกิดนวัตกรรมหรือเทคโนโลยีใหม่ หรือการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคม

ศักยภาพของชุมชนในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง หมายถึง ความสามารถของชุมชน ในการป้องกันหรือแก้ไขปัญหาที่เป็นผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทำให้ชุมชนสามารถหลุดพ้นจากสภาวะไม่พึงประสงค์สู่การมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีได้ด้วยตัวเอง โดยสิ่งที่เป็นตัวบ่งชี้ศักยภาพของชุมชนในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง ได้แก่

1. ศักยภาพของผู้นำชุมชน หมายถึง การมีผู้นำชุมชนที่เป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ มีภาวะผู้นำ มีความสามารถในการระดมความร่วมมือร่วมใจ และดำเนินงานร่วมกันจนประสบความสำเร็จ โดยยึดประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ

2. ความสัมพันธ์ภายในชุมชน หมายถึง สภาพชุมชนที่สมาชิกมีความสามัคคี มีสำนึกในความเอื้ออาทรและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

3. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน หมายถึง สภาพชุมชนที่มีช่องทางให้สมาชิกมีโอกาสรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชนอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีระบบการแลกเปลี่ยนข้อมูลกันอย่างกว้างขวาง

4. ฐานทรัพยากรในชุมชน หมายถึง สภาพชุมชนที่มีสิ่งที่เป็นต้นทุนให้ชุมชนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการแก้ปัญหาและพัฒนาตนเอง ประกอบด้วย การมีทรัพยากรธรรมชาติที่ปัจจัยการทำกิน การมีระบบค่านิยมวัฒนธรรมที่ผู้กร้อยยัดโยงให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชน และการมีระบบความรู้ท้องถิ่น (ภูมิปัญญา) สอดคล้องสัมพันธ์กับบริบทแวดล้อมในชุมชน

5. การรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชน หมายถึง สภาพชุมชนที่มีกระบวนการทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกัน

6. การมีค่านิยมพึ่งตนเอง หมายถึง สภาพชุมชนที่สมาชิกส่วนใหญ่มีความเชื่อมั่นในการทำงานร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง

7. ความสัมพันธ์ภายนอกชุมชน หมายถึง สภาพชุมชนที่มีการสร้างความสัมพันธ์ หรือสร้างความร่วมมือกับองค์กรอื่น ๆ (ภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคประชาชน) ที่อยู่ภายนอกชุมชน เพื่อการพัฒนา การแลกเปลี่ยนข้อมูลประสบการณ์ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หรือการขยายผลการพัฒนาที่ดี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. มีข้อมูลพื้นฐานซึ่งกรมการปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมในท้องถิ่น สามารถใช้ประโยชน์ในการกำหนดแนวทางส่งเสริมสนับสนุนเพื่อเพิ่มพูนความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนที่สอดคล้องกับสภาพปัจจุบันและปัญหาแท้จริงในพื้นที่

2. เป็นช่องทางให้ชุมชนในตำบลโคกโคเฒ่ารู้จักตนเอง ตระหนักในศักยภาพที่มี และเห็นแนวทางที่จะใช้ศักยภาพที่มีให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนของตน

3. เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกชุมชนในตำบลโคกโคเฒ่า และนักวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต รวมทั้งสามารถพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือที่มีศักยภาพในการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางการเมืองแก่ชุมชนต่อไป

4. มีการเผยแพร่ผลการวิจัยในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิจัย นักวิชาการ นักพัฒนา และศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา รวมทั้งสามารถผลักดันให้มีการศึกษาวิจัยต่อยอดเพื่อเพิ่มพูนองค์ความรู้เกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนต่อไป

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่อง ศักยภาพของชุมชนในพื้นที่ตำบลโคกโคเฒ่าในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง ครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการดำรงอยู่ของสิ่งที่เป็นตัวบ่งชี้ความสามารถในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเองของชุมชนในพื้นที่ตำบลโคกโคเฒ่า 2) ประเมินศักยภาพของชุมชนในพื้นที่ตำบลโคกโคเฒ่าในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง และ 3) เสนอแนะแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในตำบลโคกโคเฒ่าในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยจะนำเสนอผลการทบทวนวรรณกรรมตามลำดับ ดังนี้

ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน

พัฒนาการของแนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน

อริสโตเติลเป็นบุคคลแรกที่ใช้คำว่า "ชุมชน" (Community) เพื่อสื่อความหมายถึงกลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวของมนุษย์ที่มีค่านิยมร่วมกัน ในระยะต่อมา ความหมายแรกเริ่มที่กล่าวนี้ ได้ถูกขยายความเพิ่มเติมตามพัฒนาการของชุมชนในแต่ละยุคสมัย จนกระทั่งในปัจจุบัน คำว่าชุมชนมีความหมายที่หลากหลายมากกว่าเดิม โดยมีทั้งการนิยามความหมายของชุมชนเชิงพื้นที่ เชิงวัฒนธรรม และเชิงจิตวิทยา รวมทั้งการนำคำว่าชุมชนมาใช้ในหลายระดับ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ระดับชาติ ระดับโลก ไปจนถึงชุมชนเสมือนจริง (Cyber Communities) ที่ปรากฏบนเครือข่ายคอมพิวเตอร์ อันเป็นผลมาจากพัฒนาการของเทคโนโลยีสารสนเทศในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ (Boyles, 1996)

สำหรับสังคมไทยนั้น คำว่าชุมชนเข้ามาในประเทศไทยพร้อมกับแนวคิดการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2504 (มธุรส ศิริสถิตย์กุล, 2554) ในระยะแรก รัฐไทยมองชุมชนชนบทว่ามีปัญหาเนื่องจากติดอยู่กับวงจรอุบาทว์ คือ โง่-จน-เจ็บ โดย "โง่" มุ่งถึงการขาดการศึกษา "จน" คือความขาดแคลนทางเศรษฐกิจเพราะพึ่งพิงระบบการเกษตรกรรมที่ล้าสมัย และ "เจ็บ" หมายถึงสุขภาพอนามัยของชาวชนบทที่มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ล้าหลัง ทำให้อัตราการเจ็บป่วยและการตายจากโรคต่าง ๆ สูงกว่าที่ควรเป็นทัศนคติดังกล่าว นำไปสู่วิถีการพัฒนาโดยมุ่งประเด็นทางเศรษฐกิจเป็นหลัก เพื่อให้ชาวบ้านในชุมชนชนบทมีรายได้เพิ่มขึ้น เมื่อประกอบกับกระแสการปฏิวัติเขียว เพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรโดยอาศัยเทคโนโลยีเกษตรกรรมยุคใหม่ที่จากประเทศทางตะวันตก รัฐจึงดำเนินการอย่างจริงจังเพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เชิงพาณิชย์เพื่อการส่งออก นำรายได้เข้าประเทศ อย่างไรก็ตาม กระบวนการพัฒนาดังกล่าว กลับทำให้หนี้สิน

ของเกษตรกรเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ความร่ำรวยมั่งคั่งจะกระจุกตัวอยู่กับชาวนาที่ถือครองที่ดินเป็นจำนวนมาก ในขณะที่เกษตรกรที่ไม่มีที่ดินทำกินจะกลายเป็นแรงงานรับจ้างทั้งในภาคการเกษตรและการรับจ้างทั่วไป

ปัญหาที่กล่าวข้างต้นนี้ ได้ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 2530 ซึ่งเป็นยุคที่อสังหาริมทรัพย์เฟื่องฟู ท่ามกลางกระแสการพัฒนาตามแนวเศรษฐกิจศาสตร์กระแสหลักที่เน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรม องค์กรพัฒนาเอกชน (Non-governmental Organization: NGO) บางส่วน ได้นำเสนอแนวคิดเรื่อง "วัฒนธรรมชุมชน" และ "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" เพื่อชี้ให้เห็นศักยภาพของบุคคลและสถาบันชุมชนต่าง ๆ อาทิเช่น พระ ผู้อาวุโส และเครือข่ายต่าง ๆ ที่ยังคงมีบทบาทอยู่ในชุมชน โดยชี้ให้เห็นว่า บุคคลและสถาบันเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการยึดโยงสังคมชนบทไม่ให้แตกสลายทางด้านจิตใจและวัฒนธรรม ระบบวัฒนธรรมชุมชนที่มีวัด พระ ความเชื่อทางศาสนา นับเป็นสิ่งมีค่าที่เป็นหลักในการพัฒนาคนทางด้านจิตวิญญาณและแสดงถึงอัตลักษณ์ของชุมชนในแต่ละพื้นที่ ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาชนบทในระยะต่อไป จึงควรหันกลับมาให้ความสำคัญกับศักยภาพที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่ และยอมรับความแตกต่างหลากหลายของอัตลักษณ์ ความดีงาม และความมีศักดิ์ศรีของวัฒนธรรมซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญของชีวิตและชุมชน ทิศทางการพัฒนาในระยะต่อไป จำเป็นต้องมีรากฐาน มาจากวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเน้นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย กลมกลืนกับธรรมชาติ และมีระบบสังคมที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (เสรี พงศ์พิศ, 2549) รวมทั้งการส่งเสริมแนวคิดเรื่องการพึ่งตนเองซึ่งเกี่ยวข้องกับอำนาจในการตัดสินใจ โดยชุมชนจะต้องมีอำนาจในการตัดสินใจด้วยตนเองเป็นตัวของตัวเองทางความคิด สามารถกำหนดแบบแผนการผลิตในแบบของตัวเองโดยผลิตเพื่อการบริโภคเป็นหลัก และมีศักยภาพที่จะดำเนินชีวิตตามรากฐานแห่งวัฒนธรรมของตน (อภิชาติ ทองอยู่, 2554)

แนวคิดการพึ่งตนเองที่นำเสนอข้างต้นนี้ แม้จะไม่ได้รับการตอบรับจากภาครัฐมากนักในช่วงทศวรรษ 2530 อันเป็นช่วงเวลาที่อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศขยายตัวสูงมากก็ตาม แต่ภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 ทุกภาคส่วนในสังคมไทยได้หันมาให้ความสำคัญกับแนวคิดการพึ่งตนเองและวิถีเศรษฐกิจพอเพียง โดยกระทรวงมหาดไทยได้เสนอยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง ประกอบด้วยกลยุทธ์ 5 ประการ คือ 1) ยึดครอบครัวและชุมชนเป็นหลัก 2) ยึดการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ 3) ยึดการรวมกลุ่มเป็นเครือข่าย 4) ยึดการส่งเสริมการตลาดชุมชน และ 5) ยึดการจัดเวทีชาวบ้านเป็นหลักแบบคิดเองทำเอง (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคณะ, 2547) ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาชนบทในช่วงหลังทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา จึงมีจุดเน้นที่การดำเนินงานอย่างต่อเนื่องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบทให้กินดีอยู่ดี มีความสามารถในการพึ่งพาตนเอง และสามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลง หรือควบคุมทรัพยากรและสภาพแวดล้อมเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองกับชุมชนภายนอก

ความหมายของ "ชุมชน"

"ชุมชน" เป็นคำที่มีหลายความหมายและถูกนำมาใช้ในหลายลักษณะ โดย ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) ได้แบ่งความเป็นชุมชนที่ปรากฏในสังคมปัจจุบันออกเป็น 4 ลักษณะด้วยกัน คือ 1) ชุมชนหมู่บ้าน 2) ชุมชนในฐานะขบวนการประชาชน 3) ชุมชนแนวมนุษยนิยมหรือชุมชนอุดมคติ และ 4) ชุมชนในรูปแบบใหม่หรือชุมชนเสมือนจริง

หากพิจารณาเฉพาะชุมชนในลักษณะชุมชนหมู่บ้าน จะพบการนิยามความหมายของชุมชนลักษณะนี้ไว้ต่าง ๆ กัน เช่น

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525) ให้ความหมายไว้ว่า คือ หมู่ชนหรือกลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกัน

ขบวน พลตรี (2529) ให้ความหมายว่า หมายถึง กลุ่มบุคคลที่อยู่รวมกันภายในอาณาเขตและภายใต้กฎหมายหรือข้อบังคับเดียวกัน มีการสังสรรค์กัน มีความสนใจร่วมกัน มีผลประโยชน์คล้ายๆ กัน และมีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน เช่น ภาษาพูด ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรืออีกนัยหนึ่ง คือ มีวัฒนธรรมร่วมกัน

อุทัย ดุลยเกษม (2539) อธิบายว่า "ชุมชน" มีความหมายในระดับเดียวกับคำว่า "สังคมหมู่บ้าน" คือ เป็นหน่วยของสังคมหรือหน่วยทางการปกครองขนาดเล็กในระดับพื้นฐานที่มีการรวมกันของกลุ่มคนจำนวนหนึ่งในพื้นที่แห่งหนึ่งเพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นในการดำรงชีวิต โดยเหตุที่มีคนกลุ่มดังกล่าวมาอาศัยอยู่รวมกันและใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิตร่วมกัน จึงมีการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันขึ้น มีองค์กรหรือสถาบันของชุมชนและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทั้งนี้ ชุมชนหมายถึง สังคมขนาดเล็กในชนบทที่ยังไม่พัฒนาหรือสังคมหมู่บ้านที่สมาชิกของสังคมยังมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ

ประเวศ วะสี (2540) อธิบายว่า ชุมชน หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งจะมีจำนวนเท่าใดก็ได้ มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ และการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) ให้ความหมายไว้ว่า คือการที่คนจำนวนหนึ่งที่อาศัยอยู่พื้นที่แห่งหนึ่ง มีความเชื่อผลประโยชน์ กิจกรรม และคุณสมบัติอื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกัน คุณลักษณะเหล่านี้มีลักษณะเด่นเพียงพอที่จะทำให้สมาชิกตระหนักและเกื้อกูลกัน

สนธยา พลศรี (2545) อธิบายว่า คือกลุ่มทางสังคมที่อยู่อาศัยร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน เช่น ครอบครัว ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล ฯลฯ มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน มีการติดต่อสื่อสารและเรียนรู้ร่วมกัน มีความผูกพัน เอื้ออาทรกันภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกัน มีการร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน

หากสังเคราะห์ความหมายของชุมชนที่นักวิชาการต่าง ๆ ให้ความหมายไว้ข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า ลักษณะที่สำคัญของชุมชนหมู่บ้านในสังคมไทย คือ การรวมตัวของกลุ่มคนซึ่งอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน และมีความร่วมมือกันหลายมิติ เช่น มีแบบแผนการดำเนินชีวิตที่คล้ายคลึงกัน มีการใช้ทรัพยากรร่วมกัน มีผลประโยชน์ร่วมกัน มีวัฒนธรรมร่วมกัน อยู่ภายใต้กฎระเบียบข้อบังคับอย่างเดียวกัน ฯลฯ โดยความร่วมมือกันเหล่านี้ จะส่งผลเป็นความผูกพัน ความเอื้ออาทร ความร่วมมือร่วมใจ และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของคนในชุมชน

ความสำคัญของชุมชน

อาจกล่าวได้ว่า ความสามารถในการรวมตัวกันเป็นชุมชน เป็นประสบการณ์ดั้งเดิมตามธรรมชาติของมนุษย์ ที่ช่วยสร้างดุลยภาพระหว่างกระบวนการภายในและโลกภายนอก อันเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญในการก่อเกิดพลังการจัดการร่วมกันเพื่อสร้างความพอดีระหว่าง ความต้องการของปัจเจกและความจำเป็นของส่วนรวม (วิรัตน์ คำศรีจันทร์, 2544) ด้วยเหตุนี้ ความเป็นชุมชน จึงมีความหมายมากกว่าการที่ปัจเจกบุคคลมาอยู่ร่วมกันในพื้นที่ที่มีอาณาเขตเฉพาะเจาะจง หากแต่ครอบคลุมถึงความสามารถที่ปัจเจกชนซึ่งอยู่ร่วมกันนั้น ได้สร้างสายสัมพันธ์โดยวางหลักการ เงื่อนไข หรือกฎกติกาอันเป็นบรรทัดฐานของการอยู่ร่วมกัน การสร้างระบบการจัดการอำนาจและเอกสิทธิ์ในการเข้าถึงทรัพยากรทั้งที่เป็นวัตถุและที่มิใช่วัตถุ ซึ่งมีผลให้ชุมชนมีลักษณะเป็นองค์กรทางสังคม (social organization) ที่มีการจัดระเบียบ (social order) เพื่อให้สามารถสนองตอบความต้องการในชีวิตประจำวันของสมาชิก และสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่ร่วมกันได้ (Olsen, 1968) ความเป็นชุมชนจึงเป็นเสมือนเครื่องมือที่ทำให้สมาชิกบรรลุเป้าหมายต่าง ๆ เช่น การมีอาหารสำหรับบริโภค มีงานทำ มีความปลอดภัย ในทรัพย์สินและความสงบสุข การได้รับสวัสดิการที่จำเป็นในชีวิต การได้พักผ่อนรื่นเริง ฯลฯ ชุมชน จึงต้องมีลักษณะที่ไวต่อการรับรู้ความต้องการของสมาชิก และสามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยความสามารถในการจัดการกับปัญหาร่วมกันของชุมชน จะถูกถ่ายทอดผ่านกระบวนการเรียนรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง (นภาพรณ หะวานนท์ เพ็ญสิริ จีระเดชากุล และสุรวุฒิ ปัดไธสง)

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนในระยะการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 - 7

การพัฒนาประเทศตามแนวทางทุนนิยมโดยเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยเฉพาะในระยะการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 - 7 (พ.ศ. 2500 - 2540) ได้ส่งผลให้ชุมชนชนบทซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของคนส่วนใหญ่ในประเทศ และเป็นหน่วยสังคมสำคัญที่เคยสร้างความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตแก่ครอบครัวเกษตรกร ถูกกลืนเล็ดจนตกอยู่ในสภาวะที่อ่อนแอและ

ไม่สามารถเป็นหลักประกันความมั่นคงแก่สมาชิกในชุมชนได้อีกต่อไป กระแสของการพัฒนานอกจากจะทำให้วิถีการดำรงชีวิตแบบพออยู่พอกิน และความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชนลดน้อยลงไปแล้ว ยังก่อให้เกิดปัญหาใหม่ ๆ มากมายในทุกมิติของการดำรงชีวิต (นภาพรณัฏ หะวานนท์ เพ็ญศิริ จีระเดชากุล และสุรวิทย์ ปัดไธสง (2550) ตั้งแต่ความอ่อนแอทางเศรษฐกิจจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตเพื่อบริโภคเป็นการผลิตเพื่อขาย การถูกจูงใจให้ใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เมล็ดพันธุ์พืชใหม่ ๆ รวมทั้งอุปกรณ์การผลิตและเครื่องมือเครื่องจักรแทนแรงงานคนแรงงานสัตว์ ที่ล้วนส่งผลให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นและต้องการเงินทุนเพิ่มมากขึ้น ขณะเดียวกัน ชุมชนที่ต้องพึ่งพาดตลาดภายนอกเพื่อขายผลผลิต กลับขาดความรู้ด้านการตลาด การขนส่งสินค้า แหล่งสินเชื่อ การแปรรูปวัตถุดิบ การบรรจุหีบห่อ ฯลฯ จนไม่สามารถปรับเปลี่ยนกระบวนการต่อเนื่องจากการผลิตให้สอดคล้องกับวิถีการผลิตเพื่อขาย ผลที่ตามมาคือ ชาวชนบทในฐานะผู้ผลิตกลับไม่มีอำนาจต่อรองในระบบต่าง ๆ ที่ตนเองเข้าไปติดต่อด้านสัมพันธ์ด้วย จนในที่สุด ชาวชนบทจำนวนมากได้กลายเป็นผู้ที่อ่อนแอในระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ ดังจะเห็นได้จากการเป็นผู้มีหนี้สิน การสูญเสียที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตสำคัญ การกลายเป็นแรงงานรับจ้างที่มีรายได้ไม่พอเพียงแก่การดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ นอกจากนี้ ระบบการผลิตพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า ยังมีผลให้ระบบนิเวศถูกทำลาย การใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงเป็นจำนวนมากส่งผลให้ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ การถางป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจมีส่วนทำให้ความชุ่มชื้นและปริมาณน้ำตามธรรมชาติลดลง จนชาวชนบทที่เคยดำรงชีวิตได้ด้วยพึ่งพาธรรมชาติต้องหันไปพึ่งการใช้เงินเพื่อซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคเพราะทรัพยากรที่เคยมีอยู่ตามธรรมชาติหมดไป

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนชนบทของไทยที่กล่าวนี้ ยังส่งผลกระทบต่อการสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชน อย่างน้อย 2 ประการ ประการแรก คือ แนวทางการพัฒนาของไทยที่ผ่านมา ทำให้คนชนบทมีแนวโน้มที่จะมองการดำรงชีวิตอยู่ในภาคเกษตรกรรมในแง่ลบ เพราะเป็นอาชีพที่มีความเสี่ยงจากสภาพดินฟ้าอากาศหรือการขายผลผลิตทางการเกษตรได้ในราคาต่ำ การดำรงชีวิตในภาคเกษตรกรรมจึงเป็นทางเลือกที่เสียเปรียบ คนในชนบทจึงปฏิเสธที่จะให้คนรุ่นลูกดำเนินชีวิตตามแบบที่พ่อแม่เคยเป็น และพยายามใช้ระบบการศึกษาที่รัฐจัดให้ เป็นเครื่องมือช่วยให้คนรุ่นใหม่มีงานอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม ที่เชื่อว่ามันคงและมีเกียรติมากกว่า การถ่ายทอดวัฒนธรรมที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชนสู่คนรุ่นลูกจึงกระทำอย่างมีข้อจำกัด และมีส่วนทำให้คนรุ่นใหม่ไม่เห็นความสำคัญของการดำรงชีวิตในชนบท สำหรับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงต่อการสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชน ประการที่สอง คือ แนวทางการพัฒนาของรัฐที่ไม่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป หากแต่ใช้การนำเครื่องมือ อุปกรณ์ ความรู้ และทักษะจากภายนอกเข้าสู่ชุมชนแทน ทำให้ภูมิปัญญาชุมชนซึ่งเคยเป็นสายใยเชื่อมโยงคนในชุมชนที่ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันหมดความสำคัญลง และมีแนวโน้มที่คนในชุมชนจะมีวิถีชีวิตแบบต่างคนต่างอยู่และพึ่งพิงระบบภายนอกสูง นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ยังส่งผลกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาในระบบ และละเลยการถ่ายทอดหรือปรับเปลี่ยนภูมิปัญญาของชุมชนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป

การพัฒนาที่เน้นการเติบโตทางอุตสาหกรรมยังส่งผลให้ชุมชนที่เคยมีความสามารถในการจัดระเบียบทางสังคมในชุมชนของตนให้เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข สามัคคี และเอื้อเพื่อเกื้อกูลกันหมดไป สถาบันครอบครัวที่เคยมีบทบาทสำคัญในการดูแลสวัสดิการของสมาชิกในครอบครัว เริ่มประสบปัญหาจนไม่สามารถแก้ไขภาวะวิกฤติของครอบครัวได้โดยลำพัง ชุมชนที่เคยมีกลไกในการจัดการกับภาวะวิกฤติของสมาชิกในชุมชนหรือจัดการกับสิ่งที่เป็นภัยคุกคามสันติสุขของชุมชนเริ่มหมดความสามารถที่จะระดมความร่วมมือของสมาชิกในชุมชนเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนให้หมดไป ในปัจจุบัน ชุมชนจำนวนมากจะฝากความหวังในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ไว้กับหน่วยงานภาครัฐ และรอคอยความช่วยเหลือจากภายนอกมากกว่าการจัดการกับปัญหาด้วยตัวเอง

แนวคิดชุมชนเข้มแข็งในฐานะทางเลือกใหม่ของการพัฒนา

เนื่องจากการพัฒนาตามแนวทางทุนนิยม ส่งผลให้ชุมชนชนบทที่เคยมีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์เคยอยู่ร่วมกันอย่างเอื้อเพื่อเกื้อกูล เคยมีระบบเศรษฐกิจที่เลี้ยงตัวได้โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานทางศีลธรรม มีการจัดตั้งองค์กรทางสังคมที่เข้มแข็ง และมีการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการทางสังคมต่าง ๆ กลับอ่อนแอลง ด้วยเหตุนี้ ในระยะการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2541 - 2544) เป้าหมายของการพัฒนาประเทศจึงเปลี่ยนจากเดิมที่เน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก สู่การเน้นคนเป็นศูนย์กลางของพัฒนา พร้อมทั้งให้ความสำคัญกับแนวคิดชุมชนเข้มแข็ง ในฐานะที่เป็นทางเลือกสำคัญของการพัฒนาในระยะต่อไป โดยเชื่อว่า ความเข้มแข็งของชุมชนจะเป็นทั้งรากฐานสำคัญที่ลดผลกระทบทางลบจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ผ่านมา พร้อมกับเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ยั่งยืนในอนาคต (ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์, 2546)

ในความเห็นของ สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (2549) ชุมชนเข้มแข็ง คือ ชุมชนที่ "คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น" อันเป็นสภาวะการณ์ที่คนในชุมชนมีความสามารถที่จะดูแลตนเองได้ มีความตระหนักรู้ว่าจะพัฒนาตนเองหรือจัดการกับปัญหาในชุมชนของตนอย่างไร มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวที่จะร่วมมือกันกระทำการสิ่งต่าง ๆ ให้บรรลุเป้าหมาย และเมื่อมีผลประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ก็มีความสามารถที่จะจัดสรรแบ่งปันผลประโยชน์ระหว่างกันได้อย่างลงตัว เป็นผลให้สมาชิกทุกคนอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข เนื่องจากชุมชนเข้มแข็งจะมีศักยภาพในการพึ่งตนเองสูง สามารถพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง มีความเป็นปึกแผ่น สามารถควบคุมและบริหารจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ การส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็งจึงเป็นหนทางที่จะช่วยลดปัญหาที่มีอยู่ให้น้อยลงและหมดสิ้นไป (ประเวศ วะสี, 2539)

ในความเห็นของประเวศ วะสี ชุมชนเข้มแข็งจะมีลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. เป็นชุมชนที่มีความสามารถในการพึ่งตนเอง สามารถที่จะทำสิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยตัวเอง อันจะนำมาซึ่งความมั่นคงในการดำเนินชีวิตบนฐานทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนของตน
2. เป็นชุมชนที่มีความสามารถในการเรียนรู้และการปรับตัว จึงสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ดี และแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนได้ด้วยตัวเอง
3. เป็นชุมชนที่มีสมาชิกมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนอย่างมีจิตสำนึก โดยปราศจากความรู้สึกแปลกแยกแตกต่างจากกัน

แนวทางเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้น เงื่อนไขที่สำคัญประการหนึ่ง คือการที่ชุมชนต้องสามารถพึ่งพาตนเองได้ (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2554) ความเข้มแข็งของชุมชนที่เกิดจากการชี้นำและสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกตลอดเวลา จัดเป็นความเข้มแข็งที่ไม่ยั่งยืน เพราะเมื่อใดที่หน่วยงานภายนอกหยุดให้ความช่วยเหลือ ชุมชนจะไม่สามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาต่อไปได้ ดังจะเห็นได้จากกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนของหน่วยงานภาครัฐในอดีต เช่น การจัดตั้งกลุ่มอาชีพ สหกรณ์ นิคมช่วยตนเอง ฯลฯ ที่ภาครัฐเป็นผู้ดำเนินการอย่างเบ็ดเสร็จโดยไม่คำนึงถึงความพร้อมของชุมชน จนท้ายที่สุด เมื่องบประมาณและทรัพยากรที่หล่อเลี้ยงองค์กรชุมชนเหล่านี้หมดลง องค์กรเหล่านี้ก็จะหยุดดำเนินการและปิดตัวลงไปโดยปริยาย

ในความเห็นของ ประพันธ์ ภักดีกุลและคณะ (2549) ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีความพร้อมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนได้ด้วยตัวเอง มี 2 ปัจจัย โดยปัจจัยแรก คือ การมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง ยอมรับการมีส่วนร่วมของสมาชิก ตลอดจนให้ความเอาใจใส่ดูแล บำรุงรักษา สาธารณสมบัติต่าง ๆ ให้ชุมชนใช้ประโยชน์ได้อย่างชาญฉลาด และปัจจัยอีกประการหนึ่ง คือ การรวมกลุ่มกันในชุมชน เพื่อทำกิจกรรมที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาให้ประสบผลสำเร็จภายในชุมชน และขยายผลเชื่อมโยงกับชุมชนและสังคมภายนอกให้มีความเจริญเติบโตยิ่งขึ้น การพัฒนาสำคัญที่ควรเกิดขึ้นในชุมชน จะ ได้แก่ การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคให้เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น เช่น มีถนนหนทางที่ใช้สัญจรไปมา มีถนนภายในหมู่บ้านเชื่อมโยงกับถนนสายหลักครอบคลุมทุกหมู่บ้าน มีน้ำสะอาดสำหรับอุปโภคบริโภค และทำการเกษตร มีการปรับปรุงสภาพหมู่บ้าน การกำจัดขยะมูลฝอย การบำบัดน้ำเสียในชุมชน ฯลฯ เพื่อให้ชุมชนมีความน่าอยู่ทางกายภาพ และการพัฒนาด้านอาชีพเพื่อให้คนในชุมชนมีงานทำ มีรายได้เพียงพอต่อเนื้อตลอดทั้งปี จนไม่จำเป็นต้องโยกย้ายถิ่นฐานเข้าเมือง การมีงานทำยังช่วยให้คนในชุมชนไม่มีเวลาหมกมุ่นกับอบายมุขและยาเสพติด ส่งผลให้เป็นชุมชนที่มีผู้คนจิตใจงดงาม เบิกบาน ใสสะอาด ดำรงชีวิตและประกอบอาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ขยันขันแข็ง มีน้ำใจเอื้ออาทรต่อกันทั้งระหว่างปัจเจกบุคคล ระหว่างกลุ่ม และระหว่างชุมชน อันเป็นพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว อย่างไรก็ตาม กระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้นนี้ จะต้องเป็นการกระทำที่เกิดจากความร่วมมือร่วมใจของ

ชาวบ้าน และการมีส่วนร่วมที่จะรวมตัวกันพัฒนาตนเองอย่างอิสระ สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น โดยกระบวนการดังกล่าว จะทำให้ชุมชนรู้จักตัวเอง และเปลี่ยนจากจิตไร้สำนึกเป็นจิตรู้สำนึก ซึ่งจะ ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งตัวเองได้มากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ

ในความเห็นของ พิทยา ว่องกุล (2542) การรวมตัวของชาวบ้านเพื่อดำเนินกิจกรรมการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จะก่อให้เกิดองค์กรชุมชนขึ้นมา โดยองค์กรชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ที่มีอยู่ในชนบท จะมีหลายประเภทตามวัตถุประสงค์ของการจัดตั้ง ว่าเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทาง เศรษฐกิจ สังคม สวัสดิการ สิ่งแวดล้อม หรืออื่น ๆ อาทิเช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ กลุ่มอนุรักษ์ด้านวัฒนธรรม กลุ่มเกษตรกรทำนา กลุ่มทอผ้า เป็นต้น กิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินการจะเป็นไปเพื่อแก้ไขปัญหาในการประกอบอาชีพ การดำรงชีพ และความเป็นอยู่ของคน ในชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และได้รับผลประโยชน์จากการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน อาทิเช่น การลด ต้นทุนการผลิต การเพิ่มผลผลิต การดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติเพื่อให้เกิดการใช้อย่างยั่งยืนในชุมชน การลดภาระค่าใช้จ่ายต่าง ๆ การออมทรัพย์ไว้ใช้ในยามจำเป็น ฯลฯ นอกจากนั้น การมีกิจกรรมให้คน ในชุมชนได้ช่วยเหลือกันนี้ ยังเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ผ่านกิจกรรม ที่ดำเนินการอีกด้วย ในปัจจุบัน มีชุมชนจำนวนมากที่สามารถรวมตัวกันทำกิจกรรมจนเกิดเป็นองค์กร ชุมชนขึ้นมา และมีองค์กรชุมชนนับร้อยองค์กรที่สามารถดำเนินการจนสมาชิกในชุมชนสามารถพึ่ง ตนเองได้ พร้อมกับสร้างสวัสดิการเพื่อชีวิตที่ดีขึ้นของสมาชิกได้อีกด้วย ในบางตำบลชาวบ้านสามารถ สร้างทุนของชุมชนได้จำนวนนับสิบล้านบาท ชุมชนบางแห่งสามารถตั้งโรงเรียนควนยางพารา เป็นเจ้าของ โรงสีผลิตข้าวสารบรรจุถุงจำหน่าย ร่วมกันเป็นเจ้าของธนาคารข้าวหมู่บ้าน มีธนาคารวัวขนาดใหญ่ ฯลฯ การสะสมในรูปแบบต่าง ๆ นี้ ล้วนส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนให้ดีขึ้นอย่างมากมาย ทำให้ชาวบ้านมีสวัสดิการของชีวิตที่มั่นคง สามารถกู้ยืมเงินไปขยายผลผลิต สร้างฐานะของครอบครัว โดยไม่ต้องห่วงกังวลเรื่องเงินทุนเพราะสามารถกู้จากกลุ่มด้วยดอกเบี้ยราคา ถูกได้ตลอดเวลา (ภมรรัตน์ สุธรรม, 2546)

นอกจากการส่งเสริมให้คนในชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้แล้ว การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาของหน่วยงานภาครัฐ ตั้งแต่การคิดค้นปัญหา การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การวิเคราะห์ถึงสาเหตุและที่มาของปัญหา การเลือกวิธีการและวางแผนร่วมกันในการ แก้ปัญหา การดำเนินงานตามแผน การประเมินผล ไปจนถึงการวิเคราะห์ปัญหาอุปสรรคและปัจจัยที่ มีส่วนทำให้เกิดผลสำเร็จในการพัฒนา นับเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนได้ อีกทางหนึ่ง (ภมรรัตน์ สุธรรม, 2546) โดยการมีส่วนร่วมกับภาครัฐอย่างกระตือรือร้นและมีพลังของ ประชาชน จะสะท้อนถึงความตระหนักในสิทธิของตนต่อการตัดสินใจเชิงนโยบาย อันเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้อง กับการจัดสรร (Allocation) และการใช้ประโยชน์ (Utilization) จากทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อสนอง ความต้องการของคนส่วนใหญ่ในชุมชนอย่างทั่วถึงและยุติธรรม รวมทั้งสิทธิในการตัดสินใจระดับต่าง ๆ

ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทางการเมือง เพื่อเป็นหลักประกันว่า ชุมชนจะสามารถแสวงหาทางเลือกหรือเสนอข้อเรียกร้องเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของชุมชน และเป็นผู้มีบทบาทหลักในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในทุกด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนควรกระทำผ่านกระบวนการกลุ่ม โดยเน้นคุณภาพของการวางแผนระดับท้องถิ่น การใช้เทคโนโลยีและทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น การใช้ความคิดสร้างสรรค์และภูมิปัญญาของประชาชนในการแก้ปัญหาาร่วมกัน การใช้วิทยาการที่เหมาะสม และมีการติดตามประเมินผลการปฏิบัติงาน การมีส่วนร่วมที่ให้โอกาสประชาชนในการตัดสินใจ และกำหนดปัญหาความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง ถือเป็น การเสริมพลัง (Empowerment) ให้ประชาชนหรือองค์กรชุมชนสามารถกำหนดการดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเองอย่างมีศักดิ์ศรี และพัฒนาศักยภาพของชุมชนในด้านภูมิปัญญา ทักษะ ความรู้ความสามารถทางการจัดการ และการรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมปัจจุบัน

ในทัศนะของ นภาพรณี หะวานนท์ เพ็ญสิริ จีระเดชากุล และสุรวุฒิ ปัดไธสง (2550) ความสามารถในการพึ่งตนเองและการมีส่วนร่วมกับภาครัฐอย่างกระตือรือร้นและมีพลังของชุมชน คือความเข้มแข็งทางการเมือง ซึ่งหมายถึง การที่ชุมชนมีอำนาจอิสระ (autonomy) ในการจัดการกับปัญหาต่าง ๆ โดยไม่ต้องรอคอยความช่วยเหลือจากภายนอก และมีความสามารถที่จะนำเสนอความต้องการของตนผ่านองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น โดยตัวชี้วัดความสามารถในการพึ่งตนเองทางการเมืองของชุมชน จะได้แก่ ประสพการณ์การแก้ปัญหาของชุมชนโดยไม่ต้องพึ่งพภายนอก ความสามารถของชุมชนในการนำเสนอความต้องการของตนผ่านองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น และประสพการณ์ความสำเร็จของชุมชนในการส่งผ่านปัญหาให้องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นแก้ไขตามขั้นตอน โดยเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางการเมือง จะได้แก่

1. การมีผู้นำชุมชนที่ดีที่ชุมชนมีความศรัทธา ซึ่งสามารถทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกันดำเนินกิจการต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์กับชุมชนได้
2. ความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนที่เหนียวแน่นสามารถรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชนของตน
3. ความสามารถในการจัดระบบสวัสดิการของชุมชนเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบความยากลำบาก
4. การมีจิตสำนึกร่วมกันในการคัดค้านสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน
5. การช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยเฉพาะการช่วยเหลือกันในด้านแรงงาน สำหรับกระบวนการที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองทางการเมืองของชุมชน จะได้แก่ การเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะโดยสมัครใจ การส่งเสริมให้ชุมชนมีบทบาทในการตรวจสอบการทำงานขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น และการสร้างกระบวนการทำงานภายใต้การมีส่วนร่วมระหว่างองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นกับชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2549) อธิบายความหมายของการเปลี่ยนแปลงไว้ว่า คือ ความแตกต่างของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเมื่อเปรียบเทียบระหว่างช่วงเวลาที่แตกต่างกัน โดยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจเป็นการเปลี่ยนลักษณะ (shape) หรือการเปลี่ยนแปลงหน้าที่ (function) หรือทั้งสองประการรวมกันก็ได้ การเปลี่ยนแปลงจึงเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับเวลา ซึ่งมีผลให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งแปรสภาพจากที่เคยเป็นผู้สภาพอย่างใหม่ โดยมีองค์ประกอบของเวลาเป็นตัวกำหนด (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2543)

สำหรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับโครงสร้างทางสังคม (Social Structure) เช่น การเปลี่ยนจากระบบครอบครัวขยายเป็นระบบครอบครัวเดี่ยว การเปลี่ยนโครงสร้างการเมืองจากระบบเผด็จการเป็นระบอบประชาธิปไตย การเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจจากระบบเกษตรกรรมมาเป็นระบบอุตสาหกรรม ฯลฯ และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมใดสังคมหนึ่ง เช่น การเปลี่ยนวิถีติดต่อสื่อสารจากจดหมายเป็นโทรศัพท์หรืออีเมล การเปลี่ยนพฤติกรรมจากการหุงข้าวด้วยเตาถ่านเป็นแบบหม้อไฟฟ้า การอยู่กินของนักศึกษาในวัยเรียน การครองตัวเป็นโสดของผู้หญิงในวัยทำงาน ฯลฯ (วิทยาลัยมหาสารคาม, 2554) ปัจจัยที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จะได้แก่

1. การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพภูมิอากาศ ประเทศที่อากาศหนาวจัดหรือร้อนจัดมักค่อยพัฒนามากว่าประเทศเขตอบอุ่น สังคมที่ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นทะเลทราย หรือขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ จะมีการเปลี่ยนแปลงได้ยาก หลายสังคมยังคงเป็นชนเผ่าเร่ร่อนอยู่ตามทะเลทรายมานานนับพันปี สังคมที่อยู่โดดเดี่ยวห่างไกลจากสังคมอื่น ๆ เช่น สังคมชาวเกาะ สังคมชาวเขา ก็มักไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงเช่นกัน

2. การเปลี่ยนแปลงทางประชากร ทั้งการเปลี่ยนแปลงขนาดและองค์ประกอบทางประชากร สังคมที่มีประชากรน้อยเกินไปหรือลดจำนวนลงอย่างมากอาจถึงกับสูญตัวไปได้ ส่วนสังคมที่ประชากรมากเกินไปหรือมีอัตราเพิ่มประชากรสูงมาก จะประสบปัญหาในการพัฒนาประเทศ เนื่องจากต้องรับภาระในการเลี้ยงดูประชากร สังคมที่ประชากรอยู่กระจัดกระจายเป็นชุมชนเล็ก ๆ ตามชนบทมักใช้ชีวิตแบบประเพณีมากกว่าสังคมที่มีประชากรอยู่รวมกันหนาแน่นในเขตเมือง การจัดบริการสาธารณะต่าง ๆ จะทำได้ยากในเขตชนบท ประชากรที่ประกอบด้วยคน วัยเด็กและวัยชราในสัดส่วนที่สูงเมื่อเทียบกับคนวัยทำงานย่อมเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ สังคมที่สมาชิกชอบย้ายถิ่นมักมีโอกาวยกระดับความเป็นอยู่ได้มากกว่าสังคมที่สมาชิกไม่ชอบย้ายถิ่น เพราะการย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในเมืองแม้จะก่อปัญหาหลายประการแต่ก็เป็นแรงผลักดันสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศต่าง ๆ

3. การปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ของคนในสังคม เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นตัวกำหนด การเปลี่ยนแปลงทางสังคม คนบางสังคมมีโลกทัศน์แบบยึดถืออดีตเป็นหลักในการดำเนินชีวิต คำสอน ของบรรพชนและประเพณีดั้งเดิมจะถูกถ่ายทอดปลูกฝังอย่างเคร่งครัดให้แก่คนรุ่นหลัง ในขณะที่ การฝ่าฝืนประเพณี ถือเป็นความผิดและอันตรายต่อสังคม ในสังคมตะวันตกออกมามีโลกทัศน์แบบนี้ เช่น ชาวจีนที่ยึดถือปฏิบัติตามคำสอนของขงจื้อ หรือชาวอินเดียที่นับถือศาสนาฮินดู จะดำเนินชีวิตตามระบบ วรรณะ ส่งผลให้การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเป็นแบบใหม่ในสังคมประเภทนี้จะเกิดขึ้นอย่างช้า ๆ

4. การเกิดนวัตกรรมหรือเทคโนโลยีใหม่ ทั้งจากการประดิษฐ์คิดค้นขึ้นเองและการรับสิ่งใหม่ จากสังคมภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคโนโลยีทางการผลิต เช่น การใช้เครื่องจักรกลแทนแรงงานคน และสัตว์ในการเกษตรกรรม ส่งผลให้เกิดการทำไร่นาขนาดใหญ่ และลดการใช้แรงงาน จนเกิดการย้าย แรงงานส่วนเกินจากชนบทเข้าสู่เมืองอย่างมากภายในระยะต่อมา

5. การเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคม (social movements) เช่น การเคลื่อนไหวเพื่อ เรียกร้องความเสมอภาคของขบวนการสิทธิสตรี ขบวนการคนผิวดำ ขบวนการสิ่งแวดล้อม ขบวนการ ประชาธิปไตย ฯลฯ ขบวนการทางสังคมเหล่านี้ เกิดจากการรวมตัวของ กลุ่มคนเพื่อผลักดันให้เกิด การเปลี่ยนแปลงสภาพสังคม เช่น การปกครอง กฎหมาย ประเพณีปฏิบัติต่าง ๆ ที่เป็นปัญหาต่อกลุ่ม ของตนหรือต่อสังคมโดยรวม การเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมมักอาศัยการระดมกำลังหรือการ ปลุกกระดมให้เกิดพลังจากคนจำนวนมากเพื่อกดดันผู้มีอำนาจให้ยอมแก้ไขเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ หรือ ปรับโครงสร้างต่าง ๆ เสียใหม่

อาจกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ทุกยุคทุกสมัย ในสมัยโบราณ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะเป็นไปอย่างช้า ๆ เนื่องจากสิ่งประดิษฐ์คิดค้นต่าง ๆ ยังมีน้อย การสื่อสาร ยังไม่เจริญก้าวหน้า ซึ่งทำให้การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (cultural diffusion) เป็นไปได้ยาก แต่ในสมัยปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในประเทศที่มีการพัฒนา ท้องถิ่นหรือชุมชนต่าง ๆ เมื่อประกอบกับความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ที่ทำให้มีการประดิษฐ์คิดค้น สิ่งใหม่ ความเจริญของระบบสื่อสารโทรคมนาคมที่ทำให้การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมที่เป็นไปอย่าง สะดวกรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบันจึงเป็นไปอย่างรวดเร็ว ในรูปแบบของการ เปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย (modernization) ก่อนที่จะก้าวเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็น สากล (globalization) ในต่อไป (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2550)

ในความเห็นของ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย เป็นปรากฏการณ์ ทางสังคมอย่างหนึ่ง ที่ปรากฏโดยทั่วไปในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จากการที่ประเทศทั่วโลกได้ พยายามปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของคนในชาติให้ดีขึ้น โดยอาศัยการพัฒนาทางเศรษฐกิจเพื่อทำให้ ประชาชนมีรายได้สูงขึ้น และการพัฒนาทางสังคมโดยเลียนแบบวิถีการพัฒนาของประเทศทางตะวันตก เพื่อให้ความเจริญทัดเทียมกัน โดยการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย จะหมายถึง การเปลี่ยนแปลง

จากสังคมประเพณี สู่สังคมที่มีการประยุกต์ใช้วิทยาการสมัยใหม่เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจให้ก้าวหน้า และสร้างความมั่นคงทางการเมืองเหมือนประเทศทางตะวันตก (Moore, 1973) ผลของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย จะได้แก่ การมีภาวะความเป็นเมือง (urbanization) สูงขึ้น ประชาชนมีการศึกษาสูงขึ้น มีการเปิดรับข้อมูลข่าวสารมากขึ้น มีรายได้และชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น โดยความก้าวหน้าทางการศึกษาและความมั่นคงในอาชีพ จะมีผลต่อการยอมรับสิ่งใหม่ (innovation) ของคนในสังคมด้วย (Lerner, 1968) ปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นลักษณะประการหนึ่งของความทันสมัย คือ การสร้างระบบสาธารณูปโภค (infrastructure) สมัยใหม่ ที่ทำให้หมู่บ้านขยายตัวและเติบโตจนเปลี่ยนไปสู่ความเป็นเมืองในที่สุด (Hunter, 1969)

แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในชนบทของไทย

การเปลี่ยนแปลงในชนบทของไทยเริ่มปรากฏชัดในระยะการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยรัฐบาลพยายามเร่งการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อที่จะนำความเจริญไปสู่ท้องถิ่นเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อนำการเปลี่ยนแปลงจากรัฐไปสู่ชุมชนชนบท พยายามที่จะฝึกคนให้เป็นผู้นำท้องถิ่น และให้ความรู้ความเข้าใจในวิชาการใหม่ ๆ อยู่เรื่อย ๆ มีการสร้างถนนหนทางเข้าไปในหมู่บ้านเพื่อช่วยให้ชาวชนบทได้ติดต่อกับชาวเมือง และนำผลผลิตออกสู่ตลาดได้สะดวกขึ้น การศึกษาและสื่อสารมวลชนต่าง ๆ ทำให้ชาวชนบทมีความสนใจและมีช่องทางที่จะแสวงหาสิ่งใหม่ ๆ และเปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้น

ในความเห็นของ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2550) แนวโน้มสำคัญของการเปลี่ยนแปลงในสังคมชนบทไทย จะได้แก่

1. การเปลี่ยนจากการแลกเปลี่ยนแรงงานสู่การจ้างแรงงานโดยต้องมีเงินเป็นสิ่งตอบแทน การช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยเฉพาะการประกอบอาชีพมีน้อยลง
2. การประกอบอาชีพอื่นแทนการทำนา อันเป็นผลมาจากการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดและการเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัย เช่น อาชีพพ่อค้า นักธุรกิจ ข้าราชการ ช่างฝีมือ นักการเมือง เป็นต้น การเปลี่ยนอาชีพจัดเป็นการเคลื่อนที่ทางสังคม (social mobilization) เพื่อแสวงหาความสำเร็จ ความก้าวหน้าจากอาชีพอื่น โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ที่มีความทะเยอทะยานที่จะเลื่อนสถานภาพของตน
3. การประยุกต์ใช้วิทยาการใหม่ ๆ เช่น วิธีการควบคุมแมลงศัตรูพืช การใช้ปุ๋ย การใช้พันธุ์ข้าวที่ปรับปรุงใหม่ การใช้เครื่องผ่อนแรงลักษณะต่าง ๆ ฯลฯ มากขึ้น
4. การเลื่อนฐานะทางสังคม ชาวชนบทยุคใหม่มีการเปลี่ยนแปลงด้านค่านิยม โดยนิยมให้ลูกมีการศึกษาสูงเพื่อให้สามารถเลื่อนฐานะทางสังคมให้สูงขึ้นได้

5. การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในครอบครัว บทบาทของพ่อแม่ลดน้อยลง พ่อแม่ไม่มีอำนาจในครอบครัวเหมือนแต่ก่อน ในขณะที่ลูก ๆ จะเชื่อฟังพ่อแม่ลดน้อยลง ช่วยเหลืองานบ้านน้อยลง มีพฤติกรรมและการแต่งกายสมัยใหม่

6. การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์กับสถาบันศาสนา ผู้นำทางศาสนามีบทบาทในชุมชนน้อยลง แม้ประเพณีต่าง ๆ ในทางศาสนายังคงมีอยู่ แต่ความเชื่อทางศาสนาเริ่มลดลง และมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านจริยธรรม ความศรัทธา ความยึดมั่นในขนบธรรมเนียมอย่างเคร่งครัดจริงจัง

7. การมีเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ รถจักรยานยนต์ ตู้เย็น โทรศัพท์และโทรศัพท์มือถือ ที่มีอยู่ทุกหมู่บ้านที่ถนนหนทางเข้าถึง

8. การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ เช่น เล็งเห็นคุณค่าของการศึกษามากขึ้น ยอมรับสิ่งใหม่ง่ายขึ้น นิยมการทำงานอย่างจริงจัง เป็นต้น

แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในสังคมชนบทที่กล่าวนี้ จะก่อให้เกิดผลกระทบตามมาในหลายประการ เช่น การย้ายถิ่นของชาวชนบทสู่เมืองเพื่อการศึกษาและอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม ซึ่งสามารถทำได้โดยสะดวกเนื่องจากความสะดวกของระบบคมนาคมขนส่ง แต่ก็มีผลให้หมู่บ้านชนบทในปัจจุบันเหลือเพียง คนวัยกลางคน คนชรา และเด็ก การเปลี่ยนแปลงชีวิตความเป็นอยู่ อาคารบ้านเรือน เครื่องใช้ในครัวเรือน การแต่งกาย ความเชื่อ ค่านิยม ฯลฯ ซึ่งโน้มเอียงในแบบวัตถุนิยมบริโภคนิยมแบบเดียวกับคนในสังคมเมือง ส่งผลให้เงินกลายเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินชีวิต จนวิถีการดำเนินชีวิตแบบพอเพียงเช่นในอดีต ไม่เพียงพอที่สนองความต้องการที่เพิ่มมากขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการการเปลี่ยนแปลง (Change Management)

การจัดการการเปลี่ยนแปลง เป็นคำที่พบในศาสตร์เกี่ยวกับการบริหารจัดการยุคใหม่ ทั้งในองค์การภาครัฐและภาคเอกชน โดยหมายถึง การจัดการกับเหตุการณ์ทั้งภายในและภายนอกองค์การ เพื่อให้สามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างเหมาะสม เพื่อให้้องค์การสามารถพัฒนาก้าวหน้าต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล (อำนาจ วัตจินดา, 2552) เนื่องจากการรวมตัวเป็นชุมชน จัดเป็นองค์การทางสังคมลักษณะหนึ่ง การดำรงอยู่ของชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมยุคใหม่ จึงต้องอาศัยความสามารถในการจัดการการเปลี่ยนแปลงเพื่อลดผลกระทบทางลบจากการเปลี่ยนแปลงให้น้อยลง รวมทั้งสามารถใช้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนของตน ความสามารถของชุมชนในการจัดการการเปลี่ยนแปลง จะขึ้นอยู่กับความสามารถในการใช้ทักษะและทรัพยากรที่มี เพื่อเตรียมการป้องกันชุมชนจากผลกระทบทางลบที่อาจเกิดขึ้น หรือการฟื้นฟูชุมชนให้กลับสู่สภาพที่ดีดังเดิมภายหลังได้รับผลกระทบแล้ว ชีตความสามารถของชุมชนจะเชื่อมโยงกับความตระหนักรู้ที่ชุมชนมีต่อผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยชุมชน

ที่มีทางเลือกหลากหลายและมีอิสระในการปรับเปลี่ยนวิถีทางต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตจะมีความเสี่ยงน้อยลง (ศูนย์เครือข่ายงานวิเคราะห์ วิจัยและฝึกอบรมการเปลี่ยนแปลงของโลกแห่งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553)

แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชนในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง

แม้การเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคใหม่ จะทำให้ชุมชนจำนวนมากสูญเสียความสามารถในการพึ่งพาตนเองและพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชน รวมทั้งขาดความเชื่อมั่นในศักยภาพของตน จนปล่อยให้กระแสการเปลี่ยนแปลงพัดพาให้จมดิ่งสู่ปัญหามากยิ่งขึ้น และรอคอยความช่วยเหลือจากภายนอกโดยไม่รู้จะจัดการกับตนเองอย่างไร แต่ยังมีชุมชนบางส่วนที่ไม่ยอมจำนนต่อปัญหา หากแต่สามารถต่อสู้เพื่อหาทางออกจากปัญหาที่รุมเร้าจนประสบผลสำเร็จ

ในความเห็นของ สมพันธ์ เตชะอธิก ปรีชา อุยตระกูล และชิน ศรีสวัสดิ์ (2533) สิ่งที่ทำให้ชุมชนสามารถหลุดพ้นจากสภาวะไม่พึงประสงค์สู่ชีวิตที่ดีได้ คือการมีผู้นำและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่นที่มีศักยภาพ โดยศักยภาพของผู้นำนั้น จะเป็นผลมาจากปัจจัย 3 ประการ คือ

1. ปัจจัยที่ทำให้ผู้นำได้รับการยอมรับ ได้แก่
 - 1.1 การมีความรู้ความสามารถพิเศษเฉพาะตัว
 - 1.2 ความมุ่งมั่นจริงใจและการทำงานด้วยความเสียสละ
 - 1.3 ความเหมาะสมสอดคล้องของวิถีแก้ไขปัญหาของผู้นำกับสภาพปัญหาที่แท้จริงในชุมชน
 - 1.4 การยอมรับของบุคคลภายนอก
 - 1.5 บุคลิกภาพเฉพาะตัวของผู้นำ เช่น ความกล้าที่จะทดลองสิ่งใหม่ ความเป็นคนช่างคิดช่างทำ ความเป็นตัวของตัวเอง ความเข้าใจชุมชนของตนเองและสังคมภายนอกชุมชน ฯลฯ
 - 1.6 ปัจจัยทางครอบครัวที่มีส่วนส่งเสริมสนับสนุนให้แสดงบทบาทการนำได้อย่างดี
2. ปัจจัยที่ทำให้ผู้นำมีบทบาทการนำ ได้แก่
 - 2.1 ปัจจัยภายในชุมชน เช่น การเกิดวิกฤตการณ์ของชุมชน หรือความขัดแย้งภายในชุมชน ฯลฯ ที่เปิดโอกาสให้ผู้นำได้แสดงบทบาทการนำ
 - 2.2 ปัจจัยภายนอกชุมชน เช่น นโยบายของรัฐ การสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันการศึกษาในท้องถิ่น ฯลฯ ที่ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้นำมีโอกาสแสดงศักยภาพของตน
3. ปัจจัยที่คงความเป็นผู้นำ ได้แก่
 - 3.1 ความยืนหยัดมั่นคงในแนวทางและอุดมการณ์ของตน
 - 3.2 การยอมรับของชาวบ้าน

3.3 แรงกระตุ้นหนุนเสริมจากองค์กรหรือบุคคลภายนอกชุมชนในลักษณะการให้กำลังใจหรือกำลังใจทรัพย์

3.4 การที่สถานการณ์ปัญหายังไม่หมดสิ้นไป

สำหรับศักยภาพของเครือข่ายผู้นำท้องถิ่นนั้น จะหมายถึง สายสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมในทางความคิดและการปฏิบัติของผู้นำชุมชนกับคนอื่น ๆ ทั้งที่เป็นผู้นำด้วยกัน และชาวบ้าน หรือองค์กรอื่น ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน การมีเครือข่ายผู้นำที่มีศักยภาพจะช่วยเพิ่มพลังในการจัดการกับปัญหาขนาดใหญ่หรือมีความซับซ้อนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น สำหรับเครือข่ายภายในชุมชนนั้น ศักยภาพของเครือข่าย จะพิจารณาจาก 1) การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน 2) ผลลัพธ์ของกิจกรรม และ 3) ความเข้มแข็งขององค์กรผู้นำชาวบ้าน ส่วนศักยภาพของเครือข่ายภายนอกชุมชนนั้น จะพิจารณาจากการเชื่อมโยงงานของท้องถิ่นกับกระบวนการเรียนรู้ของคนภายนอกชุมชน

ในความเห็นของ สรรเสริญ วงศ์ชะอุ่ม (2546) เงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนสามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตัวเอง มีด้วยกัน 7 ประการ ได้แก่

1. ความตั้งใจอย่างแน่วแน่และเห็นพ้องต้องกันที่จะหาทางแก้ปัญหาของชุมชนด้วยตัวเอง
2. สภาพชุมชนที่มีความสามัคคี มีสำนึกในความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลกัน คนส่วนใหญ่มีคุณธรรมจริยธรรม มีความเพียร มีความพอประมาณในการดำรงชีวิต
3. มีผู้นำชุมชนที่สามารถนำการเปลี่ยนแปลงได้ โดยผู้นำที่ดีมักเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่
4. มีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้คนส่วนใหญ่มีโอกาสเรียนรู้ในสิ่งที่ต้องการรู้ และเป็นเรื่องที่สามารถสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้เกิดขึ้นในชุมชน
5. มีระบบการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารให้ชุมชนได้รับรู้เหตุการณ์ และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ รวมทั้งมีระบบการแลกเปลี่ยนข้อมูลกันอย่างกว้างขวาง
6. เปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนในลักษณะประชาคม มีการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมวางแผนชุมชน โดยจัดทำแผนชุมชนได้อย่างชัดเจน รวมทั้งมีระบบการตรวจสอบการดำเนินงานตามแผนให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
7. มีการสร้างเครือข่ายกับชุมชนอื่นเพื่อการพัฒนา การแลกเปลี่ยนข้อมูลประสบการณ์ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และขยายผลการพัฒนาที่ดีไปยังชุมชนอื่นอย่างกว้างขวาง

ในความเห็นของ เพ็ญสิริ จีระเดชากุล (2550) เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชุมชนประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหาของตนด้วยตัวเอง คือ

1. ความตระหนักและเข้าใจปัญหาที่ตนกำลังเผชิญอยู่ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาและการปรับตัวของชุมชน
2. ความตระหนักรู้ว่าตนเองมีศักยภาพในด้านใดบ้างที่จะสามารถนำมาใช้เพื่อจัดการกับปัญหา

3. ความสามารถในการรวมตัวกันเป็นกลุ่มระหว่างคนที่มองเห็นปัญหาร่วมกันและมีความมุ่งมั่นที่จะแก้ปัญหาให้กับชุมชน
4. การมีผู้นำทั้งที่เป็นทางการและผู้นำตามธรรมชาติที่ชาวบ้านให้การยอมรับนับถือในความซื่อสัตย์ เสียสละ มีความรู้ความสามารถ มีจิตสำนึกในการทำงานเพื่อส่วนรวม
5. มีกระบวนการทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องโดยทุกคนมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกัน

ในความเห็นของสีลาภรณ์ บัวสาย (2552) ชุมชนท้องถิ่นของไทย ล้วนมีศักยภาพเป็นทุนเดิมที่ทำให้คนในชุมชนอยู่รอดและเติบโตมาได้โดยไม่ต้องพึ่งพารัฐมากนัก ความสามารถของท้องถิ่นในการปรับตัวและพัฒนาได้นั้นมิใช่เหตุบังเอิญ แต่เป็นเพราะในท้องถิ่นมีฐานพลังที่ทำให้ท้องถิ่นสามารถจัดการตัวเองได้ จากการสังเคราะห์งานวิจัยด้านชุมชน ที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในช่วงปี พ.ศ. 2545 จนถึงปัจจุบัน สีลาภรณ์ บัวสาย ได้ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับฐานพลังที่สำคัญของท้องถิ่น 3 ประการ ได้แก่

1. ฐานทรัพยากร โดยฐานทรัพยากรที่สำคัญของท้องถิ่นไทย จะได้แก่

1.1 ป่าไม้ ความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าในอดีต ช่วยให้คนในท้องถิ่นมีกินมีใช้ แม้จะขาดความสะดวกสบายไปบ้างเมื่อเทียบกับยุคปัจจุบันที่มีสาธารณูปโภคและเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทันสมัย อย่างไรก็ตาม สภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ในอดีต เริ่มหมดไปในช่วงทศวรรษที่ 2510 โดยชาวบ้านเริ่มรู้สึกถึงความยากลำบากในการหาอยู่หากิน และการต้องปรับตัวเพื่อต่อสู้กับความอดอยากโดยการไปทำงานรับจ้างในเมือง การที่ฐานทรัพยากรของท้องถิ่นถูกทำลาย นอกจากจะทำให้คนต้องอพยพเข้าเมืองอันเป็นการบั่นทอนเครือข่ายทางสังคมในท้องถิ่นแล้ว ยังส่งผลให้ชาวบ้านหมดความสามารถในการหาเลี้ยงตัวเอง เพราะชุดความรู้ดั้งเดิมที่เคยใช้ในการหากินกับป่า ไม่อาจช่วยให้อยู่รอดได้อีก ความรู้ชุดนี้จึงถูกทอดทิ้งและหมดความหมายไป ขณะเดียวกัน ชาวบ้านที่ไปทำงานรับจ้างในเมืองก็ไม่มีความรู้ในงานที่ไปรับจ้างทำ จึงเป็นได้แค่แรงงานในกระบวนการผลิต ไม่สามารถเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตที่สำคัญ คือ ความรู้หรือเทคโนโลยี ส่งผลให้ชาวบ้านที่อพยพมาทำงานในเมืองไม่สามารถลืมตาอ้าปากได้

1.2 ลำน้ำ ในความเห็นของสีลาภรณ์ บัวสาย (2552) สายน้ำมีความหมายเชิงฐานทรัพยากรใน 2 นัยยะ โดยนัยยะแรก คือ ตัว "น้ำ" ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการทำเกษตร โดยน้ำที่หล่อเลี้ยงพืชผลทางการเกษตรในแต่ละท้องถิ่น จะมีลักษณะพิเศษที่ส่งผลให้เกิดความพิเศษเฉพาะตัวของพืชผลในท้องถิ่น การสร้างเขื่อน ประตุนิคมบายน้ำ หรืออ่างเก็บน้ำ ล้วนเป็นการเปลี่ยนภูมินิเวศซึ่งกระทบต่อการไหลเวียนและคุณสมบัติของน้ำ และย่อมส่งผลต่อชาวบ้านที่เข้ามาหากินโดยอาศัยน้ำที่มีลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นด้วย

สำหรับนัยยะอีกประการของน้ำ คือ ทรัพยากรที่มากับน้ำหรือสัตว์น้ำ ที่มีนัยยะชนิด ในหลายพื้นที่ ระบบนิเวศและภูมินิเวศของน้ำมีผลต่อการเป็นแหล่งอาศัยของปลา การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่กระทบต่อระบบนิเวศของน้ำ ย่อมกระทบต่อปลา และย่อมส่งผลถึงคน ที่อยู่กับปลาในที่สุด

1.3 ชายฝั่งทะเล ชายฝั่งทะเลเป็นระบบนิเวศแบบหนึ่งที่ทรัพยากรธรรมชาติสำคัญ คือ สัตว์น้ำ ป่าชายเลน และเกลือทะเล ชาวบ้านในท้องถิ่นชายฝั่งทะเลจะยังชีพด้วยการทำประมงชายฝั่ง หรือประมงขนาดเล็ก การเผาถ่านจากไม้โกงกางในป่าชายเลน และการทำนาเกลือ โดยทั่วไป การเปลี่ยนแปลงทรัพยากรชายฝั่งทะเลจะเริ่มจากการทำลายป่าชายเลน ทำให้แหล่งอนุบาลตัวอ่อนของสัตว์น้ำเสื่อมโทรมลง ส่งผลให้ปลาลดจำนวนและชาวประมงมีชีวิตที่ยากลำบากขึ้น นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศชายฝั่งบางแห่งเกิด จากการกระทำโดยนโยบายของรัฐ เช่น การสร้างเขื่อน หรือประตูระบายน้ำกั้นน้ำเค็ม การสร้างแนวกันคลื่นหน้าอ่าว หรือการปิดคลอง ซึ่งแม้จะมีเจตนาดีที่จะทำให้น้ำจืดเพื่อการปลูกข้าวเลี้ยงคนในท้องถิ่น แต่การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศก่อให้เกิดการสะสมของตะกอน ทำให้ทะเลสาบตื้นเขิน มีน้ำเสีย ทำให้ปลาลดจำนวนลง ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ยังชีพด้วยการจับปลาไม่สามารถหาเลี้ยงชีพได้

2. เครือข่ายทางสังคม (Social Network)

ในระยะเริ่มต้นพื้นฐาน มนุษย์จำเป็นต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคง และปลอดภัยในชีวิต เมื่อชุมชนก้าวพ้นภาวะตื่นรนเพื่อการอยู่รอดแล้ว เครือข่ายทางสังคมก็ยังคงเป็น หัวใจสำคัญของการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในท้องถิ่น ชาวบ้านไทยในชนบทรู้จักเครือข่ายทางสังคมนี้เป็นอย่างดีและใช้ประโยชน์เป็น ดังจะเห็นได้จากการระดมทรัพยากรและแรงงานจาก ชาวบ้านในการทำกิจกรรมสำคัญให้ลุล่วง การรู้ว่าจะต้องไปหาใครหรือต้องบอกกล่าวคนกลุ่มไหนที่ ชาวบ้านเคารพนับถือ ฯลฯ ซึ่งในความเห็นของสีลาภรณ์ บัวสาย (2552) การทำความเข้าใจเครือข่ายทางสังคม จะต้องพิจารณาใน 2 ประเด็น คือลักษณะของ สายสัมพันธ์ทางสังคม และคุณภาพของ สายสัมพันธ์ทางสังคม

สำหรับลักษณะของสายสัมพันธ์ทางสังคมนั้น จะหมายถึงประเภทของความสัมพันธ์ที่เป็นเครื่องผูกร้อยยึดโยงคนในท้องถิ่นไว้ด้วยกัน จนทำให้กลุ่มมีความผูกพัน เหนียวแน่น สมัคสมาน สามัคคี และช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ การยึดโยงบางส่วนเกิดขึ้นเพราะเป็นเครือญาติ บางส่วนเกิดขึ้นจากการมีระบบความเชื่อร่วมกัน เช่น การนับถือศาสนาเดียวกัน นับถือครูบาหรือนับถือพระธาตุองค์เดียวกัน ในระยะบุกเบิกหักล้างรางทางพงและการทำเกษตรกรรมที่ต้องใช้แรงงานมากนั้น การสร้างเครือข่ายสายสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น มีนัยยะสำคัญต่อการระดมแรงงานซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ และเป็นการสร้างหลักประกันความมั่นคงในชีวิต ในยามตกทุกข์ได้ยาก ที่สามารถหันหน้าไปหาญาติมิตร เพื่อช่วยเหลือกันได้ หากพิจารณาในระดับที่กว้างขึ้น เครื่องยึดโยงสายสัมพันธ์ของกลุ่มคนอีกลักษณะหนึ่ง คือ วัฒนธรรม โดยเฉพาะในกลุ่มชาติพันธุ์ที่เห็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มได้อย่างชัดเจน กลุ่มคนที่อาศัยในท้องถิ่นใด จะมีปฏิสัมพันธ์กับฐานทรัพยากรและระบบนิเวศของท้องถิ่นนั้น จนก่อเกิด

เป็นวิถีทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้นขึ้นมา วัฒนธรรมจึงเป็นทั้งเครื่องบ่งบอกเอกลักษณ์ของกลุ่มชน และเป็นเครื่องผูกร้อยยึดโยงคนเข้าด้วยกัน โดยมีเครื่องมือต่าง ๆ เช่น วิธีการแต่งกาย การกินอยู่ ประเพณี พิธีกรรม จารีตต่าง ๆ ควบคุมกำกับพฤติกรรมของคนในกลุ่มให้เหมือนกัน การทำความเข้าใจว่าคนในท้องถิ่นผูกร้อยยึดโยงกันด้วยสายสัมพันธ์แบบไหน จะช่วยให้ นักพัฒนาสามารถเข้าใจโครงสร้างทางสังคมของชุมชนที่กำลังจะเข้าไปทำงานพัฒนา เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างคนในกลุ่มและผู้นำ รวมทั้งระดับของความเคารพนับถือ เชื้อพ้องผู้นำของคนในกลุ่ม ในท้องถิ่นบางแห่งมีผู้นำทางจิตวิญญาณ ที่ช่วยว่ากล่าวตักเตือนและยุติข้อพิพาทในชุมชนได้ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับกลุ่มที่มีรากฐานมาจากวัฒนธรรมนี้ ทำให้ลักษณะของความสัมพันธ์ทางสังคมของท้องถิ่นไทยมีลักษณะเด่น คือ เป็นระบบอุปถัมภ์ ซึ่งมีรากฐานมาจากการช่วยเหลือเกื้อกูลกันแต่ดั้งเดิม และพัฒนาเป็นโครงสร้างความสัมพันธ์ในแนวตั้งระหว่างคนที่มียากกว่ากับคนที่มีน้อยกว่า ในการทำความเข้าใจกับเครือข่ายทางสังคมนั้น นอกจากจะพิจารณาที่เครื่องยึดโยงความสัมพันธ์แล้ว ยังอาจพิจารณาจากความขัดแย้งในชุมชนก็ได้ โดยดูว่าในชุมชนมีความขัดแย้งเรื่องใด เป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มไหนกับกลุ่มไหน มีใครเป็นแกนนำทางความคิด ก็จะสามารถทำความเข้าใจเรื่องผู้นำและกลุ่มในชุมชนได้เหมือนกัน

สำหรับคุณภาพของสายสัมพันธ์ทางสังคมนั้น จะพิจารณาได้จากความแน่นแฟ้น ของความสัมพันธ์ที่คนในชุมชนมีต่อกัน ยิ่งมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นมาก ยิ่งมีความเป็นชุมชนสูง ความเป็นชุมชนที่ผูกพันกันแน่นแฟ้นเกิดขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์แบบเห็นหน้า (face - to - face interaction) ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น ที่ทำให้การช่วยเหลือเกื้อกูล การแบ่งปัน การผ่อนปรนเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ดำเนินไปได้ การรักษาความสัมพันธ์แบบเห็นหน้ากันนี้ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยชุมชนต่าง ๆ จะสร้างเครื่องมือและกลไกเพื่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์แบบเห็นหน้ากัน เช่น การไปวัดทุกวันพระหรือวันสำคัญทางศาสนา การจัดพิธีกรรมต่าง ๆ ฯลฯ ในชนบทส่วนใหญ่ วัดเป็นสถานที่หลักในการจัดกิจกรรมทุกอย่างของคนในชุมชนร่วมกัน เปิดโอกาสให้คนทุกรุ่นทุกวัย ได้มาพบปะสังสรรค์ ฟังเทศน์ฟังธรรม และประกอบกิจกรรมตามประเพณีตามเทศกาล ซึ่งมีอยู่ตลอดเกือบทุกเดือนทั้งปี นอกจากนั้น ในชุมชนยังมีการสร้างพื้นที่พบปะเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้อื่น ๆ อีก เช่น ตลาด ร้านกาแฟ ศาลาวัด เป็นต้น การจัดให้มีพื้นที่และโอกาส (time and space) นี้ เป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนมีกิจกรรมร่วมกันแบบพบปะเห็นหน้ากันได้ ซึ่งจะช่วยธำรงรักษาสายสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้แน่นแฟ้น ในชุมชนที่อ่อนแอไม่ค่อยมีความเป็นชุมชนเหลืออยู่นั้น จะหาสิ่งที่เรียกว่าสำนักหรือความผูกพันร่วมกันแทบไม่พบ ซึ่งสะท้อนได้จากการไม่มีกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชน การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ทางกายภาพที่ชาวบ้านใช้เป็นพื้นที่พบปะเสวนา เช่น การสร้างสะพาน การตัดถนนผ่าตลาด การย้ายวัด การสร้างโรงเรียน การสร้างเขื่อน ฯลฯ สามารถเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของผู้คนในท้องถิ่นได้ นอกจากนั้น เครื่องอำนวยความสะดวกในการติดต่อสื่อสารและโทรคมนาคมในสังคมปัจจุบัน ทำให้คนไม่จำเป็นต้องพบปะเห็นหน้าเพราะสามารถติดต่อกันได้ด้วยโทรศัพท์หรือเครื่องมือสื่อสารอย่างอื่น ส่งผลให้ความสัมพันธ์ของชุมชนแผ่วจางลง

3. ระบบความรู้

ระบบความรู้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่เป็นตัวตัดสินว่า ท้องถิ่นมีพลังแข็งแกร่งขนาดไหน และจะสามารถเผชิญปัญหาอุปสรรคได้มากน้อยเพียงใด ชุมชนที่อยู่มายาวนานในท้องถิ่นส่วนใหญ่ จะมีการพัฒนาชุดความรู้ของตนเองขึ้นมาเพื่อการทำมาหากิน เพื่อการดูแลสุขภาพ หรือเพื่อหาปัจจัยสี่ ที่จะช่วยให้ชีวิตมีความสุขสบายตามสมควร ยิ่งชุมชนสามารถเรียนรู้ ปรับตัว และรับความรู้ใหม่ ๆ มา ต่อยอดกับความรู้เดิมที่มีอยู่ได้มาก ชุมชนนั้นจะยิ่งเข้มแข็งมากขึ้น ส่วนชุมชนที่อ่อนแอ มักไม่สามารถ นำความรู้เดิมมายกระดับและปรับใช้เพื่อแก้ปัญหาในสถานการณ์ใหม่ ๆ ได้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะชาวบ้าน ไม่ได้มองว่าตัวเองมีความรู้อะไรเป็นทุนเดิม ส่วนนักพัฒนาเองก็ไม่ค่อยลงทุนความรู้เดิมของชาวบ้าน การพัฒนาที่เกิดขึ้นจึงเปรียบเสมือนการนำไม้พันธุ์ใหม่ไปปลูก โดยไม่ดูว่ามีต่อเติมอะไรอยู่บ้าง โดยทั่วไป ต่อเติมมักเป็นพันธุ์ที่เหมาะสมกับบริบทอยู่แล้ว ในขณะที่การปลูกไม้พันธุ์ใหม่ต้องใช้เวลาในการปรับตัวนาน หรืออาจอยู่ไม่รอดเลยในบริบทนั้น บทบาทของนักพัฒนาจึงควรเป็นการหาทางช่วยยกระดับความรู้ของ ชาวบ้านให้สามารถจัดการกับปัญหาใหม่ ๆ ได้ ในความเห็นของสีลาภรณ์ บัวสาย (2552) ประเด็น สำคัญ 3 ประการ ที่มีนัยยะต่อการทำงานพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน จะได้แก่

3.1 ลักษณะของความรู้ท้องถิ่น ความรู้ท้องถิ่นเป็นความรู้ที่สัมพันธ์กับบริบทและฐาน ทรัพยากร เนื่องจากเป็นความรู้ที่ถูกสร้างเพื่อความอยู่รอดและเป็นหลักประกันความมั่นคงให้กับชีวิต คนที่อยู่ในบริบทแวดล้อมแบบใด ก็จะพัฒนาระบบความรู้ที่สัมพันธ์กับบริบทนั้น ๆ ขึ้นมาเพื่อตอบสนอง ความจำเป็นในการยังชีพ ระบบความรู้ท้องถิ่นของไทยมีรากฐานอยู่ในภาคการเกษตร และอิงอาศัย ทรัพยากรชีวภาพ ตลอดจนดินฟ้าอากาศเขตร้อนที่มีความหลากหลายของพืชพันธุ์สูง ดังจะเห็นได้จาก ทุกท้องถิ่นของไทยจะมีหมอพื้นบ้านที่มีความรู้เรื่องสมุนไพรเป็นอย่างดี มีตำรับยาหลายแบบที่พัฒนา จากพืชพันธุ์ที่หาได้ในท้องถิ่น มีชาวนาชาวสวนที่มีความสามารถในการปรับปรุงพันธุ์พืชพันธุ์ผลไม้ใน ท้องถิ่นที่มีอยู่อย่างหลากหลาย ฯลฯ เนื่องจากชุดความรู้เหล่านี้มีบริบทที่ก่อเกิดและมีผู้ใช้ประโยชน์จริง จึงมีการสร้าง สะสม และถ่ายทอดสืบต่อกันมา การเปลี่ยนแปลงบริบทอันเป็นที่ก่อเกิดของความรู้ จะมีผลให้ชุดความรู้เหล่านั้นหมดคุณค่าและคุณประโยชน์ที่เคยมี

นอกจากความรู้เกี่ยวกับการทำมาหากินแล้ว ชุมชนยังมีความรู้อีกประเภทที่ไม่ถูก บันทึกลงไว้ แต่เป็นความรู้ที่มีพลังมากในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับ เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของคนในชุมชน ความรู้ประเภทนี้ จะรู้กันเฉพาะ คนในชุมชนเท่านั้นว่าใครเป็นแกนนำ เป็นผู้มีอิทธิพลต่อความคิดของคนในชุมชน เป็นผู้สามารถว่ากล่าว ตักเตือน ตัดสินข้อพิพาท เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงหรือแม่งานใหญ่ได้ ใครมีสายสัมพันธ์กับตระกูลไหน มีความสัมพันธ์หรือความขัดแย้งกับใคร อย่างไร ฯลฯ ความรู้เหล่านี้ มีนัยยะสำคัญสำหรับการทำงาน พัฒนาที่ต้องขับเคลื่อนด้วยพลังจากภายใน และต้องการการยอมรับอย่างกว้างขวางและเกิดผลจริงจั่ง ยั่งยืน

ความรู้ที่สำคัญอีกส่วนหนึ่ง คือความรู้ในมิติทางวัฒนธรรมที่สืบทอดผ่านเครื่องมือทางวัฒนธรรมที่ชุมชนสร้างขึ้น ได้แก่ ธรรมเนียม ประเพณี จารีต ฮีต-คอง ตำนาน เพลงกล่อมเด็ก สุภาษิต เรื่องเล่าต่าง ๆ การละเล่น เป็นต้น เครื่องมือเหล่านี้ จะซ่อนความรู้ที่ถูกทดสอบและกลั่นกรองแล้วว่าเป็นความรู้สำคัญ สมควรจะสืบทอดต่อไปให้ลูกหลาน คนรุ่นหลังมักเรียกความรู้เหล่านี้ว่า ภูมิปัญญา ซึ่งหมายถึงความรู้ที่ถูกทดสอบซ้ำแล้วซ้ำอีก สามารถนำมาปรับใช้ได้จริงในบริบทใหม่ และทนทานต่อการพิสูจน์ด้วยหลักฐานหรือตรรกะวิธีคิดทางวิทยาศาสตร์

3.2 กระบวนการสร้างและถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานในระบบนิเวศและฐานทรัพยากรแบบใดก็ตาม มักสร้างความรู้จากการลองผิดลองถูก และสรุปบทเรียนจากปัญหาที่พบในการดำรงชีพบนฐานทรัพยากรนั้น ๆ ความสามารถในการอยู่รอดได้ของคนในท้องถิ่น จะขึ้นอยู่กับความสามารถในการสร้างชุดความรู้ เพื่อใช้ในการจัดการกับการทำมาหากินบนฐานทรัพยากรที่มีหรือการจัดการกับปัญหาทางธรรมชาติที่มากับระบบนิเวศที่แวดล้อมตนเองได้ ลักษณะที่สำคัญของชุดความรู้ชุมชน คือ เป็นความรู้ที่เกิดจากการลงมือทำจริง การลองผิดลองถูกและสรุปเป็นบทเรียนเป็นการเรียนจาก "การทำ" ไม่ใช่จากหนังสือ การสั่งสมความรู้ของชุมชน เกิดจากการแลกเปลี่ยนความรู้กันระหว่างคนที่เคยทดลองทำ ลองผิดลองถูกกันหลาย ๆ คน มีการ "ครูพักลักจำ" หยิบเอาวิชาของคนหนึ่งไปลองใช้และปรับปรุงจนใช้ได้ ในส่วนของการถ่ายทอดความรู้ของชุมชน มักเป็นการเรียนรู้แบบ "ฝึกงาน" คือฝึกทำงานกับพ่อแม่ เครือญาติ หรือผู้ชำนาญที่ถูกยกย่องเป็นครูหรือหมอ

นัยยะสำคัญอีกประการของระบบความรู้ท้องถิ่น คือ ความแตกต่างและความเชื่อมโยงระหว่างชุดความรู้ที่เป็นสมบัติของชุมชน กับความรู้ที่เป็นสมบัติเฉพาะตัวของบุคคล กล่าวคือ เมื่อบุคคลสร้างความรู้ความชำนาญขึ้นมา ความรู้ความชำนาญนั้นจะเป็นสมบัติส่วนตัว จนกว่าจะมีการเผยแพร่ แลกเปลี่ยน หรือหาทางสืบทอดความรู้ไปสู่คนรุ่นต่อไป โดยความกว้างขวางของการเผยแพร่ แลกเปลี่ยน หรือสืบทอด ว่าไปถึงคนจำนวนมากและกว้างขวางเท่าใด จะเป็นตัวบ่งบอกว่าความรู้นั้นเป็นความรู้ของคนกลุ่มใด และเป็นความรู้ระดับ ตั้งแต่ระดับชุมชนเล็ก ๆ หรือระดับท้องถิ่นที่กว้างกว่า ความรู้ของชุมชนโดยเฉพาะในด้านโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น มักถูกถ่ายทอดผ่านสถาบันศาสนาเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นวัด มัสยิด หรือโบสถ์ ผู้นำทางศาสนาจึงมักกลายเป็นผู้นำทางความคิดและความรู้ของชุมชนไปด้วย โดยเฉพาะในสังคมไทยบทบาทของพระจะได้รับการยอมรับนับถือสูงมากในช่วงก่อนปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 วัดเป็นแหล่งเรียนรู้หลักที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดศิลปวิทยาแก่เด็ก สืบทอดสมบัติทางวัฒนธรรมของชุมชนผ่านประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ และเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลข่าวสาร ความก้าวหน้า และความเคลื่อนไหวทั้งในและนอกชุมชน

สำหรับการถ่ายทอดความรู้ที่มีเคล็ดวิชาเฉพาะนั้น มักถ่ายทอดในสำนักศิลปวิทยาของครูผู้มีความชำนาญในเรื่องนั้น ๆ ซึ่งมักมีการเลือกเฟ้นลูกศิษย์อย่างเข้มข้นว่าสมควรได้รับการถ่ายทอดความรู้หรือไม่ จนมีคำกล่าวว่า ครูไทยโบราณหวงวิชา โดยเฉพาะครูที่มีภูมิความรู้ด้านโหราศาสตร์ การรักษาพยาบาล การเรียกขวัญ กระบวนการคัดสรรอย่างเข้มข้นนี้ มีส่วนทำให้ระบบความรู้ของชุมชนจำนวนไม่น้อยสูญหายไป โดยเฉพาะเคล็ดวิชาชั้นสูงมักตายไปตามตัวครูผู้รู้ แต่สำหรับความรู้พื้น ๆ ที่จำเป็นสำหรับการทำมาหากินและการดำรงชีวิต เช่น การขุดบ่อให้กักเก็บน้ำได้ดี การทอผ้าให้แน่น การแปรรูปอาหาร ฯลฯ การถ่ายทอดความรู้ประเภทนี้ มักเกิดขึ้นในลักษณะแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประสบการณ์ของคนที่เคยทำมาก่อน ในสถานที่ที่เอื้อให้มีการพบปะสังสรรค์ร่วมกัน

3.3 การจัดการความรู้เพื่อเป็นพลังในการพัฒนาท้องถิ่น ชุมชนที่สามารถอยู่รอดได้ด้วยดีและจัดการตัวเองได้ มักเป็นชุมชนที่สามารถจัดการความรู้ของตนเองได้ มีการนำความรู้ที่สั่งสมถ่ายทอดสืบทอดกันมา มาปรับใช้ในสถานการณ์ใหม่ ๆ และมีการเรียนรู้เพื่อปรับหรือต่อยอดกับความรู้ใหม่ที่มีผู้เชี่ยวชาญมาแนะนำ จนเป็นความรู้ที่ชาวบ้านสามารถใช้ได้จริง เช่น ชุมชนที่มีการขุดบ่อเลี้ยงปลา จะมีความรู้เกี่ยวกับการขุดบ่อวางทางลม การนำขี้ควายมาละเลงอุดรอยรั่วกันบ่อก่อนปล่อยน้ำลง การรักษาสภาพน้ำให้มีสารอินทรีย์พอสสมควรโดยดูจากสีของน้ำ เป็นต้น ชาวบ้านที่เรียนรู้และสามารถสร้างข้อสรุปเป็นความรู้ใหม่ของตัวเองได้ จะสามารถยกระดับความรู้ของตนเองขึ้นไปได้ ในลักษณะที่เรียกว่า "ความสามารถในการควบคุมเทคโนโลยีในการผลิตทางการเกษตร" หรือ "ความสามารถในการพึ่งตนเองด้านความรู้และเทคโนโลยี" ในทางตรงข้าม ชุมชนที่คอยรับคำแนะนำแบบสูตรสำเร็จไม่สามารถวิเคราะห์ปัญหา หาสาเหตุ และทำความเข้าใจว่าตัวเองมีทางเลือกทางออกแบบใดบ้าง ทางออกจึงมีเพียงทางเดียว คือ ทำตามที่นักวิชาการแนะนำ ชาวบ้านในชุมชนลักษณะนี้มักพึ่งตนเองไม่ได้ทางความรู้ความคิด และมักมีหนี้สินสูงมากเพราะต้องกู้เงินมาซื้อปุ๋ย ซื้อยาเพื่อการเพาะปลูก โดยแทบไม่มีทางเลือกอื่น

หากกล่าวโดยสรุป ความเห็นของนักวิชาการที่กล่าวข้างต้นนี้ ได้สะท้อนถึง "ต้นทุน" ในลักษณะต่าง ๆ ที่ช่วยให้ชุมชนมีศักยภาพในการจัดการกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในชุมชนของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพในลักษณะพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่จะทำให้ชุมชนมีอำนาจอิสระ (autonomy) ในการจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ได้ โดยไม่ต้องรอคอยความช่วยเหลือจากภายนอก (นภาพรณ์ หะวานนท์ และคนอื่น ๆ, 2550) หากสังเคราะห์แนวคิดเหล่านี้เข้าด้วยกัน จะสามารถสรุปปัจจัยที่มีผลต่อความสามารถในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเองของชุมชน ดังรายละเอียดในตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 การสังเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับตัวบ่งชี้ความสามารถของชุมชนในการจัดการ
การเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง

แนวคิด ศักยภาพของชุมชน	สมพันธ์์ เดชะอริก และคนอื่น ๆ (2533)	สรรเสริญ วงศ์ชะอุ่ม (2546)	เพ็ญสิริ จิระเดชากุล (2550)	สีลาภรณ์ บัวสาย (2552)
1. ศักยภาพของผู้นำชุมชน	✓	✓	✓	
2. คุณภาพของเครือข่าย ความสัมพันธ์ในชุมชน	✓	✓		✓
3. คุณภาพของเครือข่าย ความสัมพันธ์นอกชุมชน		✓		
4. การมีค่านิยมที่ส่งเสริม การพึ่งตนเอง		✓		
5. การมีกระบวนการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ / มีความตระหนักรู้ใน ปัญหาและศักยภาพ ของชุมชน		✓	✓	✓
6. การรวมตัวเป็นกลุ่ม / การทำงานร่วมกัน / การมีส่วนร่วมในการ บริหารจัดการในลักษณะ ประชาคม		✓	✓	
7. การมีฐานทรัพยากรใน ชุมชน				✓

ข้อมูลพื้นฐานของตำบลโคกโคเฒ่า

อาณาเขตติดต่อและลักษณะทั่วไปของพื้นที่

ตำบลโคกโคเฒ่า ตั้งอยู่ในอำเภอเมืองสุพรรณบุรี ห่างจากที่ว่าการอำเภอไปทางทิศตะวันออก ประมาณ 8 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 26 ตารางกิโลเมตร หรือ 16,250 ไร่ ทิศเหนือติดต่อกับ ตำบลดอนตาล อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี และตำบลไผ่ม่วง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

ทิศใต้ติดต่อกับตำบลจระเข้ใหญ่ และตำบลโคกคราม อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ทิศตะวันออกติดต่อกับตำบลนาคู และอำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทิศตะวันตกติดต่อกับตำบลไผ่ขวาง และตำบลท่าระหัด อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี พื้นที่ตำบลโคกโคเฒ่า มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มเกือบทั้งตำบลโดยมีที่ดอนอยู่บ้างเป็นบางส่วน ที่ดอนส่วนใหญ่จะอยู่ในพื้นที่ชุมชนหมู่ 1 เมื่อถึงหน้าน้ำในแต่ละปี (ประมาณเดือนพฤศจิกายน) จะมีน้ำท่วมบริเวณพื้นที่ลุ่มในช่วงเวลาสั้น ๆ เมื่อน้ำลด จะเข้าสู่ระยะเริ่มต้นฤดูทำนา พื้นที่ในตำบลโคกโคเฒ่าส่วนใหญ่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม โดยจะมีทั้งการทำนา ทำไร่ และทำสวน อย่างไรก็ตาม เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นชาวนา โดยในปัจจุบันสามารถทำนาได้ 2 ครั้งต่อปี

ในตำบลโคกโคเฒ่ามีแหล่งน้ำ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการเกษตรกรรมในพื้นที่หลายแหล่ง ได้แก่

1. คลองระบายน้ำสุพรรณสาม เกิดจากโครงการของกรมชลประทาน ในปี 2542 เพื่อขุดลอกคลองธรรมชาติในพื้นที่ให้สามารถใช้ประโยชน์ในการเกษตรกรรม คลองระบายน้ำสุพรรณสามจะผ่านพื้นที่ หมู่ 2 หมู่ 3 และหมู่ 4 โดยมีประตุน้ำกั้นเป็นบางช่วง
2. คลองบ้านเหล่า ไหลผ่านพื้นที่หมู่ 1 บริเวณชุมชนบ้านเหล่า และพื้นที่หมู่ 3 บริเวณบ้านสามก๊ก เชื่อมต่อกับคลองทานตะวันในพื้นที่หมู่ 3
3. คลองทานตะวัน ไหลผ่านพื้นที่หมู่ 3 เชื่อมต่อกับคลองบ้านเหล่า หมู่ 1 และคลองทับน้ำ หมู่ 2 คลองทานตะวันในพื้นที่หมู่ 3 จะเชื่อมต่อกับบริเวณที่มีการขุดลอกตามโครงการสุพรรณสาม
4. คลองทับน้ำ หมู่ 2 จะไหลผ่านถนนสุพรรณบุรี-ป่าโมก ผ่านเข้าพื้นที่หมู่ 3 เชื่อมต่อกับคลองทานตะวันหมู่ 3 บริเวณสะพานโยธาธิการ
5. คลองสามหนอง-นาคู ไหลผ่านพื้นที่หมู่ 4 โดยเชื่อมต่อกับบริเวณที่มีการ ขุดลอกตามโครงการสุพรรณสามในพื้นที่หมู่ 3

ประชากร

ตำบลโคกโคเฒ่า มีประชากรทั้งสิ้น 3,833 คน หรือ 1,162 ครัวเรือน แยกเป็นชาย 1,840 คน และหญิง 1,993 คน โดยมีความหนาแน่นของประชากรเฉลี่ย 147.42 คนต่อตารางกิโลเมตร เมื่อจำแนกประชากรรายหมู่บ้าน จะพบว่า ชุมชนที่มีประชากรมากที่สุด คือ ชุมชนหมู่ 1 รองลงมา คือ ชุมชนหมู่ 3 ชุมชนหมู่ 4 และชุมชนหมู่ 2 ตามลำดับ รายละเอียดดังตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.2 จำนวนประชากรในตำบลโคกโคเต่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี

หมู่ที่	ชื่อบ้าน	จำนวนประชากร			จำนวนครัวเรือน
		ชาย	หญิง	รวม	
1	บ้านโคกโคเต่า	990	1,059	2,049	661
2	บ้านลำยาง	135	156	291	83
3	บ้านสามหนอง	552	600	1,152	313
4	บ้านลาดบัวขาว	163	178	341	105
รวม		1,840	1,993	3,833	1,162

ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเต่า (2554)

จากการสำรวจข้อมูลนักเรียนระดับอนุบาลและประถมศึกษา โดยองค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเต่า เพื่อจัดทำบัญชีการจัดสรรงบประมาณเงินอุดหนุนอาหารเสริม (นม) และอาหารกลางวัน ประจำปีงบประมาณ 2554 พบว่า ตำบลโคกโคเต่ามีประชากรวัยเรียนระดับอนุบาลและประถมศึกษาจำนวนทั้งสิ้น 289 คน หรือร้อยละ 7.54 ของประชากรทั้งหมด รายละเอียดดังตารางที่ 2.3

ตารางที่ 2.3 จำนวนนักเรียนระดับอนุบาลและประถมศึกษา ในตำบลโคกโคเต่า

โรงเรียน	จำนวนนักเรียน							
	อนุบาล	ป.1	ป.2	ป.3	ป.4	ป.5	ป.6	รวม
วัดโคกโคเต่า	49	26	15	25	17	21	19	172
วัดหนองสุวรรณ	33	10	10	13	16	15	20	117
รวม	82	36	25	38	33	36	39	289

ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเต่า (2554)

จากการสำรวจจำนวนผู้สูงอายุและผู้พิการเพื่อช่วยเหลือเงินค่าครองชีพตามนโยบายของรัฐบาล โดยองค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเต่า ในปีงบประมาณ 2554 พบว่า ตำบลโคกโคเต่ามีผู้สูงอายุจำนวนทั้งสิ้น 541 คน และผู้พิการจำนวนทั้งสิ้น 53 คน คิดเป็นร้อยละ 14.11 และ 1.38 ของประชากรทั้งหมด รายละเอียดดังตารางที่ 2.4

ตารางที่ 2.4 จำนวนผู้สูงอายุและผู้พิการจำแนกตามหมู่บ้าน

รายการ	หมู่ที่ 1	หมู่ที่ 2	หมู่ที่ 3	หมู่ที่ 4	รวม
ผู้สูงอายุ	270	42	180	49	541
ผู้พิการ	24	2	21	6	53

ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเต่า (2554)

สภาพเศรษฐกิจ

ประชากรในตำบลโคกโคเต่าส่วนใหญ่ (ร้อยละ 70 ของทั้งหมด) ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยมีผู้ประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม เช่น ค้าขาย รับราชการ พนักงานของรัฐและเอกชน ฯลฯ ประมาณร้อยละ 20 และผู้มีอาชีพรับจ้างทั่วไปประมาณ ร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมด สำหรับผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมนั้น ประมาณร้อยละ 80 ของผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นชาวนา ส่วนที่เหลืออีกร้อยละ 20 เป็นชาวไร่ ชาวสวน และผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์เพื่อการค้า สำหรับเกษตรกรที่เป็นชาวนานั้น ประมาณ ร้อยละ 20 ของทั้งหมด เป็นชาวนาที่มีที่ดินเป็นของตนเอง ส่วนที่เหลืออีกร้อยละ 80 ต้องเช่าที่ทำนา

ในตำบลโคกโคเต่า โดยเฉพาะริมถนนสุพรรณบุรี-ป่าโมก บริเวณพื้นที่หมู่ 1 มีอาคารพาณิชย์ และการประกอบธุรกิจต่าง ๆ หนาแน่นกว่าบริเวณอื่น อาทิเช่น ธุรกิจค้าไม้และแปรรูป ไม้เก่า ร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์การเกษตร สถานีบริการน้ำมัน อยู่ซ่อมรถยนต์ อยู่ซ่อมรถจักรยานยนต์ โรงงานกลึงเครื่องจักรกลการเกษตร ธุรกิจบ้านเช่า ฯลฯ ธุรกิจที่พบส่วนใหญ่ เป็นการค้าหรือการบริการที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรมและชีวิตความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่ ภายในชุมชนจะมีร้านค้า ร้านชำ และร้านอาหารเล็ก ๆ กระจายอยู่ในพื้นที่ โดยมักตั้งอยู่ในบริเวณชุมชนหรือสถานที่สำคัญในชุมชน เช่น วัด โรงเรียน หน่วยงานราชการต่าง ๆ

หน่วยงานและสถานที่สำคัญ

1. ด้านการศึกษา

ในชุมชนโคกโคเต่า มีโรงเรียนประถมศึกษา 1 แห่ง คือ โรงเรียนวัดหน่อสุวรรณ หมู่ 3 โรงเรียนประถมและมัธยมศึกษาขยายโอกาส 1 แห่ง คือ โรงเรียนวัดโคกโคเต่า หมู่ 1 มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 2 แห่ง คือ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านโคกโคเต่า หมู่ 1 และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านหน่อสุวรรณ หมู่ 3 มีมหาวิทยาลัย 1 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต ศูนย์สุพรรณบุรี หมู่ 2

2. ด้านศาสนา

ชุมชนโคกโคเต่ามีวัด 2 แห่ง คือ วัดโคกโคเต่า หมู่ 1 และวัดหน่อสุวรรณ หมู่ 3

3. ด้านสาธารณสุข

ชุมชนโคกโคเฒ่ามีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพระดับตำบล 2 แห่ง คือ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านดอนขุนราม หมู่ 1 และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลโคกโคเฒ่า หมู่ 3

การบริการพื้นฐาน

1. การคมนาคมขนส่ง

การเดินทางภายในตำบลโคกโคเฒ่า และระหว่างตำบลโคกโคเฒ่ากับพื้นที่โดยรอบ เป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็วเนื่องจากมีถนนหลายสาย ได้แก่ 1.1) ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 329 ผ่านตำบลโคกโคเฒ่าสู่อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 1.2) ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 3451 ผ่านตำบลท่าระหัด ตำบลไผ่ขวาง และตำบลโคกโคเฒ่า 1.3) ถนน กรมโยธาธิการ หมายเลข สพ 2014 ระหว่างบ้านไผ่เกาะโพธิ์งามถึงบ้านคันลำ ระยะทาง 6.9 กิโลเมตร 1.4) ถนนกรมโยธาธิการ หมายเลข สพ 2026 ระหว่างบ้านสามก๊กถึงวัดหน่อสุวรรณ ระยะทาง 2.198 กิโลเมตร 1.5) ถนน กรมโยธาธิการ หมายเลข สพ 2051 ระหว่างบ้านโคกโคเฒ่าถึงบ้านทับน้ำ ระยะทาง 4.267 กิโลเมตร โดยมีรถโดยสารประจำทาง คือ รถสองแถวสายไผ่ขวาง-ลาดตาล วิ่งรับผู้โดยสารภายในตำบลด้วย

2. การติดต่อสื่อสาร

การติดต่อสื่อสารของคนในตำบลโคกโคเฒ่าเป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็ว เนื่องจากในปัจจุบัน องค์การโทรศัพท์ได้ขยายบริการโทรศัพท์พื้นฐานสู่ชุมชนในตำบลโคกโคเฒ่าจนครบทุกหมู่บ้าน และมีบริการตู้โทรศัพท์สาธารณะจำนวน 10 ตู้ กระจายตามจุดต่าง ๆ ด้วย นอกจากนี้ คนในตำบลโคกโคเฒ่าจำนวนมากที่มีโทรศัพท์เคลื่อนที่พกติดตัวเพื่อความสะดวก ในการติดต่อสื่อสาร ภายในตำบลโคกโคเฒ่ามีที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขในลักษณะจุดบริการย่อย 1 แห่ง สำหรับการประชาสัมพันธ์ ข้อมูลข่าวสารความเคลื่อนไหวต่าง ๆ แก่คนในชุมชนที่ต้องกระทำในวงกว้าง จะใช้การประชาสัมพันธ์ ผ่านหอกระจายข่าว ซึ่งส่วนใหญ่ติดตั้งในบริเวณบ้านของผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่

3. สาธารณูปโภค

ภายในตำบลโคกโคเฒ่า มีไฟฟ้าให้บริการครบทุกหมู่บ้าน โดยจำนวนประชากรที่ใช้ไฟฟ้า คิดเป็นร้อยละ 100 ของประชากรทั้งหมด สำหรับการบริการน้ำประปา ยังมีลักษณะเป็นประปาหมู่บ้าน ที่อาศัยการสูบน้ำใต้ดินขึ้นไปกักเก็บในถังสูง และวางระบบแจกจ่ายน้ำประปา ไปตามบ้านเรือน โดยรอบ มีการจัดเก็บค่าบริการเป็นรายเดือน โดยมีคณะกรรมการประปาหมู่บ้านเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ ในปัจจุบัน มีประปาหมู่บ้านจำนวน 13 แห่ง กระจายอยู่ในแต่ละหมู่บ้าน จำนวนครัวเรือนที่ใช้น้ำประปามีทั้งสิ้น 1,160 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 99.83 ของครัวเรือนทั้งหมด

การรวมกลุ่มของประชาชน

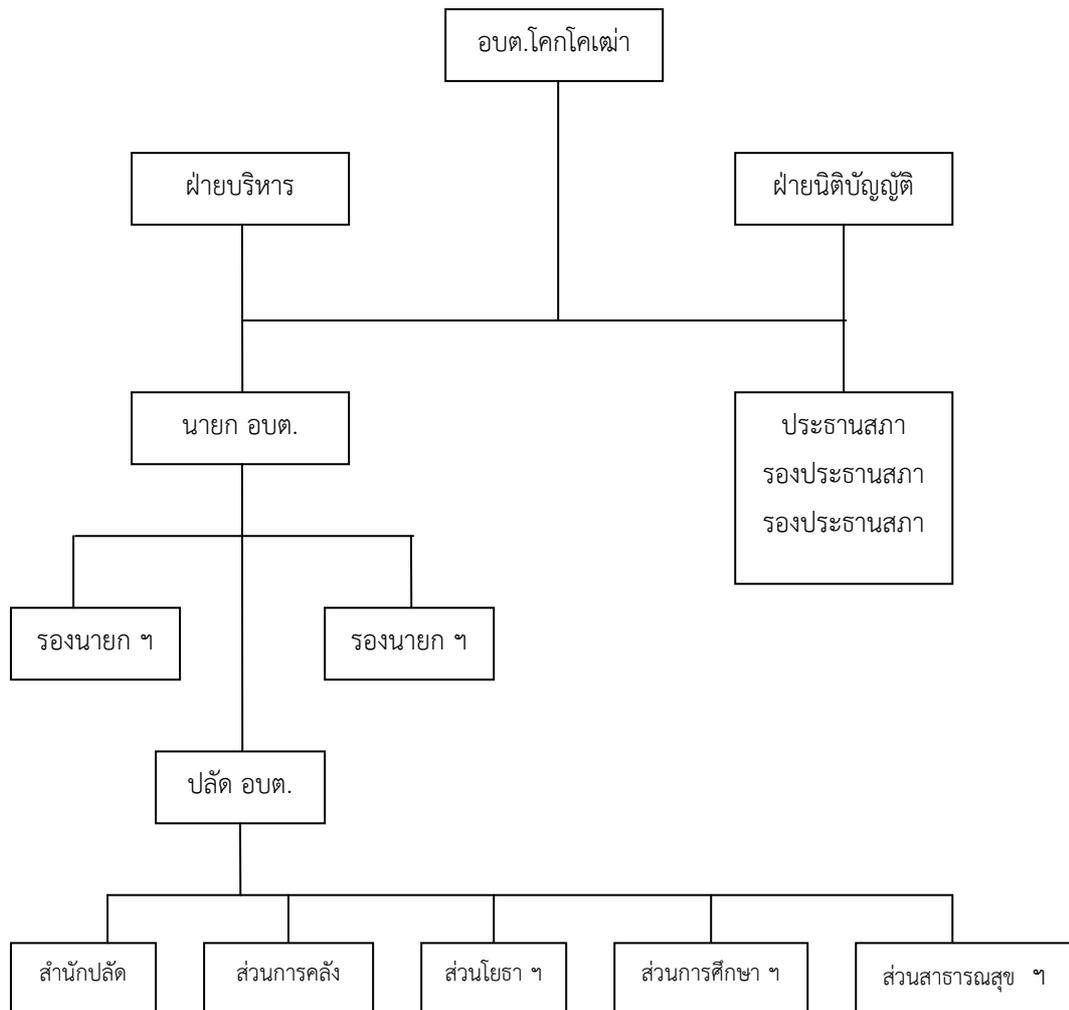
ในตำบลโคกโคเฒ่า มีการรวมกลุ่มของคนในชุมชนเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มร่วมกัน โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่เกิดจากการจัดตั้งตามนโยบายภาครัฐ ซึ่งจะมีอยู่ทุกหมู่บ้าน โดยมีรูปแบบและวิธีการทำงานที่คล้ายคลึงกัน ประกอบด้วย กลุ่มสตรีแม่บ้านจำนวน 4 กลุ่ม กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชนจำนวน 4 กลุ่ม กลุ่มอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน จำนวน 1 กลุ่ม (ดูแลทั้งตำบล) กลุ่มออมทรัพย์ จำนวน 4 กลุ่ม และกลุ่มอาชีพ จำนวน 6 กลุ่ม นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มในลักษณะคณะกรรมการคุ้ม อันเป็นกิจกรรมในโครงการคนดี ศรีสุพรรณ ของจังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่ดีแก่ประชาชน

การดูแลรักษาความปลอดภัยในชุมชน

ในพื้นที่ตำบลโคกโคเฒ่ามีที่พัคสายตรวจ ตั้งอยู่บริเวณสามแยก ถนนสุพรรณบุรี-ลาดताल มีเจ้าหน้าที่ตำรวจประจำ 1 นาย สำหรับการปฏิบัติงานเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยภายในชุมชน จะเป็นการทำงานประสานกันระหว่างเจ้าหน้าที่ตำรวจ และเจ้าหน้าที่อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน (อปพร.) รวมทั้งการสอดส่องดูแลความสงบเรียบร้อยภายในชุมชนโดยผู้นำชุมชนและคณะกรรมการหมู่บ้าน

การปกครองในระดับตำบล

ตำบลโคกโคเฒ่า อยู่ในความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเฒ่า โดยโครงสร้างการบริหาร ประกอบด้วยฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ รายละเอียดดังแผนภูมิที่ 2.1

แผนภูมิที่ 2.1 โครงสร้างการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเฒ่า

ภายในตำบลโคกโคเฒ่า แบ่งพื้นที่การปกครองเป็น 4 หมู่บ้าน ประกอบด้วย
 ชุมชนหมู่ 1 บ้านโคกโคเฒ่า มีนายวิโรจน์ คงดี เป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน
 ชุมชนหมู่ 2 บ้านลำยาง มีนายประมล ยืนยงค์ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน
 ชุมชนหมู่ 3 บ้านสามหนอง มีนายอรุณ พานทอง เป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน และได้รับเลือก
 ให้ทำหน้าที่กำนันตำบลโคกโคเฒ่าคนปัจจุบัน
 ชุมชนหมู่ 4 บ้านลาดบัวขาว มีนายสำรวม อัจฉริยาการุณ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จิรวุฒิ เสนาคำ และคณะ (2540) ดำเนินการวิจัยและประเมินศักยภาพประชาคมจังหวัด นครศรีธรรมราช โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อประเมินศักยภาพของกลุ่มและองค์กร ประชาสังคมจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะศักยภาพในการดำเนินกิจกรรมสาธารณะ 2) เพื่อศึกษา ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อศักยภาพของกลุ่มและองค์กรประชาสังคม 3) เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็ง ให้กับองค์กรประชาสังคมนครศรีธรรมราชในอนาคต ผลการวิจัยพบว่า องค์กรประชาสังคมสมัยใหม่ ในจังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนใหญ่เกิดจากการจัดตั้งของภาครัฐ ปัจจุบันจังหวัดนครศรีธรรมราช มีองค์กรประชาสังคมไม่น้อยกว่า 3,064 องค์กร แต่โดยภาพรวมแล้ว องค์กรประชาสังคมใน จังหวัดนครศรีธรรมราชค่อนข้างจะอ่อนแอ ขาดการติดต่อประสานงานหรือเกาะเกี่ยวกันเป็นเครือข่าย เพื่อการเรียนรู้และเสริมสร้างพลังให้แก่กันและกันอย่างชัดเจน และค่อนข้างจะโดดเดี่ยว คือ ไม่ค่อย ได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐ สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการศึกษา องค์กรและกลุ่มการเมือง เท่าที่ควร ในทางตรงกันข้าม การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองของนครศรีธรรมราชนับตั้งแต่สมัย รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ค่อนข้างจะเสริมสร้างความอ่อนแอของภาคประชาสังคม โดยเฉพาะการก่อให้เกิด ความระแวงสงสัย และวัฒนธรรมการตรวจสอบกันและกันระหว่างภาคประชาสังคมกับภาครัฐ และระหว่างภาคประชาสังคมด้วยกัน รวมไปถึงการที่ภาครัฐได้แทรกเข้าไปยึดพื้นที่สาธารณะของ ภาคประชาสังคม ขณะเดียวกัน การพัฒนาของภาครัฐกิจในรอบ 40 กว่าปีที่ผ่านมา ได้นำไปสู่ การทำลายฐานทรัพยากรของภาคประชาสังคม เช่น การทำลายทรัพยากรชายฝั่งและป่าชายเลน ก่อให้เกิดการเคลื่อนย้ายของประชากรจากชุมชนชนบทและรากฐานวัฒนธรรมเดิม สู่ชุมชนแออัด ในตัวเมือง อย่างไรก็ตาม จังหวัดนครศรีธรรมราชในปัจจุบันยังคงมีองค์กรประชาสังคมบางองค์กรที่มี ความโดดเด่นและมีพัฒนาการที่น่าสนใจ รวมทั้งเริ่มมีการเกาะเกี่ยวกันเป็นเครือข่ายมากขึ้น

มนู อุดมเวช และคณะ (2540) วิจัยเรื่อง แนวทางศึกษาและพัฒนาประชาสังคมเพชรบุรี โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อสำรวจองค์กรและบุคลากรท้องถิ่นเพชรบุรี 2) เพื่อวิเคราะห์ ประเมินศักยภาพ หาความเข้มแข็ง และแนวทางในการพัฒนาประชาสังคมท้องถิ่นเพชรบุรี ผลการวิจัยพบว่า องค์กร และบุคลากรท้องถิ่นเพชรบุรีมีความหลากหลายมาก โดยองค์ประกอบที่ทำให้เกิดพลังในการรวมกลุ่ม จะได้แก่ ความต้องการช่วยเหลือผู้อื่น ความต้องการเพื่อน และความต้องการให้ท้องถิ่นเจริญรุ่งเรือง สำหรับเนื้อหาในการรวมกลุ่มจะได้แก่ กิจกรรมสาธารณะที่เป็นผลประโยชน์ร่วมกัน หรือเป็นงานอดิเรก หรือเพื่อการอาชีพ โดยองค์ประกอบที่ทำให้การรวมกลุ่มประสบความสำเร็จ จะได้แก่ ความร่วมมือ ของสมาชิกและบริบททางสังคม

ชนิษฐา แจ้งใจ (2543) ดำเนินการวิจัย เรื่อง ชุมชนเข้มแข็ง: กรณีศึกษาชุมชนบางปลากรด อำเภอดงศรีภักษ์ จังหวัดนครนายก ผลการวิจัยพบว่า 1) ปัจจัยโครงสร้างทางสังคม ปัจจัยโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และปัจจัยภาวะการนำและผู้นำชุมชน เป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง มีความสามารถในการพึ่งตนเอง และมีศักยภาพหรือความพร้อมที่จะพัฒนาตนเอง 2) ปัจจัยด้านวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อ ส่งผลกระทบต่อความเข้มแข็งของชุมชนในระดับปานกลาง และ 3) ปัจจัยกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และปัจจัยความสัมพันธ์ของประชาชนกับหน่วยงานภาครัฐยังไม่สามารถสรุปได้ว่าเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน

อรทัย อาจอ่า (2543) วิจัยเรื่อง องค์ประกอบของความสำเร็จในการสร้างกลุ่มและองค์กร เพื่อให้ชุมชนเข้มแข็ง: ถอดบทเรียนจากน่านและมหาสารคาม พบว่า ปัจจัยที่ทำให้ชุมชน หรือองค์กร ชุมชน หรือหมู่บ้านมีความเข้มแข็ง คือ 1) ชาวบ้านและผู้ที่มีจิตสำนึกและมีความตระหนักต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือหมู่บ้านของตนเอง มีความต้องการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง 2) ชาวบ้านหรือสมาชิกในชุมชนมีความเชื่อมั่นในความสามารถของตนหรือกลุ่มหรือองค์กร 3) มีการระดมความคิดเห็น เปิดกว้างให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วม 4) มีการลงมือดำเนินการในการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง 5) ชาวบ้านหรือชุมชนมีระบบการจัดการที่ดี 6) โครงการหรือกิจกรรมจัดทำขึ้นเพื่อตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของสมาชิกหรือชาวบ้านจนเป็นที่พอใจ 7) มีการเข้าร่วมของสมาชิกในชุมชนอย่างกว้างขวาง 8) มีการจัดสรรผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม 9) มีการบริหารจัดการที่มีความโปร่งใส 10) ผู้นำมีศักยภาพสามารถเป็นที่พึ่งของชาวบ้านได้ 11) ผู้นำทำงานด้วยความเสียสละอดทน ไม่หวังผลประโยชน์ตอบแทน 12) ชาวบ้านและหรือชุมชนมีความต้องการที่จะอยู่ร่วมกันและพึ่งพาอาศัยกัน 13) มีการศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเป็นภาคีกับหน่วยงานอื่น ๆ 14) มีการสรุปปรับปรุงเปลี่ยนแปลง และพัฒนาชุมชนให้ทันต่อปัญหาและความต้องการของสมาชิกได้ดี 15) ชาวบ้านและสมาชิกได้รับข่าวสารอย่างสม่ำเสมอ 16) ชาวบ้านและสมาชิกมีความชัดเจนในเป้าหมายการดำเนินการ 17) ชาวบ้านและสมาชิกมีความสนใจและเอาใจใส่ในการดำเนินงานของกลุ่ม 18) ได้รับการสนับสนุนด้านต่าง ๆ อย่างเป็นกระบวนการที่ถูกต้อง และ 19) ไม่ถูกแทรกแซงจากกลุ่มอิทธิพลหรือนักการเมือง

ชัยยศ อิ่มสุวรรณ (2543) วิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ 1) ปัญหาการพัฒนาที่ยั่งยืนในชุมชน เป็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งได้รับผลกระทบจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ชุมชนในฐานะที่เป็นระบบสังคม อย่างหนึ่งต้องเสียคุณภาพ โครงการศึกษาชุมชนได้ถูกนำมาใช้เป็นวิถีทางในการแก้ปัญหา และเสริมสร้างบูรณาการในชุมชน โดยการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนและการจัดการ เป้าหมายของโครงการ คือ การแก้ปัญหาของชุมชน และมุ่งหมายให้สมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชนได้ตัวประโยชน์จากโครงการ 2) รูปแบบการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จำแนกออกเป็น 2 รูปแบบ คือ รูปแบบอิงชุมชนโดยชุมชนเป็นผู้ริเริ่ม และรูปแบบอิงสถาบันโดยหน่วยงานภายนอกเป็นผู้ริเริ่ม

สำหรับรูปแบบที่ชุมชนเป็นผู้ริเริ่มนั้น เป็นรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับชุมชนที่มีผู้นำที่เข้มแข็ง และมีศักยภาพเป็นพื้นฐาน รูปแบบนี้ จะเน้นแนวความคิดพึ่งตนเอง การมีส่วนร่วม และการใช้ทรัพยากรตลอดจนภูมิปัญญาภายในชุมชน การจัดกิจกรรมการศึกษาในโครงการดังกล่าวจะเกิดขึ้นโดยชุมชนเองและมีเป้าหมายในการพัฒนาความสามารถของสมาชิกเพื่อแก้ปัญหาการพัฒนาที่ยั่งยืน

สำหรับรูปแบบที่หน่วยงานภายนอกเป็นผู้ริเริ่มนั้น เป็นรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับชุมชนที่ประสบปัญหาเกินขอบเขตความสามารถของชุมชน การแก้ปัญหาจำเป็นต้องอาศัยความช่วยเหลือจากภายนอก เช่น องค์กรระหว่างประเทศ หน่วยงานรัฐ หรือโครงการในพระราชดำริ อย่างไรก็ตาม การจัดกิจกรรมการศึกษาในโครงการดังกล่าว มีเป้าหมายที่จะสร้างการมีส่วนร่วม การพัฒนากระบวนการเรียนรู้และศักยภาพของสมาชิกเพื่อให้แก้ปัญหาของชุมชนได้เองเช่นกัน

พิมพ์พรรณ พันธุ์ศรี (2544) วิจัยเรื่อง การวิจัยและการพัฒนารูปแบบกระบวนการชุมชนและการเชื่อมต่อกับระบบการบริหารการพัฒนาของรัฐ: กรณีศึกษาตำบล หนองข้างคีน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสถานการณ์ของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ กระบวนการชุมชนในการพัฒนาตนเอง และการเชื่อมต่อกับระบบการบริหารการพัฒนาของรัฐ และ 2) ศึกษารูปแบบการบริหารการพัฒนา และการเชื่อมต่อของระบบการบริหารการพัฒนาของรัฐกับชุมชน ที่สนับสนุนการเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการชุมชนและการเชื่อมต่อกับระบบบริหาร การพัฒนาของรัฐในระดับตำบล สามารถสนองความต้องการด้านโครงสร้างพื้นฐานของชุมชนได้ แต่ในระดับอำเภอจะสนองชุมชนได้ตามกรอบนโยบายของแต่ละหน่วยงาน สำหรับรูปแบบการบริหารการพัฒนาและการเชื่อมต่อของระบบบริหารการพัฒนาของรัฐกับชุมชน เพื่อสนับสนุนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมในระดับตำบล ควรให้ความสำคัญกับการประชาสัมพันธ์ถึงความสำคัญของการจัดเวทีประชาคมเพื่อจัดทำแผนชุมชน และต้องเพิ่มประสิทธิภาพ อบต. ในการบริหารการพัฒนาในระดับอำเภอ ควรปรับปรุงคณะกรรมการพัฒนาอำเภอให้สอดคล้องกับการกระจายอำนาจใน 5 เรื่อง คือ 1) ด้านโครงสร้าง กพอ. 2) ปรับปรุงบทบาทหน้าที่ กพอ. 3) จัดระบบข้อมูล 4) จัดระบบแผน และ 5) เพิ่มงบประมาณเพื่อสนับสนุนการบริหารงานโครงการตามนโยบายของกพอ.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ (2545) ทำวิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบและปัจจัยความสำเร็จในการใช้วัฒนธรรมเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ผลการวิจัยพบว่า ตัวชี้วัดความสำเร็จในด้านความมั่นคงทางเศรษฐกิจ จะได้แก่ 1) สภาพความเป็นอยู่ของชุมชน โดยพิจารณาจากการที่ประชาชนในชุมชนมีการช่วยเหลือกันและกัน 2) ผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ของชุมชน โดยพิจารณาจากการที่ครอบครัวเป็นหน่วยการผลิต การที่ผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ของชุมชนผลิตจากทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น และการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่ามากที่สุด สิ้นเปลืองทรัพยากรน้อยที่สุด 3) รายได้ของชุมชน โดยพิจารณาจากประชาชนมีรายได้

พอกินพอใช้ 4) กำลังซื้อของใช้ที่จำเป็นของประชาชน โดยพิจารณาจากความสามารถของประชาชน ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งจำเป็นพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิตครอบครัวหรือสมาชิกในชุมชน และ จะซื้อเฉพาะเท่าที่จำเป็นหรือสิ่งที่ชุมชนผลิตไม่ได้ 5) เสถียรภาพหรือความมั่นคงของชุมชน โดยพิจารณา จากสภาพสังคมภายในชุมชนที่มีความสงบเรียบร้อย ประชาชนมีงานทำ ไม่มีปัญหาคนว่างงาน สำหรับ ปัจจัยความสำเร็จของการมีส่วนร่วมในชุมชนที่สำคัญ คือ โครงสร้างและขนาดชุมชน การรวมกลุ่ม ของคนในชุมชน การบริหารจัดการองค์กรชุมชน การส่งเสริมสนับสนุนชุมชน และการควบคุมและ ตรวจสอบคุณภาพผลผลิต

มันทนา สามารถ (2545) วิจัยเรื่อง ปัจจัยที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของประชาคมตำบล โดยมี วัตถุประสงค์เพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาเป็นประชาคมตำบล เพื่อนำไปสู่การเสริมสร้าง บทบาทชุมชน และการทำความเข้าใจเกี่ยวกับปัจจัยและเงื่อนไขที่นำไปสู่การพัฒนาความเป็น ประชาคมตำบล การวิจัยครอบคลุมตำบลที่ศึกษา 14 ตำบลในสี่ภูมิภาค โดยมีระยะเวลาศึกษา ระหว่างปี พ.ศ. 2541 ถึง 2542 ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า จำนวนและบทบาทของผู้นำที่ไม่เป็นทางการ มีความสำคัญที่แสดงถึงความสามารถของชุมชนในการจัดการตนเอง รวมทั้งความสามารถในการพัฒนา กิจกรรมที่หลากหลายเพื่อสนองตอบความต้องการของชุมชนในหลายด้านและครอบคลุมทุกกลุ่มคน การศึกษานี้ยังพบว่า ความสัมพันธ์ของชุมชนที่ศึกษาเป็นความสัมพันธ์ในแนวราบค่อนข้างมาก โดยเฉพาะ ความสัมพันธ์ในระดับหมู่บ้าน ส่วนในระดับที่สูงกว่าระดับหมู่บ้านและตำบลนั้น เป็นความสัมพันธ์ที่ พัฒนามาจากประสบการณ์การต่อสู้ร่วมกันเพื่อเรียกร้องสิทธิในที่ทำกิน การใช้พื้นที่ป่า และพื้นที่ทะเล สำหรับปัจจัยที่ทำให้เกิด ความเข้มแข็งของประชาคมตำบลนั้น จะได้แก่ 1) ปัจจัยเชิงประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นเงื่อนไขในเชิงบริบทของการพัฒนาความเป็นประชาคมตำบล และ 2) การเผชิญและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันมายาวนานเป็นปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคม ตำบล

มันทนา พนานิรามัย และคณะ (2546) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้าน ประชากร สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมต่อความเป็นอยู่ที่ดี และความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นไทย การศึกษาจะเน้นที่การระบุสาเหตุและกระบวนการที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง และสมาชิกในชุมชนมี ความเป็นอยู่ที่ดี โดยใช้หมู่บ้านเป็นตัวแทนของชุมชนในชนบท และใช้ชุมชนที่เทศบาลจัดตั้งขึ้นเป็น ชุมชนเมือง ดัชนีวัดความเข้มแข็งของชุมชนประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ คือ ความสามัคคีและการให้ ความร่วมมือของสมาชิกชุมชน ผลงานและการดำเนินงานของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน วิธีการบริหารกลุ่ม ที่ได้มาตรฐานและโปร่งใส ความสามารถและพลังในการแก้ปัญหา และแนวทางการพัฒนาชุมชนหรือ การแก้ไขปัญหาภายในชุมชน ส่วนดัชนีวัดความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชนมี 4 องค์ประกอบ คือ รายได้ ระดับการศึกษา สุขภาพและความปลอดภัยของสมาชิกในชุมชน ผลการศึกษาพบว่า ดัชนีกำหนด ความเข้มแข็งของชุมชนมีนัยสำคัญในการกำหนด ความเข้มแข็งรวมของชุมชน และความเข้มแข็งใน

องค์ประกอบด้านความสามัคคี และผลงานของกลุ่ม แต่ไม่มีนัยสำคัญในการกำหนดความเข้มแข็งในอีก 3 องค์ประกอบ ส่วนดัชนีวัดความเข้มแข็งของชุมชนไม่มีนัยสำคัญในการกำหนดดัชนีความเป็นอยู่ที่ตีรวมของชุมชน แต่มีนัยสำคัญในการกำหนดดัชนีความเป็นอยู่ด้านรายได้เท่านั้น

มนต์ชัย เต็มขุนทด (2547) วิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบล: ศึกษาเฉพาะกรณีองค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดสมุทรปราการ ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมของประชาชนที่สูงกว่าระดับความสนใจขึ้นไป จนถึงการติดตามตรวจสอบมีส่วนร่วมในระดับค่อนข้างต่ำมาก ทั้งด้านการพัฒนาคนและสังคม ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ ด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ด้านการพัฒนาทางการเมืองการบริหารและการพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบล ได้แก่ ความเห็นของประชาชนที่มีผลต่อองค์การบริหารส่วนตำบล (ความเห็นเชิงลบ) การเป็นสมาชิกกลุ่มหรือองค์กรต่างๆในชุมชน (เชิงผกผัน) และระยะเวลาที่อยู่อาศัยในตำบล ในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนากับความเห็นของประชาชนต่อการพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบล พบว่า ประชาชนที่มีความเห็นว่าการพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบล ด้านการพัฒนาคนและสังคมอยู่ในระดับต่ำ จะเข้ามีส่วนร่วมด้านการพัฒนาคนและสังคมสูง และประชาชนที่เห็นว่าการพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบล ในด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอยู่ในระดับต่ำ จะเข้ามีส่วนร่วมในด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสูงเช่นกัน ผลการศึกษาความแตกต่างของการมีส่วนร่วมของประชาชนและความคิดเห็นต่อการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบล จำแนกตามขนาดขององค์การบริหารส่วนตำบลประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลขนาดเล็ก จะมีส่วนร่วมในด้านการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากกว่าองค์การบริหารส่วนตำบลขนาดกลางและขนาดใหญ่ ในส่วนของความเห็นประชาชน ที่มีต่อการพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบล ประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลที่มีขนาดต่างกันมีความเห็นว่าองค์การบริหารส่วนตำบลมีการพัฒนาทุกด้านไม่ต่างกัน

สมเกียรติ ฉายไธสง และคณะ (2548) ทำวิจัยแบบมีส่วนร่วมในหัวข้อ แนวทางการพัฒนาเครือข่ายกลุ่ม/องค์กรประชาชนในพื้นที่จังหวัดตรัง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบกระบวนการจัดทำเครือข่ายกลุ่มองค์กรประชาชน และการบริหารจัดการเครือข่ายให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน ผลการวิจัยพบว่า 1) กลุ่ม/องค์กรประชาชนในพื้นที่จังหวัดตรัง ประกอบด้วยกลุ่มธุรกิจและกลุ่มที่ไม่เน้นธุรกิจรวม 7 กลุ่ม 2) การรวมตัวเป็นเครือข่ายจะเกิดจากการที่ผู้นำหรือสมาชิกในกลุ่มมีปัญหาเดียวกัน และอยากจะมาพบกัน เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยกัน 3) วิธีสร้างเครือข่าย จะได้แก่ การที่กลุ่มคัดเลือกผู้นำที่ประสงค์จะเล่าเรื่องประสบการณ์ของตนเอง เพื่อเป็นตัวแทนในการจัดเวทีเสวนาเพื่อเล่าเรื่องราวความเป็นมาในอดีต แนวคิดในการรวมตัวเป็นกลุ่ม ปัญหา และวิธีปฏิบัติในการแก้ไขปัญหา วิธีการจูงใจให้สมาชิกในกลุ่มรวมตัวกันเพื่อกระทำในสิ่งที่กลุ่มต้องการ การตั้งความหวังในอนาคต

บทบาทภาครัฐในการเกื้อกูลช่วยเหลือกลุ่ม และการสร้างกลุ่มให้ใหญ่ขึ้นจนกระจายทั่วจังหวัด 4) แนวทางที่จะทำให้เครือข่ายมีความยั่งยืน จะได้แก่ 4.1) การมีผู้นำที่เสียสละ มีสมาชิกที่เกิดจิตสำนึกในการพึ่งตนเอง และใช้กิจกรรมในกลุ่มเป็นตัวเชื่อมในการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 4.2) การที่ผู้นำเครือข่ายมาพบปะเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกันจนเกิดทักษะในการแก้ปัญหา 4.3) เกิดกิจกรรมและกระบวนการบริหารจัดการของเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนสร้างสมาชิกรุ่นใหม่คอยรับช่วงการเป็นผู้นำเพื่อสืบทอดแทนคนเก่า 4.4) เกิดเครือข่ายระดับจังหวัดที่ใหญ่กว่า โดยมีบทบาทและประสานกิจกรรมกับเครือข่ายระดับอำเภอ หรือกลุ่มในระดับตำบล/หมู่บ้าน 4.5) การส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ 4.6) การมีที่ปรึกษาใกล้ชิดในพื้นที่เพื่อช่วยดูแลให้คำปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ที่เครือข่ายแก้ไขไม่ได้

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ศักยภาพของชุมชนในพื้นที่ตำบลโคกโคเฒ่าในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเองครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ในการวิจัยครั้งนี้ กลุ่มเป้าหมายของการวิจัย คือ ชาวบ้านในตำบลโคกโคเฒ่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ผู้นำชุมชนและกลุ่มแกนนำในชุมชนโคกโคเฒ่า รวมทั้งบุคลากรองค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเฒ่าที่ทำหน้าที่ด้านการบริหารและด้านนิติบัญญัติ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจะได้มาจากการคัดเลือกแบบเจาะจงเพื่อเป็นตัวแทนของคนทุกกลุ่มและทุกชุมชนภายในพื้นที่วิจัย โดยในเบื้องต้นได้กำหนดจำนวนผู้ให้ข้อมูลสำคัญหมู่บ้านละ 10 คน รวม 40 คน และจะเพิ่มจำนวนผู้ให้ข้อมูลขึ้นเรื่อย ๆ โดยใช้เทคนิคการเลือกตัวอย่างแบบลูกโซ่ (snowball technique) จนกว่าจะได้ข้อมูลเพียงพอต่อการตอบวัตถุประสงค์การวิจัยที่กำหนดอย่างครบถ้วนสมบูรณ์

หลังจากการเก็บข้อมูลภาคสนามสิ้นสุดลง จำนวนผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ มีทั้งสิ้น 42 คน ประกอบด้วยชาวบ้านทั้ง 4 หมู่บ้านในตำบลโคกโคเฒ่าจำนวน 16 คน ผู้นำชุมชนและแกนนำในชุมชนทั้ง 4 หมู่บ้านจำนวน 18 คน บุคลากรองค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเฒ่า ที่ทำหน้าที่ด้านการบริหารจำนวน 5 คน และบุคลากรองค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเฒ่าที่ทำหน้าที่ด้านนิติบัญญัติจำนวน 3 คน

เครื่องมือและการหาคุณภาพของเครื่องมือ

ในการทำงานภาคสนาม ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือเพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีรายละเอียด ดังนี้

เครื่องมือวิจัย

1. **แบบสำรวจข้อมูลชุมชน** ผู้วิจัยเริ่มต้นการทำงานภาคสนาม ด้วยการสร้างความรู้จักคุ้นเคยกับคนในพื้นที่วิจัย พร้อมกับสำรวจข้อมูลภายในชุมชนที่เกี่ยวข้องและจำเป็นสำหรับการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ด้านการเมืองการปกครองภายในชุมชนโคกโคเฒ่า ซึ่งเป็นจุดสนใจของการวิจัยครั้งนี้ แบบสำรวจข้อมูลชุมชนที่สร้างขึ้น มีประเด็นหลักในการสำรวจ 8 ประเด็น ดังนี้

- 1.1 อาณาเขตติดต่อและลักษณะทั่วไปของพื้นที่
- 1.2 ลักษณะทางประชากร
- 1.3 สภาพทางเศรษฐกิจ
- 1.4 หน่วยงานและสถานที่สำคัญด้านการศึกษา ด้านศาสนา และด้านสาธารณสุข
- 1.5 การบริการพื้นฐานด้านการคมนาคมขนส่ง การติดต่อสื่อสาร และการสาธารณสุขโรค
- 1.6 การรวมกลุ่มของประชาชน
- 1.7 การดูแลรักษาความปลอดภัยในชุมชน
- 1.8 การปกครองในระดับตำบล

2. แนวการสัมภาษณ์เชิงลึก หลังจากสร้างความรู้จักคุ้นเคยกับคนในพื้นที่วิจัย และเข้าใจสภาพปัจจุบันของชุมชนโคกโคเฒ่าอย่างชัดเจนแล้ว ผู้วิจัยจึงเริ่มเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยใช้แนวการสัมภาษณ์เชิงลึกที่สร้างขึ้น โดยใช้แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้ เป็นแนวทางในการกำหนดประเด็นการสัมภาษณ์เชิงลึก ประกอบด้วยประเด็นหลัก 7 ประเด็น ดังนี้

- 2.1 ศักยภาพของผู้นำชุมชน
- 2.2 คุณภาพของเครือข่ายความสัมพันธ์ภายในชุมชน
- 2.3 คุณภาพของเครือข่ายความสัมพันธ์ภายนอกชุมชน
- 2.4 การมีค่านิยมที่ส่งเสริมการพึ่งตนเอง
- 2.5 การมีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และความตระหนักรู้ในปัญหาและศักยภาพของชุมชน
- 2.6 การรวมตัวเป็นกลุ่ม การทำงานร่วมกัน และ การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการในลักษณะประชาคม
- 2.7 การมีฐานทรัพยากรในชุมชน

ในกรณีที่มีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ผู้วิจัยจะใช้ประเด็นตามที่กำหนดในแนวการสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นแนวทางในการสังเกตการณ์ด้วย เพื่อให้สามารถนำข้อมูลที่รวบรวมแต่ละวิธีมาวิเคราะห์ร่วมกัน

3. เครื่องมืออื่น ๆ นอกจากเครื่องมือที่กล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้ใช้กล้องถ่ายรูปบันทึกภาพสิ่งที่พบเห็นภายในชุมชนทุกครั้งที่มีการทำงานภาคสนาม และใช้เครื่องบันทึกเสียงบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ทุกครั้ง รวมทั้งจดบันทึกข้อสังเกตและแง่มุมในการวิเคราะห์ที่ปรากฏขึ้นในใจระหว่างการทำงานภาคสนาม เพื่อประโยชน์ในการเขียนรายงานการวิจัยต่อไป

การหาคุณภาพเครื่องมือ

แบบสำรวจข้อมูลชุมชนและแนวการสัมภาษณ์เชิงลึกที่สร้างขึ้น จะผ่านการตรวจสอบความเที่ยงตรงตามทฤษฎีจากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน ซึ่งเป็นที่ปรึกษางานวิจัยครั้งนี้ ก่อนที่จะนำเครื่องมือไปใช้จริงในการทำงานภาคสนาม

วิธีเก็บข้อมูลภาคสนาม

ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม มีขั้นตอนและวิธีการดำเนินงาน ดังนี้

1. ประชุมทีมวิจัยเพื่อซักซ้อมวิธีการดำเนินงาน จรรยาบรรณนักวิจัยในการทำงานภาคสนาม และกำหนดแผนการทำงานภาคสนามร่วมกัน รายละเอียดดังตารางที่ 3.1

ตารางที่ 3.1 แผนการทำงานภาคสนาม

กิจกรรม	วันที่	พื้นที่	ผู้รับผิดชอบ
1. ประชุมชี้แจงการดำเนินงาน ชุดโครงการ	1 ต.ค. 53	มหาวิทยาลัย ราชภัฏสวนดุสิต ศูนย์สุพรรณบุรี	กรรมการ อำนวยการ / หัวหน้าโครงการ
2. สํารวจและจัดทําแผนที่ชุมชน / สร้างความคุ้นเคย ครั้งที่ 1	8 - 10 ธ.ค. 53	ชุมชนหมู่ 1 - 4	นักวิจัย
3. สํารวจและจัดทําแผนที่ชุมชน / สร้างความคุ้นเคย ครั้งที่ 2	15 - 17 ม.ค. 54	ชุมชนหมู่ 1 - 2	นักวิจัย
4. ร่วมประชุมประชาคมหมู่ 3 / สัมภาษณ์ผู้นำ และชาวบ้าน	5-6 มี.ค. 54	ชุมชนหมู่ 3 - 4	นักวิจัย
5. ร่วมประชุมประชาคมหมู่ 4 / สัมภาษณ์ผู้นำและชาวบ้าน	5-6 เม.ย. 54	ชุมชนหมู่ 3 - 4	นักวิจัย
6. ร่วมประชุมประชาคมหมู่ 1 / สัมภาษณ์ผู้นำและชาวบ้าน	6-8 เม.ย. 54	ชุมชนหมู่ 1 - 2	นักวิจัย
7. ร่วมประชุมประชาคมหมู่ 2 / สัมภาษณ์ผู้นำและชาวบ้าน	5 พ.ค. 54	ชุมชนหมู่ 1 - 2	นักวิจัย
8. ถ่ายทอดผลวิจัยเพื่อคืนข้อมูลสู่ ชุมชน	8 ก.ย. 54	มหาวิทยาลัย ราชภัฏสวนดุสิต ศูนย์สุพรรณบุรี	กรรมการ อำนวยการ / หัวหน้าโครงการ

2. ทำหนังสือจากหน่วยงานต้นสังกัด ถึงนายกองค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเฒ่า เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์การวิจัยและขออนุญาตเก็บข้อมูลในพื้นที่
3. ดำเนินการสำรวจข้อมูลชุมชน โดยใช้เทคนิคการประเมินชุมชนแบบเร่งด่วน (rapid rural appraisal) พร้อมกับทำความรู้จักและสร้างความคุ้นเคยกับสมาชิกในชุมชน
4. เมื่อเข้าใจสภาพปัจจุบันของชุมชน และรู้จักคุ้นเคยกับคนในชุมชนเป็นอย่างดีแล้ว จึงกำหนดตัวผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และนัดหมายด้วยวาจาหรือทางโทรศัพท์เพื่อขอสัมภาษณ์เชิงลึก รวมทั้งขอสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน
5. ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมตามที่นัดหมาย การนัดหมายเกือบทั้งหมด สามารถดำเนินการได้ตามแผนที่วางไว้และบรรลุวัตถุประสงค์ของการเก็บข้อมูลแต่ละครั้ง โดยได้รับความร่วมมือจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญและชาวบ้านในชุมชนเป็นอย่างดี มีการนัดหมายเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ที่ไม่เป็นไปตามแผนเนื่องจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีภารกิจด่วน ที่ต้องดำเนินการในเวลาเดียวกับการนัดหมาย
6. ถอดเทปบันทึกเสียงทันทีภายหลังเสร็จสิ้นการเก็บข้อมูลแต่ละครั้ง และดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลควบคู่ไปกับการเก็บข้อมูลภาคสนาม เพื่อให้ทราบว่า มีข้อมูลเพียงพอที่จะตอบวัตถุประสงค์การวิจัยอย่างชัดเจนแล้วหรือยัง เมื่อมั่นใจว่า สามารถตอบวัตถุประสงค์การวิจัยได้ครบถ้วนแล้ว จึงยุติการทำงานภาคสนาม

วิธีวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ จะดำเนินการควบคู่ไปกับการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยมีวิธีการดำเนินงาน ดังนี้

1. ระหว่างเก็บข้อมูล ทีมนักวิจัยจะวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันเป็นระยะเพื่อประเมินความถูกต้อง เชื่อถือได้ และความพอเพียงของข้อมูลที่จะตอบคำถามการวิจัยที่กำหนดอย่างครบถ้วน ในกรณีที่มีข้อสงสัย จะใช้เทคนิคการตรวจสอบสามเส้า (triangulation) ประกอบด้วย การเก็บข้อมูลในประเด็นเดียวกันจากต่างบุคคล ต่างสถานที่ และต่างระยะเวลา เพื่อยืนยัน ความถูกต้องของข้อสรุปในแต่ละประเด็น
2. หลังสิ้นสุดการเก็บข้อมูล จะดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้
 - 2.1 การจัดการข้อมูล (data coding) เพื่อความสะดวกในการค้นคืน (retrieval)
 - 2.2 การแยกแยะข้อมูลให้เป็นหมวดหมู่ (data categorizing) ให้มีความหมายเชิงวิเคราะห์ โดยใช้คำจากมโนทัศน์หรือแนวความคิดสำคัญ
 - 2.3 การกำหนดหัวข้อและกลุ่มหัวข้อเพื่อสรุปแนวคิด (conceptual topic)

- 2.4 การค้นหาแบบแผนความสัมพันธ์ในข้อมูล
- 2.5 การตรวจสอบความถูกต้องเชื่อถือได้ของแบบแผนความสัมพันธ์โดยคนในชุมชน
- 2.6 การจัดทำรายงานผลการวิจัย

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัย เรื่อง ศักยภาพของชุมชนในพื้นที่ตำบลโคกโคเต่าในการจัดการ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง ครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการดำรงอยู่ของสิ่งที่เป็นตัวบ่งชี้ความสามารถในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเองของชุมชนในพื้นที่ตำบลโคกโคเต่า 2) ประเมินศักยภาพของชุมชนในพื้นที่ตำบลโคกโคเต่าในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง และ 3) เสนอแนะแนวทางเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในพื้นที่ตำบลโคกโคเต่าในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง จากการทำงานภาคสนามระหว่างเดือนธันวาคม 2553 – เดือนพฤษภาคม 2554 เพื่อสำรวจข้อมูลชุมชน การสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวนทั้งสิ้น 42 คน และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมบางกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ทั้งหมดเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย โดยจะนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับ ดังต่อไปนี้

ข้อมูลพื้นฐานของตำบลโคกโคเต่า

ลักษณะทั่วไปของพื้นที่

จากการสำรวจข้อมูลพื้นฐานภายในพื้นที่ตำบลโคกโคเต่า ระหว่างเดือน ธันวาคม 2553 ถึงเดือนกุมภาพันธ์ 2554 พบว่า ชุมชนโคกโคเต่ายังคงมีลักษณะเป็นชุมชนชนบทที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเกษตรกรรม ความสมบูรณ์ของดินเป็นผลมาจากการมีน้ำท่วมบริเวณพื้นที่ลุ่มในช่วงเวลาสั้น ๆ เป็นประจำทุกปี ซึ่งเป็นการ "พักดิน" และ "เพิ่มปุ๋ย" ตามธรรมชาติที่มากับกระแสน้ำ รวมทั้งการมีแหล่งน้ำทั้งคลองธรรมชาติและคลองขุดหลายแห่ง หล่อเลี้ยงพืชผลทางการเกษตรภายในชุมชน การทำเกษตรกรรมในชุมชนจะมีทั้งการทำนา ทำไร่ และทำสวน อย่างไรก็ตาม เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นชาวนา โดยในปัจจุบันสามารถทำนาได้ 2 ครั้งต่อปี

การปกครองในระดับตำบล

ตำบลโคกโคเต่า อยู่ในความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเต่า โครงสร้างการทำงานขององค์การบริหารส่วนตำบล จะประกอบด้วยบุคลากร 2 ฝ่าย คือ เจ้าหน้าที่ประจำที่รับผิดชอบงานการพัฒนาตำบลในแต่ละด้าน โดยมีนายกองค์การบริหารส่วนตำบลที่ได้รับเลือกตั้งเข้ามาดำรงตำแหน่งผู้นำฝ่ายบริหาร มีวาระการทำงาน 4 ปี และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ที่ได้รับเลือกตั้งให้เป็นตัวแทนของแต่ละหมู่บ้าน ๆ ละ 2 คน เพื่อทำหน้าที่ตรวจสอบการทำงานของ

ฝ่ายบริหาร โดยจะมีการคัดเลือกผู้ที่เหมาะสมให้ดำรงตำแหน่งประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบล และรองประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อทำหน้าที่ในการประชุมร่วมกัน บทบาทหน้าที่ของ องค์การบริหารส่วนตำบล คือ การบริหารจัดการ โดยใช้งบประมาณที่ได้รับ ในการจัดบริการสาธารณะ พื้นฐานและการพัฒนาชุมชนตามความต้องการจำเป็นในแต่ละชุมชน

ภายในตำบลโคกโคเต่า แบ่งพื้นที่การปกครองเป็น 4 หมู่บ้าน ประกอบด้วย

ชุมชนหมู่ 1 บ้านโคกโคเต่า มีนายวิโรจน์ คงดี เป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน

ชุมชนหมู่ 2 บ้านลำยาง มีนายประมล ยืนยงค์ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน

ชุมชนหมู่ 3 บ้านสามหนอง มีนายอรุณ พานทอง เป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน และได้รับเลือก ให้ทำหน้าที่กำนันตำบลโคกโคเต่าคนปัจจุบัน

ชุมชนหมู่ 4 บ้านลาดบัวขาว มีนายสำรวม อัจฉริยาการุณ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน

กำนันและผู้ใหญ่บ้าน จะเป็นผู้นำที่เป็นทางการในระดับที่ใกล้ชิดกับคนในชุมชนมากที่สุด แม้ในอดีต กำนัน/ผู้ใหญ่บ้านจะเป็นเสมือน "แขนขา" ของทางราชการ ซึ่งส่งผลให้การทำงานกับ ชุมชนของกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน มีลักษณะเป็น "ผู้ปกครอง" และเป็น "ผู้นำชุมชน" ไปด้วยในเวลาเดียวกัน แต่ภายหลังปี พ.ศ. 2540 บทบาทของกำนัน/ผู้ใหญ่บ้านมีแนวโน้มที่ลดลง ซึ่งเป็นผลมาจากการเกิดขึ้น และขยายบทบาทหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล ในปัจจุบัน บทบาทหน้าที่ของกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน คือ การรวบรวมความเดือดร้อนของคนในชุมชนเพื่อนำเสนอต่อทางราชการ การเป็นผู้ไกล่เกลี่ย ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน การเป็นผู้นำทางความคิดและสร้างความสามัคคีในชุมชน ในขณะที่ องค์การบริหารส่วนตำบลจะเป็นผู้รับผิดชอบงานด้านการบริหารและการพัฒนาโดยตรง

ลักษณะทางประชากร

ตามข้อมูลที่อยู่องค์การบริหารส่วนตำบลเป็นผู้รวบรวม ตำบลโคกโคเต่า มีประชากรทั้งสิ้น 3,833 คน หรือ 1,162 ครัวเรือน โดยมีประชากรเพศชายและประชากรเพศหญิงในสัดส่วนที่ใกล้เคียง กัน เมื่อพิจารณาในระดับหมู่บ้าน จะพบว่า ชุมชนที่มีประชากรมากที่สุด และหนาแน่นที่สุด คือ ชุมชนหมู่ 1 รองลงมา คือ ชุมชนหมู่ 3 ชุมชนหมู่ 4 และชุมชนหมู่ 2 ตามลำดับ หากพิจารณาตาม กลุ่มอายุ พบว่า ในตำบลโคกโคเต่ามีประชากรวัยเรียนระดับอนุบาลและประถมศึกษา ร้อยละ 7.54 ของประชากรทั้งหมด มีประชากรผู้สูงอายุและผู้พิการ ร้อยละ 14.11 และ 1.38 ของประชากร ทั้งหมด โดยประชากรส่วนที่เหลืออีกร้อยละ 76.97 คือ ประชากรวัยแรงงาน แม้ข้อมูลเชิงสถิติที่กล่าวนี้ จะชี้ให้เห็นว่า ประชากรส่วนใหญ่ คือ คนวัยแรงงานที่เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาก็ตาม แต่การรับรู้ เชิงประจักษ์จากการเข้าไปสัมผัส สัมพันธ์ และร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชนนั้น ภาพรวมของคน ในชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมจะเป็นผู้สูงอายุเสียเป็นส่วนใหญ่

สภาพเศรษฐกิจในชุมชน

ในช่วงเวลาที่ดำเนินงานวิจัย ประชากรในตำบลโคกโคเฒ่าส่วนใหญ่ ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรม และประมาณร้อยละ 80 ของผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นชาวนา อย่างไรก็ตาม มีชาวนามากกว่าครึ่งในตำบลโคกโคเฒ่าที่ต้องเช่าที่ทำนา โดยที่นาที่เช่าส่วนใหญ่เคยเป็นที่ดินของตนเอง แต่ได้ขายให้แก่นายทุนไปแล้วในระยะเวลาที่ที่ดินมีราคาสูง โดยจะกันที่ดินขนาดเล็กไว้เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยภายในชุมชน

ในตำบลโคกโคเฒ่า โดยเฉพาะริมถนนสุพรรณบุรี-ป่าโมก บริเวณพื้นที่หมู่ 1 มีอาคารพาณิชย์ และการประกอบธุรกิจต่าง ๆ หนาแน่นกว่าบริเวณอื่น อาทิเช่น ธุรกิจค้าไม้และแปรรูปไม้เก่า ซึ่งมีแหล่งที่มาจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์การเกษตร สถานีบริการน้ำมัน อู่ซ่อมรถยนต์ อู่ซ่อมรถจักรยานยนต์ โรงงานกลึงเครื่องจักรกลการเกษตร ธุรกิจบ้านเช่า ฯลฯ ธุรกิจที่พบส่วนใหญ่ เป็นการค้าหรือการบริการที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรมและชีวิตความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่ ภายในชุมชนจะมีร้านค้า ร้านชำ และร้านขายอาหารเล็ก ๆ กระจายอยู่ในพื้นที่ โดยมักตั้งอยู่ในบริเวณชุมชนหรือสถานที่สำคัญในชุมชน เช่น วัด โรงเรียน หน่วยงานราชการต่าง ๆ

หน่วยงานและสถานที่สำคัญ

ในตำบลโคกโคเฒ่า นอกจากจะมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โรงเรียนประถมศึกษา โรงเรียนขยายโอกาสที่เปิดสอนทั้งระดับประถมศึกษาและและมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งจัดเป็นบริการพื้นฐานด้านการศึกษาที่ต้องมีอยู่ในชุมชนโดยทั่วไปแล้ว ภายในชุมชนหมู่ 2 ยังมีมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต ศูนย์สุพรรณบุรี ซึ่งเปิดสอนทั้งระดับปริญญาตรีและบัณฑิตศึกษา รวมทั้งยังปฏิบัติภารกิจอื่น ๆ ของสถาบันอุดมศึกษา อันได้แก่ ภารกิจด้านการวิจัย การบริการวิชาการแก่ชุมชน และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม โดย การเกิดขึ้นของมหาวิทยาลัยสวนดุสิต ศูนย์สุพรรณบุรี นับเป็นการเพิ่มพูน "โอกาสทางการศึกษา" อีกระดับหนึ่งสำหรับคนในพื้นที่

นอกจากหน่วยงานด้านการศึกษาแล้ว ภายในชุมชนยังมีวัดอีก 2 แห่ง ตั้งอยู่ในชุมชนหมู่ 1 และชุมชนหมู่ 3 และมีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพระดับตำบล อีก 2 แห่ง ตั้งอยู่ในในชุมชนหมู่ 1 และชุมชนหมู่ 3 เช่นกัน นอกจากวัดและโรงพยาบาล จะเป็นหน่วยทางสังคมที่ "ให้บริการ" ด้านจิตวิญญาณ และด้านสุขภาพ แก่คนในชุมชนแล้ว ยังมีบทบาทในการเป็นจุดศูนย์กลางในการพบปะพูดคุย และทำกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชนด้วย

การบริการพื้นฐานในชุมชน

การเดินทางภายในตำบลโคกโคเฒ่า และระหว่างตำบลโคกโคเฒ่ากับพื้นที่โดยรอบ เป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็วเนื่องจากมีถนนหลายสาย นอกจากการใช้รถโดยสารประจำทาง คือ รถสองแถวสายไผ่ขวาง-ลาดตาล ที่วิ่งรับผู้โดยสารภายในตำบลแล้ว คนในชุมชนโคกโคเฒ่าจำนวนมากที่มีรถยนต์ "ปิ๊กอัพ" และรถจักรยานยนต์ เพื่อความสะดวกในการเดินทางไปมาหาสู่ระหว่างกัน

นอกจากความสะดวกในการคมนาคมภายในชุมชนแล้ว การติดต่อสื่อสารของคนในตำบลโคกโคเฒ่าก็เป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็วเช่นกัน นอกจากการใช้โทรศัพท์สาธารณะและ "โทรศัพท์บ้าน" คนในตำบลโคกโคเฒ่าจำนวนมากที่มีโทรศัพท์เคลื่อนที่พกติดตัว เพื่อความสะดวกในการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน อย่างไรก็ตาม สำหรับการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารความเคลื่อนไหวต่าง ๆ แก่คนในชุมชนที่ต้องกระทำในวงกว้าง จะใช้การประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าว ซึ่งส่วนใหญ่ติดตั้งในบริเวณบ้านของผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่

สำหรับการบริการด้านสาธารณูปโภคนั้น ภายในตำบลโคกโคเฒ่า มีไฟฟ้าให้บริการครบทุกหมู่บ้าน โดยการ "มีไฟฟ้าใช้" ส่งผลให้คนในชุมชนสามารถซื้อหาเครื่องใช้เพื่ออำนวยความสะดวกต่าง ๆ ได้ คริวเรือนในชุมชนจำนวนมากมีวิทยุ โทรทัศน์ คริวเรือนในชุมชนหลายหลังมีตู้เย็น เครื่องซักผ้า และคริวเรือนในชุมชนบางหลังเริ่มซื้ออุปกรณ์ที่ทันสมัย เช่น คอมพิวเตอร์ มาใช้งาน อย่างไรก็ตาม ยังมีคริวเรือนในชุมชนอีกหลายหลังเช่นกัน ที่มีไฟฟ้าใช้แต่ไม่มีกำลังความสามารถในการซื้อหาเครื่องอำนวยความสะดวกใด ๆ ที่เกินกว่าความจำเป็น

นอกจากการมีไฟฟ้าใช้อย่างทั่วถึงทุกหลังคาเรือนแล้ว ภายในชุมชนยังมีการบริการน้ำประปาในลักษณะเป็นประปาหมู่บ้านที่อาศัยการสูบน้ำใต้ดินขึ้นไปกักเก็บในถังสูง และวางระบบแจกจ่ายน้ำประปาไปตามบ้านเรือนโดยรอบ โดยมีการจัดเก็บค่าบริการเป็นรายเดือน การมีน้ำประปาใช้เกือบทุกคริวเรือน นับเป็นหลักประกันการมีสุขอนามัยที่ดีของคนในชุมชนได้ ในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตาม นอกจากการใช้น้ำประปาเพื่ออุปโภคบริโภคแล้ว ในชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ดอนบางส่วน มีคริวเรือนที่ยังชีพด้วยการปลูกพืชผักพื้นบ้านและเก็บผลผลิตขาย ที่ระบุว่า ต้องรดผักที่ปลูกด้วยน้ำประปา

การรวมกลุ่มของประชาชน

ในตำบลโคกโคเฒ่า มีการรวมกลุ่มของคนในชุมชนเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มร่วมกัน โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่เกิดจากการจัดตั้งตามนโยบายภาครัฐ ซึ่งจะมีอยู่ในทุกหมู่บ้าน โดยมีรูปแบบและวิธีการทำงานที่คล้ายคลึงกัน ประกอบด้วย กลุ่มสตรีแม่บ้านจำนวน 4 กลุ่ม กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐานจำนวน 4 กลุ่ม กลุ่มอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน จำนวน 1 กลุ่ม (ดูแลทั้งตำบล) กลุ่มออมทรัพย์ จำนวน 4 กลุ่ม และกลุ่มอาชีพ จำนวน 6 กลุ่ม นอกจากนั้นยังมีการรวมกลุ่มในลักษณะคณะกรรมการคุ้ม อันเป็นกิจกรรมในโครงการคนดีศรีสุพรรณของจังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่ดีแก่ประชาชน

การดำรงอยู่ของสิ่งที่เป็นตัวบ่งชี้ความสามารถในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเองของชุมชนในตำบลโคกโคเฒ่า

การเปลี่ยนแปลงของฐานทรัพยากรในตำบลโคกโคเฒ่า

ในช่วงเวลาของการทำงานวิจัยภาคสนาม ชุมชนโคกโคเฒ่าส่วนใหญ่ยังคงมีความเป็นชุมชนชนบท ที่มีการดำเนินชีวิตเรียบง่าย ผูกพันอยู่กับธรรมชาติและวิถีการผลิตแบบเกษตรกรรมปรากฏอยู่ทั่วไป อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางวิถีชีวิตเรียบง่ายของคนในชุมชนที่ปรากฏนั้น เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ ประการเกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงประการหนึ่งที่ถูกระบุถึงอย่างกว้างขวาง คือ **สภาพการถือครองที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม** ที่พบว่า ชาวมากกว่าครึ่งของทั้งหมดต้องเช่าที่ทำนา โดยที่นาที่เช่านั้นส่วนใหญ่เคยเป็นที่ดินของตนเอง แต่ได้ขายให้แก่นายทุนในระยะที่ที่ดินมีราคาสูง ประมาณปี พ.ศ. 2535 - 2537 อันเป็นยุคที่เศรษฐกิจไทยกำลังเฟื่องฟู

"...คนที่นี่ เจ็ดสิบเปอร์เซ็นต์ทำนา สิบเปอร์เซ็นต์ทำสวน อีกสิบเปอร์เซ็นต์รับจ้าง ที่เหลือก็เป็นราชการหรืออาชีพส่วนตัว...พวกที่รับจ้างก็เป็นคนในชุมชนที่ไม่มีนาไม่มีสวนทำ คนที่นี่ฐานะไม่ลำบากนะ อยู่ได้สบาย อาชีพรับจ้างแค่นี้หมู่บ้านก็ทำไม่ทันแล้ว คนไม่มีนาทำแต่รับจ้างฉียดยาหวานปุ๋ย วันละสองร้อยบาท อยู่ได้..."

"...มีไม่เกินครึ่งหรือหกที่มีที่ตัวเองที่เหลือก็เช่าเขาทำ...ขายกันไปเยอะยุคชาติชายนะ ที่บูมมีนายทุนมาซื้อแล้วปล่อยเช่า ยุคเดิมไร่ละสองสามพัน เดียวนี้แสนกว่า ดิถถนนนะสี่ห้าแสน จากบ่อมาก็ไร่เป็นล้านแล้ว..."

สภาพการถือครองที่ดินที่เปลี่ยนไปส่งผลให้ต้นทุนของการทำนาสูงขึ้นด้วย โดยการเช่าที่ทำนาจะมีค่าเช่าที่ดินที่ต้องจ่ายแก่นายทุนผู้เป็นเจ้าของ ซึ่งอัตราค่าเช่าจะแตกต่างกันไป

"...เดี๋ยวนี้ที่เช่าเยอะ การลงทุนก็เหมือนกัน จะต่างตรงค่าเช่า เจ้าของนาดีก็ตีหน้อย บางคนเก็บ 2 เที้ยว ทำก็เที้ยวก็เก็บทุกเที้ยว เขาไม่รู้หรอก เราทำเหลือเท่าไร ลงทุนเท่าไร..."

นอกจากค่าเช่านาแล้ว **ต้นทุนของการทำนา** ในปัจจุบัน ได้เพิ่มสูงขึ้นกว่าเดิม โดยชาวนาไม่ว่าจะมีที่นาเป็นของตนเองหรือไม่มี จะต้องมีค่าใช้จ่ายที่ "จำเป็น" จำนวนมาก สำหรับการทำนายุคปัจจุบัน โดยจะเป็นค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลง ค่าจ้างแรงงานรับจ้างในกิจกรรมที่ชาวนาทำเองไม่ไหว ค่าจ้างเครื่องจักรไถดิน เก็บเกี่ยว และขนส่งผลผลิตไปยังโรงสี ซึ่งแม้จะสะดวก รวดเร็ว และช่วยลดขั้นตอนยุ่งยากในการทำนาแบบดั้งเดิม แต่ก็มีผลในทางเพิ่มต้นทุนด้วยเช่นกัน

"(เดี๋ยวนี้เขาไถกันยังไง ?)...เขาใช้รถไถปุ่่น รถเหลือง ๆ ไปปั่น จ้างเขามาปั่น... (แล้วเกี่ยวกันยังไง ?)...เดี๋ยวนี้เขามีรถเกี่ยว เกี่ยวขึ้นมาก็เสร็จเลยเป็นเม็ด ๆ ไม่ต้องไปนวดเหมือนเมื่อก่อน ไม่ต้องใช้ควายเหยียบ สมัยก่อนทำนาเที้ยวเดียว แต่เดี๋ยวทำได้ 2 - 3 เที้ยว..."

ต้นทุนที่สูงขึ้น มีส่วนทำให้ชาวนายุคใหม่ขาดปุ๋ยและยาฆ่าแมลงไม่ได้ เพราะเป็นเสมือนหลักประกันว่า การลงทุนลงแรงในการทำนาแต่ละรอบจะ**ได้ผลคุ้มทุน** แม้จะต้องแลกด้วยพิษภัยต่อสุขภาพที่ดูเหมือนจะตระหนักดีโดยทั่วกันก็ตาม

"...สมัยก่อนทำนาไม่ต้องลงทุน ยาก็ไม่ต้องฉีด ผลผลิตมันก็ต่ำ ตอนนี้อาชีพชาวนา ก็ต่ำ มันก็ต้องแข่งขันกันไปแหละครับ....สมัยก่อนเขาทำแค่เที่ยวเดียวไง แต่สมัยนี้มันทำกันเป็นพัน ๆ ไร่ มีแมลงมีเพลี้ยด้วยตัวผลผลิตเลย ไม่ค่อยดี ฝนไม่ตกมาข้าวมันก็ไม่งอก ชาวนาก็เบื่อ มันไม่คุ้มต้นทุน..."

"...ต้องดูแลประจำ มีโรคไหม้ นารกไหม้ ครั้งแรกฉีดยาคุมเปียก 8 ไร่นี้ห้าหกพัน ครั้งที่สองเจ็ดแปดพัน ครั้งที่สามถ้าฉีดไม่อยู่ก็หนัก หมิ่นกว่า... (อยู่ได้ไหม ?)...ก็ต้องอยู่ เดียวนี้เขาที่เดิม ไร่ละ 3 พัน ได้ข้าวไร่ละเกวียน ยุคสมัยครกเกวียนละหมื่นสาม เดียวนี้ปุ๋ย ต้นละหมื่นหก เหลือหกพันกว่า ใช้ปุ๋ยชีวภาพหรือ ต่อแหล่งที่นั่น เขาปุ๋ยเคมี เราชีวภาพ ก็ติดดิน จะได้กินไหม ความลึบมากกว่า เคยเดินขอรวงดู ก็ยังไม่เหลืออะไรเลย เดียวนี้ ปุ๋ยสั่งเจือปน มีเยอะ เชื้อปุ๋ยมีน้อย..."

"...ก็พออยู่ได้ถ้าเพลี้ยไม่รบกวน ถ้ากวนก็ขาดทุนเหมือนกัน... ต้องดูตลอด เพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล จะกัดข้าว ดูคนน้ำเลี้ยง ข้าวแห้งตาย... ที่เขาใช้เกษตรอินทรีย์หรือ ไม่ได้เลย ไม่ได้ผล ไม่ใช่ยาไม่ได้ ช่วงฤดูร้อนเพลี้ยจะลง...(ขณะสัมภาษณ์มีกลิ่นยาฆ่าแมลงลอยตามลม - กลัวไหม ใช้ยา ?)...ก็ห่วง แต่เราไกล คนฉีดโดนเยอะ..."

"...อยากลดเคมี ลดต้นทุน สุขภาพไม่ไหว ชีวภาพหมดเป็นไปไม่ได้ แต่ก็ต้องพยายามลด เขาก็พยายามทำสะอาดหมักใช้กัน แต่ต้องฉีดบ่อย 3 วันครั้ง เวลาทำนา พร้อมกับโรคจะระบาด ไม่ใช่เคมีไม่ไหว ชีวภาพเอาไม่อยู่..."

"...(เคยใช้ปุ๋ยชีวภาพไหม?)...ใช้หลายปี ผลผลิตก็ดีนะ ไม่ตกต่ำ เขาได้กินกำไรบอกว่า ร้อยก็เคยได้ (ใช้แล้วคืนดีไหม ?)...ก็ร่วมสุขดี...(แล้วยาฆ่าแมลงใช้ไหม ?)...สะอาดหมักไม่ค่อยได้ใช้ เพราะจำงเขาฉีด เขาต้องใช้ยาฉีดแบบได้ผลเลย ไม่งั้นเปลืองต้องจำงบ่อย ธรรมดา ถ้าไม่เป็นโรคก็ฉีดสองสามครั้งก็อยู่..."

"...พวกสารเคมีนี้ก็หลีกเลี่ยงอยู่แล้วนะ ในนาเราก็ใช้พวกสารชีวภาพแทน กลัวพวกสารเคมีแต่อย่างว่าเราก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ นาข้าง ๆ ของคนอื่นเขาใช้..."

อาจกล่าวได้ว่า ชาวนายุคใหม่ได้ผูกพันตนเองเข้ากับกระบวนการผลิตเพื่อการค้าและการพึ่งพาตลาดภายนอกในการขายผลผลิตของตนอย่างแนบแน่น อย่างไรก็ตาม ชาวนาบางส่วนได้เรียนรู้เล่ห์เหลี่ยมทางธุรกิจของพ่อค้านายทุนจากประสบการณ์ตรงของตนเอง จนสามารถสร้างอำนาจต่อรองได้ในระดับที่ไม่เสียเปรียบจนเกินไป

"...เสิร์ฟจะเอาขึ้นโรงสี หาโรงสี เทียบราคา เลือกโรงราคาดี ๆ โรงสีอยู่ที่จังหวัด...(เขามาชนหรือเราไปส่ง?)...ชนไปเอง ค่าขนเกวียนละสองร้อย ค่าเกี่ยวไร่ละห้าร้อย เท่ากับไร่ละ 600 - 700 บาท ถึงจะขึ้นโรงสี ที่ทำ ๆ เพราะไม่รู้จะทำอะไรกิน เหยียบนาที่ขาดทุนแล้ว ข้าวเกวียนละหกพันเจ็ด นาไร่ละเกวียนไม่มีกำไร หักค่าปุ๋ย ค่าลงทุน ค่าเช่า ไม่มีกำไร..."

"...นาทำยาก การขายเดิมขายเป็นถึงมีอีลีบิลิตร เดียวนี้ใช้กิโลซังข้าว ขาวนา ไม่รู้จักกิโลซังคนเดียว ทอนคนเดียว ขาวนาถึงติดดินแบบนี้ ยังมีอีก โรงสียัดความชื้น ยังไม่ทันขึ้นไซโลเลย ความชื้นรอรแล้ว หลัง ๆ เราไม่ยอม ถ้าแก้บอกทีหลังมาคุยกันก่อน ขอสิ่งเจือปนเกวียนละ 5 ...ใช้ซังลูกตุ้ม ดีกว่าซังกิโล มันปรับอ่อนแก่ได้..."

แม้ยุคนี้ การทำนาจะอาศัยเครื่องทุ่นแรงจำนวนมากและการจ้างแรงงาน แต่ชาวนายังคงต้องทำงานหนักตลอดฤดูกาล ซึ่งกินเวลาประมาณ 3 เดือน 15 วัน นับตั้งแต่เริ่มต้น ไถหว่านจนถึงการเก็บเกี่ยวสิ้นสุดลง ในลักษณะการตรวจตราและเผื่อระวังเพื่อให้ได้ผลผลิตเต็มเม็ดเต็มหน่วย "คุ้ม" กับการลงทุนลงแรง

"...ทำงานตลอด คอยดูแล ไม่มีเวลาว่าง...พอหกโมงเช้าต้องลงนาทุกวัน เทียงกลับไปนอนชั่วโมงหนึ่ง บ่ายโมงลงใหม่ กลับหกโมงเย็น รอให้คนนอนรัง ถ้ามีนกมาตอมเอะอะเตรียมฉีดยาเลยจะมาโฉบตอนเย็น นกกระยางลงนาขาว ก็รีบฉีดยา เพราะนกมากินนอน เขาเรียกนางพยาบาล ทำยากนะ ทำยาก... (ไถ่นกใหม่ ?)...ไต่บ้างอะไรบ้าง ช่วงนอนลง นกเหยียบข้าวติดดินหมดเลย เอาดินกวาดเลย ถ้านกกินหอยตัวใหญ่จะกัดดิน ไม่เหยียบ แต่จะไม่ดีช่วงข้าวออก..."

ความยากลำบากของอาชีพชาวนา เริ่มส่งผลกระทบต่อชุมชนหลายประการทั้งในปัจจุบันและในอนาคตข้างหน้า ผลกระทบที่สำคัญ คือ การที่คนรุ่นใหม่เริ่มรังเกียจอาชีพชาวนาและหันไปประกอบอาชีพอื่นตามศักยภาพของแต่ละบุคคล ซึ่งมีทั้งการเป็นแรงงานรับจ้าง ทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน การเป็นลูกจ้างธุรกิจเอกชนและหน่วยงานภาครัฐ รวมทั้งการประกอบวิชาชีพต่าง ๆ ซึ่งมักเกิดขึ้นพร้อมกับการย้ายถิ่นฐานของคนวัยทำงานออกไปจากชุมชน โดยมีทั้งการย้ายถิ่นฐานชั่วคราวและย้ายถิ่นถาวร ในปัจจุบัน ภาพรวมของคนในชุมชนโคกโคเต๋มาจึงเป็นผู้สูงอายุเสียเป็นส่วนใหญ่ และพบว่า มีผู้สูงอายุเพศหญิงจำนวนมาก ที่ยังคงทำหน้าที่ในการดูแลไร่เนาโดยอาศัยการจ้างแรงงาน ในกิจกรรมที่ต้องใช้แรง ในขณะที่สามีและลูกหญิง - ชายวัยแรงงานเดินทางไปทำงานในเมืองหรือในกรุงเทพมหานคร

"...คนไม่มีนา ไม่มีที่ ก็ไปหมด ไปทำงานโรงงานหรือบริษัท ก็อยู่แต่ปู่ย่าตายาย รุ่นหนุ่มสาวสมัยนี้ มีนาก็ไม่ทำ ก็ไปทำงานบริษัท ทำรับจ้างทั่วไป บางคนก็เรียน ส่วนนาผมว่าจะหายไปทุกที ผมว่าพอหมดรุ่นนี้ก็ล้มหายตายจากไป รุ่นหลานผมจะไม่ทำ...(ที่นาถ้าไม่มีคนทำก็เปลี่ยนมือ?)...ผมก็หวังอย่างนั้นแหละ..."

"...ซื่ออยู่ในสำมะโนครัวมีห้าคน แต่อยู่จริงเพียงคนเดียวคือตัวป่า... มีอาชีพทำนา เกิดที่นี่แหละ อยู่มาสามรุ่นแล้วตั้งแต่รุ่นปู่-ย่า...ลูกกับพ่อบ้านเป็นผู้รับเหมา มีหลานอีก 2 คน ก็ไปทำงานกรุงเทพ ๆ กัน นาน ๆ ถึงกลับมาที่..."

"...เขานำมา อยู่คนเดียว ลูกกับสามีไปทำรับเหมากรุงเทพฯ ...(เดี๋ยวนี้ผู้หญิงทำนาเยอะนะ ?)... ก็คอยคุม จ้างคนงานทำทั้งหมด ใช้เครื่องทุ่นแรง แต่ดูแลเอง..."

"...ไปรับจ้างที่อื่น...(ทำอะไร ?)...กรรมกร จับกัง หิ้วปูนอะไรไป เวลาไม่ใช่หน้านา คนออกไปเป็นผู้ขายส่วนใหญ่ ผู้หญิงจะเผ่านา..."

"...ลูกหลานทำอาชีพอย่างอื่นหมด (หว่านไหม ต่อไปไม่มีคนทำนา ?)...ก็หว่านแล้วมันจะทำกินกันไม่ได้ พอร้อนหน่อยมันก็เข้าบ้าน หนูไม่เอาหรือทำอย่างอื่นดีกว่า...(เพราะอะไร ?)...มันไม่สู้งาน มันหาว่าเรารุ่นบุกเบิก มันเทียบเราไม่ได้ มันไม่ทำ...(ถ้าเกิดเรามีที่นาของตัวเอง อย่างนั้นลูกหลานต้องทำใช้ไหม ?)...มันก็ไม่ทำ มันก็ให้เขาเช่า มันจะไม่ทำ หาว่าลำบาก แม่ทำงานลำบาก..."

สำหรับผู้สูงอายุที่มีได้ทำงานใด ๆ แล้วนั้น มักเลือกที่จะเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมหลาย ๆ อย่างที่เปิดโอกาสให้ได้พบปะพูดคุย รับฟังข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ แทนการอยู่บ้านตามลำพัง

"...ก็ไปวัดทุกวันพระนะ ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่อยู่เฉย ๆ อย่างวันอื่น ๆ คือ คนสูงอายุเขาก็จะไปนั่งที่สนาม..."

"...(เคยไปประชุมประชาคมไหม?)...ป่าไปทุกครั้ง หากมีธุระถึงหยุด...(ได้ประโยชน์ไหม?)... ได้ประโยชน์ดี มีอะไรก็รู้ มีอะไรเขาก็มาบอกกัน เช่น เขาบอกเรื่อง สวนดุสิตจะมาลงชุมชน ป้าเลยรู้ ถ้าเป็นเมื่อก่อนไม่รู้อะไร และอายุเยอะแล้ว 67 - 68 ปีแล้ว ตั้งแต่มีแบบนี้ก็ทำให้รู้เยอะขึ้น...(แล้วเคยไปร่วมกลุ่มแม่บ้านไหม ?)...ร่วมหมด กลุ่มออมทรัพย์ สถาบันการเงิน แม่บ้าน แต่กิจกรรมไม่ค่อยได้ทำ..."

นอกจากกลุ่มผู้สูงอายุแล้ว ภายในชุมชนยังมีคนหนุ่มสาวที่สร้างครอบครัวและลงหลักปักฐานทำมาหากินอยู่ในพื้นที่ โดยคนหนุ่มสาวเหล่านี้ จะมีทั้งคนในพื้นที่และคนถิ่นอื่นที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่ในฐานะเช่า-สะไภ้ โดยความเป็น "คนใน" ที่รู้จัก เข้าใจ และห่วงใยชุมชนเสมือนบ้านเกิดตนเองของเช่า-สะไภ้เหล่านี้ จะค่อย ๆ เพิ่มพูนขึ้นตามระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่

"...ไม่ได้เกิดที่นี่ เกิดเชียงใหม่ แต่อยู่มาสามสิบกว่าปีแล้ว ตั้งแต่ยังไม่มิดน...เมื่อก่อนเป็นทุ่งนาโล่ง ไม่มีใครทำอะไร มีผมมาเลี้ยงวัวก่อน แล้วเรียนศึกษาผู้ใหญ่ตอนกลางคืนในเมือง แล้วก็ต่อเทคนิค จบออกมาเป็นโฟร์แมน คุมงานก่อสร้าง พอออกจากก่อสร้างมาก็เปิดอู่ซ่อมรถ พี่ผมทำแคบหมู ต่อมาทำไม้ไผ่ ผมเลยทำแทน เมื่อก่อนเลี้ยงหมูด้วยนะ เต็มเลย..."

"...เป็นวิศวกรชลประทาน...(เป็นคนที่นี่แต่ดั้งเดิมเลยรีเปล่า?)...ไม่ใช่ครับ ภรรยาผมเป็นคนที่นี่ ผมเป็นเช่าเป็นคนบางปลาหมอ ก็ย้ายมาอยู่ที่นี่ด้วยกันเลย อยู่ประมาณ 4 ปีแล้ว...(รู้จักคนในชุมชนครบทุกคนไหม ?)...ไม่ครบครับ ก็เข้าไป (ทำงาน) เย็นกลับ แต่ถ้าเป็นภรรยาผมนี้รู้จักหมดนะ..."

"...ผมคนนครปฐม อยู่ที่นี้มา 35 ปีแล้ว ตั้งแต่ยังไม่มีถนน ก่อนเป็นถนนดินผสมลูกรัง ไปไหนก็ใช้เรือ มีรถเมล์คันเดียว ออกเวลาเดียว เข้าเวลาเดียว หน้าฝนต้องไปขึ้นบ้านเล่า จะไปตัวจังหวัด จากนี้ซัก 3 กิโลเมตร ใช้เวลา 5 ชั่วโมง..."

ลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งของคนในชุมชนโคกโคเฒ่า คือ **ความเป็นเครือญาติ**ของคนในชุมชนทั้งโดยสายเลือดและโดยการสมรส ซึ่งมีผลทางบวกต่อการอยู่ร่วมกันภายในชุมชนหลายประการ อาทิเช่น การเป็นหูเป็นตาระวังภัยให้กัน การหลีกเลี่ยงที่จะสร้างความเดือดร้อนให้แก่กัน หรือความสามารถในการคลี่คลายความขัดแย้งระหว่างกันได้โดยง่าย

"...ส่วนใหญ่จะเป็นพี่น้องกัน ระบบพี่น้องอย่างน้อยมันก็คุยกันได้ อาจจะไม่เข้าใจผิดกัน พักเดียวก็เคลียร์กัน ลงตัว ยังไงก็คือพี่น้องละนะ แต่เวลามีปัญหา เวลามีกการเลือกตั้งอะไรสักอย่างนี้ มันก็จะไปพักหนึ่งนะ (ไปพักหนึ่งหมายถึงขัดแย้งกันใช่ไหม ?)...ขัดแย้งกัน แต่ไม่ถึงขั้นรุนแรง เพียงแต่มองคนละแง่ มองคนละแง่ว่าใครสนับสนุนใคร ใครชอบใคร ตรงนี้มันเป็นสิทธิ์อยู่แล้ว..."

"...จริง ๆ บ้านเราอยู่กันส่วนใหญ่จะเป็นแบบเครือญาติอยู่รวมกัน พูดไปเอ๊ะมันก็ญาติกันทั้งนั้น ก็เลยไม่ค่อยมีปัญหา เวลาจะมีปัญหากันมัน ใ้โน้นก็บ้านพี่น้องบ้านพ่อกัน ชุมชนมันไม่เหมือนกับคนในกรุงหรอกนะ คนกรุงเทพมันมาจากไหนก็ไม่รู้ไง พอมาเจอกัน โอ้โหความแรงมันเยอะ..."

"...แรก ๆ มาอยู่สงสัยทำไมบ้านไม่มีรั้ว ที่จริงเป็นญาติ ๆ กันทั้งนั้น มารวมอยู่ตรงนี้ เป็นกลุ่มก้อนปลอดภัย... ปัญหาวัยรุ่นยาเสพติด มีบ้าง แต่ลักษณะไม่มี ดีตรงที่ชุมชนไม่ใหญ่ มีคนแปลกหน้าจะรู้กันหมด ใครซื้อรถใหม่ก็รู้กันหมด..."

"...ไม่มีขโมย วัยรุ่นมีบ้าง ก็กวาดล้างกันไป แต่มันไม่มาลักกันเอง..."

"...ที่นี่ไม่มีคนมีอิทธิพล อยู่มา 35 ปี ไม่มี... เป็นคนชุมชนเดียวกัน เป็น เครือญาติกันทั้งนั้น นี่ฝ่ายสามี นี่ฝ่ายภรรยา มาจากกลุ่มเดียวกัน คือ คนดั้งเดิมเขามีสายวิเศษ สายผักไห่ ที่นี่ เป็นสามจังหวัดอยู่ตรงนี้ สุพรรณ อ่างทอง อยุธยา..."

อย่างไรก็ตาม การอยู่รวมกันในลักษณะกลุ่มเครือญาติ จะลดน้อยลงในพื้นที่ที่ใกล้ความเจริญ โดยเฉพาะชุมชนบริเวณริมถนนใหญ่ ซึ่งมีห้องเช่าเป็นจำนวนมากเพื่อรองรับกำลังแรงงานจากถิ่นอื่นที่เข้ามาทำงานในชุมชน สมาชิกในชุมชนลักษณะนี้ จะมีความแตกต่างหลากหลายค่อนข้างมาก ทั้งในด้านการศึกษา อาชีพ ฐานะทางเศรษฐกิจ ไปจนถึงภูมิลำเนาเดิม โดยจะมีลักษณะการดำเนินชีวิตแบบ "ต่างคนต่างอยู่" ซึ่งมีความผูกพันใกล้ชิดหรือความรู้สึก เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่อาศัยอยู่น้อยกว่าชุมชนในพื้นที่ที่ห่างไกลความเจริญ

"...(ทำไมไม่ไปประชาคม ?)...ไม่เกี่ยวกับเรา เราไม่ใช่คนพื้นที่ ดูห่าง ๆ..."

"...หมู่...ส่วนใหญ่ ฐานะค่อนข้างดี มีคนต่างจังหวัด สมุทรสาคร สมุทรสงคราม มาเช่าที่ปลูกผัก...(คนถิ่นอื่นมาอยู่เยอะ ?)...ติดถนนด้วย เหมือนหน้าด่าน พุดง่าย ๆ ก็เหมือนโคราช..."

ในความเห็นของคนในชุมชน ชุมชนโคกโคเต๋มาวันนี้ ได้เปลี่ยนแปลงไปจากชุมชนโคกโคเต๋มาในอดีตอย่างมาก โดยตัวการสำคัญที่นำการเปลี่ยนแปลงมาสู่ชุมชน คือ การ "ตัดถนน" ซึ่งแม้จะนำมาซึ่งความสะดวกสบายในการเดินทาง และเป็นช่องทางให้ความเจริญอย่างอื่น ๆ เข้ามาในชุมชนได้ก็ตาม แต่ก็นำมาซึ่งผลเสียบางประการด้วยเช่นกัน

"...เปลี่ยนเยอะครับ สมัยผมเด็ก ๆ นะ ไม่มีทรอกถนนลาดยางนี่ แต่ก่อนมันจะเป็นถนนลูกรัง เป็นถนนดิน เดินลัดทุ่ง มีทางเข็นรถเข้า เป็นทางเกวียนใช้วัวใช้ควาย แต่ตอนนี้เปลี่ยนไปหมด..."

"...สมัยก่อนหมู่ 3 หมู่ 4 ที่นั่นน้ำจะท่วมทั้งหมดเลย จะไม่มีถนนเลย จะใช้เรืออย่างเดียว บ้านผมมีพี่น้อง 7 คน รวมพ่อแม่ด้วยเป็น 9 คน ต้องมีเรือถึง 7 ลำ ไม้จันทน์ไปไหนไม่ได้ ระหว่างหมู่ 3 หมู่ 4 ที่จะเดินทางมาตัวเมืองจังหวัดสุพรรณบุรี ไม่มีโอกาสเลยครับ จะต้องไปท่าอำเภอดักให้กับตลาดลาดชะโด..."

"...ถนนเริ่มเข้ามาก่อนแล้วไฟฟ้าถึงได้ตามมา ไฟฟ้ารู้สึกว่าจะเข้ามาเมื่อปี 2521..."

"...พอมีถนนเกิดขึ้นนี้ ผมยืนยันได้เลยว่าถนนมันฝังลงน้ำ หนึ่งเกิดน้ำเน่าเสีย เพราะบางบ้านเขาฝังท่อไว้เพื่อให้น้ำออก แต่พอน้ำเข้ามาแล้วกว่าจะออกมันช้า แล้วมันยังมีถนนมาฝัง คือสมัยก่อนเวลาน้ำมันท่วมมันจะใส น้ำที่นั่นดื่มได้เลยนะ ไสมองเห็นดินเลย ท่วมประมาณเมตรห้าสิบนี้ แต่พอดอนี้มันติดถนนมันไปไม่ได้ แล้วทางน้ำมันเปลี่ยน สมัยก่อนมันไม่มีถนนมันก็จะท่วมเฉลี่ยกันหมด เดี่ยวนี้ที่ที่ท่วมหนักก็ท่วมไปเลย ไร่ที่ที่สมัยก่อนที่มันลึก ๆ กลับไม่ท่วมเลย เพราะถนนมันกั้นไว้ ไร่ตรงนี้วิถีชีวิตก็เสียไป..."

"...(เปลี่ยน) เยอะมากทางด้านเกษตร สมัยก่อนไม่ต้องใช้ยาที่อยู่กันได้ ผมทันข้าวเกวียนละห้าร้อย หกร้อย เจ็ดร้อยบาท เสร็จจากนาไม่ต้องไปไหน ไม่เหมือนเดี๋ยวนี้ต้องเข้ากรุงเทพ ลังคมเดี๋ยวนี้เปลี่ยนจากสมัยก่อน เมื่อก่อนเดือนสามเดือนสี่ยังนวดข้าวอยู่ หมดช่วงนี้ก็สานเสื่อ สานตะข้อง หาปลาตามทุ่งตามหนองก็อยู่กันได้..."

"...ถ้าด้านกายภาพ ก็มีการพัฒนา มีบ้านใหม่ มีการปรับปรุงถนนหนทาง มีการซ่อมแซมสำหรับเรื่องความเป็นอยู่ ก็เห็นชัดเลยว่า ปีที่ผมมาปีแรก บ้านนี้จะมี เด็กนักเรียนอยู่ แต่พอมานี้บ้านนี้ก็เหลือแค่คนแก่คนเดียวแล้ว เด็กก็ไม่อยู่ ที่เห็น ๆ ก็คือ คนที่เข้าสู่อุดมศึกษาก็จะไม่อยู่ที่นี้แล้ว ไม่มีการเดินทางไปกลับ ไม่อยากอยู่สุพรรณ..."

"...เปลี่ยนแปลงเยอะ เด็กก็ไปกัญศสมัยใหม่ อย่างเช่นสมัยนี้ เด็ก ป.1 ป.4 ป.6 มีโทรศัพท์ถามว่ารายจ่ายครอบครัวเท่าไร อย่างลูกผม 2 หลาน 1 มี 3 เครื่อง ผมและแฟนอีกคนละเครื่อง แต่ก็ต้องมีนะเพราะลังคม ลูกเห็นเขามีก็ขอ...แต่ก่อนน้ำ ไม่ต้องซื้อ ไฟไม่เสีย แหล่งน้ำก็มี นี่สระที่ผมกำลังกลบนี้เป็นแหล่งน้ำใช้ที่เป็นแหล่งเดิมเลยนะ..."

"...มีถนน ความเจริญก็เข้ามาเรื่อย ๆ แต่แบบเมื่อก่อนดีกว่า ไม่มีแสงสีเสียง เดี่ยวนี้ ความเจริญเข้ามา มอเตอร์ไซด์เพียบ เอาปัญหามา แต่ก่อนลูกเต้าอยู่ในโอวาทพ่อแม่ ไปเรียนก็เรียนจริง ๆ จัง ๆ เดี่ยวนี้ไปเรียนก็ไปตีกันมั่ง มันกลับเวลาไหนก็ได้ไง..."

"...ผมส่ง sms ไปว่า โศกโศกเมื่อน้ำท่วมทั้งตำบลเลย พอ 2 วันก็มีคนติดต่อมาช่วยนะ แล้วก็รู้สิกว่า...(ชื่อรายการโทรทัศน์)...ก็มาถ่าย หมู่บ้าน...นั่นแหละ..ที่นี้พอคนดูสื่อเยอะ ก็มาช่วยกันเยอะ สื่อนี้สำคัญสื่อจะทำให้คนดีก็ได้ ทำให้คนไม่ดีก็ได้ เด็กลอกเลียนแบบสื่อก็เยอะ...มันก็เป็นเพราะผมนี้แหละไม่รู้จะทำไงก็เลยส่ง sms ตอนเช้าให้... (ชื่อนักจัดรายการข่าว)...เดี๋ยวก็ถึงเดี๋ยวเขาก็อ่านกันเรื่องนี้เนี่ยไว้มาก...มีครับ มีร้านอินเทอร์เน็ต ลูกชายผมก็ซื้อโน้ตบุ๊กมาเล่นเน็ตเหมือนกัน..."

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การเกิดขึ้นของปัญหาใหม่ ๆ ที่ไม่เคยมีในอดีต เช่น ปัญหาการเกาะกลุ่มมั่วสุมของวัยรุ่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาความแตกแยกของครอบครัว อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่พบยังไม่รุนแรงเท่าใดนัก และยังอยู่ในวิสัยที่ชุมชนจะจัดการกับปัญหาเหล่านั้นได้ด้วยตนเอง

"...มีวัยรุ่นเกาะกลุ่มบนสะพานบ้าง ต้องคอยไล่กลับบ้าน...ยังเรียนเสียส่วนใหญ่..."

"...ไอ้พวกซี้กวนไม่มีนะครับ ยาเสพติดนี่ก็น้อย..."

"...ก็มีนะ เรื่องยาเสพติดก็มี ต้องระวัง ตอนนี่กำลังดูอยู่ว่าตรงไหนเป็นตรงไหน...(ปัญหาแบบพวกลักขโมยล่ะ?)...ไม่มีครับ ผมก็แปลกใจว่าทำไมไม่ทำร้ายกัน แต่ตอนนี้ก็รู้แล้วว่ามันไม่มีอะไร แต่ยาเสพติดนี่เริ่มมา มีเด็กที่พฤติกรรมแปลก ๆ รู้เพราะคนแถวนี้เป็นญาติ ๆ กันหมด ก็จะมีญาติที่เป็นตำรวจอยู่ คนที่เป็นตำรวจเขาก็จะบอกว่ามันมีตรงนี้ ตรงนี้ ให้ลองดูด้วย เราก็ดูกันอยู่ แล้วก็มาเตือนว่าให้ดูแลลูกหลานไม่ให้ไป ไม่งั้นจะจับจริง..."

"...ส่วนมากจะเป็นปัญหาครอบครัว พ่อแม่ทิ้งไปที่ปล่อยให้อยู่กับยายไม่ถึงกับ ทิ้งขว้าง แต่แค่นาน ๆ ครั้งคอยส่งเสีย ส่วนมากเป็นพวกวัยรุ่น มีลูกแต่อายุน้อย ๆ ...ผู้สูงอายุก็มีก็แค่ 2 - 3 ราย ที่อยู่ตัวคนเดียว ก็ไปส่งข้าวสารอาหารแห้งบ้าง..."

อย่างไรก็ตาม คนในชุมชนส่วนใหญ่ยังอยากเห็น "ความเจริญ" ของชุมชนมากขึ้นไปอีก และพร้อมที่จะเผชิญกับผลทางลบที่อาจมาพร้อมกับความเจริญ เนื่องจากเห็นว่า ไม่ว่าจะสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน หรือสภาพที่เจริญขึ้นกว่าเดิม ล้วนมีปัญหาเกิดขึ้นได้ทั้งสิ้น โดยควรหาวิธีที่จะแก้ปัญหาให้หมดไป มากกว่าการหยุดนิ่งอยู่กับที่เพราะกลัวปัญหาที่จะตามมา

"...อยากให้เจริญ มีชุมชนเยอะ ๆ ...(เจริญมากจะมีปัญหาใหม่ ?)...ไม่กลัวหรอก อยู่ที่นิสัยคน ถ้าไม่ตีมันก็ไม่ตี..."

"...สภาพอนาคตต้องเปลี่ยนไป ไม่อยู่เหมือนวันนี้ ต้องมีความเจริญมากกว่านี้ อยากให้เกิดจะเจริญหรือไม่เจริญปัญหาเท่ากัน มีปัญหาที่ต้องแก้ ต้องแก้ทันต่อ แก้ปลายเหตุก็ไม่จบ..."

อาจกล่าวได้ว่า การปรากฏขึ้นของมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต ศูนย์สุพรรณบุรี ในพื้นที่ หมู่ 2 ชุมชนโคโคเฒ่า จัดเป็น "ความเจริญ" อย่างหนึ่งที่คนในชุมชนพึงพอใจ และมีความคาดหวังหลายประการต่อทางมหาวิทยาลัย ตั้งแต่โอกาสการทำงานของคนในชุมชน ความเจริญของถนนหนทางและความสวยงามของพื้นที่โดยรอบ ความช่วยเหลือด้านวิชาการเพื่อช่วยเสริมเติมเต็มในส่วนที่ชุมชนยังขาดอยู่ อย่างไรก็ตาม วิธีการทำงานจะต้องเกิดขึ้นอย่าง "เข้าใจ" ธรรมชาติของคนในชุมชนด้วย

"...สวนดุสิตมาตั้งก็ดี บ้านเมืองดูดีขึ้นมา ถนนหนทางก็ดูดีขึ้นมา คนในชุมชนหลายคนก็ทำงานในสวนดุสิต อย่าง...ก็ เป็นแม่ครัว ยามเขาก็กิน...คนสามก็ก็ทำงานอยู่เยอะ..."

"...(สวนดุสิตมาตั้งเปลี่ยนแปลงอะไรไหม ?)...ก็ไม่เปลี่ยนแปลงอะไรนะ ก็มีแต่ความเจริญเยอะขึ้นเหมือนกันนะ..."

"...ดีลูกหลานก็สบาย ลูกหลานเข้าไปทำงานหลายคน..."

...อยากให้ช่วยวิชาการ อยากลดเคมี ลดต้นทุน สุขภาพไม่ไหว ชีวภาพหมดก็ เป็นไปไม่ได้ แต่ก็ต้องพยายามลด..."

"...เรื่องความรู้ต่าง ๆ เรื่องวิชาการต่าง ๆ ผมว่ามีสวนดุสิตอยู่ที่นี่นะ ถึงเวลาออกพรรษา เข้าพรรษา งานแห่เทียนเขาก็มาช่วย ลอยกระทง สงกรานต์ สวนดุสิตเขาก็มาช่วย แล้วเขาก็กิจกรรมร่วม มีการมาประชุมร่วมกับ อบต. ด้วย..."

"...อยากให้ช่วยด้านการพัฒนาหมู่บ้าน หมู่ผมอาชีพเสริมไม่มี อยากได้อาชีพเสริม แต่เวลาไม่มี ไม่มีเวลาทำ เคยเอาเข้ามา (สอนทำพรมเช็ดเท้า) เดียวก็เล็ก ต้องออกนาแต่เช้า ไม่เหมือนทางอีสานเขามีเวลา ทำแล้วเอามาส่งกัน..."

"...ดี เหมือนตำบลเราได้รับการสนับสนุนมากขึ้น เหมือนพอเรามีปัญหา มีความต้องการในส่วนที่ท้องถิ่นทำไม่ได้ เราก็คิดแล้วว่าจะมีองค์กรที่ มาช่วยเราตรงนี้..."

"...ไม่ได้คาดหวังมาก เขาก็ทำดีที่สุด มีกิจกรรมก็มาร่วม เคยอยู่กรุงเทพฯ มาดูคนบ้านนอกบ้าง เขาอยู่อย่างไร มีนักศึกษา มาทาสีโรงเรียน รองบทางอื่นก็ยาก เขามาทำให้ก็ดี ช่วยเหลือกัน..."

"...(มหาวิทยาลัยควรมีบทบาทอย่างไรในการทำงานกับชุมชน ?)...ด้านวิชาการ แต่วิธีช่วยจะต้องเริ่มจากการทำความรู้จักคุ้นเคยกับชาวบ้านก่อน วิชาการตามหลัง อย่มาครั้งแรกก็จะให้ความรู้เลย..."

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนโคโคเฒ่า แม้จะดู "เยอะ" ในการรับรู้ของ คนในชุมชน แต่ส่วนใหญ่เป็นการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น สะดวกสบายขึ้น และมีได้ส่งผลกระทบรุนแรงจนความเป็นชุมชนชนบทที่ผูกพันแนบแน่นอยู่กับธรรมชาติและวิถีการผลิตแบบเกษตรกรรมสูญหายไป ทรัพยากรสำคัญภายในชุมชน คือ พื้นที่เกษตรกรรมกว้างใหญ่ไพศาลที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์จนสามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง ซึ่งเป็นผลมาจากผืนนาในบริเวณนี้ จะถูก น้ำท่วมเป็นประจำช่วงเดือนพฤศจิกายนของทุกปี

"...เวลาผมคุยกับเกษตรกร เขาบอกว่ามีหลายพื้นที่นะที่เวลาน้ำท่วมเขาทำคันล้อมไว้ไม่ให้น้ำมันท่วม แต่ผมว่า จริง ๆ แล้ววิถีธรรมชาติสมัยก่อน การที่มันท่วมนี่คือ การพักดินแล้วมันก็เอาปุ๋ยมาพอมันลดปุ๋ย นาครั้งแรกของคนที่ทำนี่จะได้ผลผลิตเยอะกว่าปกติ ก็พยายามบอก แต่พอถึงเวลาจริงเขาทำคันล้อมปุ๋ย สิ่งที่เกิดขึ้นนี่ก็คือเกลือมันจะขึ้นมา แล้วก็สะสมพวกสารเคมี ยาฆ่าแมลง ผมก็พยายามบอก ถึงผมเป็นชลประทานผมก็ต้องรู้เรื่องการทำนา ก็พยายามคุยกัน..."

นอกจากความอุดมสมบูรณ์ของผืนดินแล้ว ในชุมชนโคกโคเต่ายังมีแหล่งน้ำ ทั้งลำคลองตามธรรมชาติและคลองขุดเพื่อการชลประทานหลายสายหล่อเลี้ยงพืชผลทางการเกษตร ส่งผลให้ตำบลโคกโคเต่าเหมาะสมอย่างยิ่งแก่การเกษตรกรรม อย่างไรก็ตาม ผลกระทบของการเกษตรกรรมเพื่อการค้าที่ต้องพึ่งพาปุ๋ยและยาฆ่าแมลงเป็นจำนวนมากเพื่อเป็นหลักประกันผลผลิต ได้ส่งผลให้ปลาหลากหลายชนิดที่เคยมีชุกชุมในลำน้ำลดจำนวนลงไป

"...นี่เป็นคลองขุดเมื่อปี 47 (คลองระบายสุพรรณ 3) แต่ก่อนข้าวโปรยใต้ถุนบ้านก็ได้ปลาแล้วเดี๋ยวนี้น้อย โคนสารเคมีปีละ 2 - 3 ครั้ง ปลาลอย...คลองในหมู่เดี๋ยวนี้น้ำทำเกษตรเป็นหลัก เดิมใช้เรือสัญจร ตอนยกฐานะเป็น อบต. ก็ทำถนน ส่วนคลองใช้ระบายน้ำ..."

"...อย่างปลาเค็ม ปลาร้า น้ำปลาเนี่ย แต่ก่อนไม่ต้องซื้อเขากิน ทำกันเอง เดี๋ยวนี้นี้ ไม่มีแล้ว... (ทำไมปลาไม่ค่อยมี ?) มันจับกันเยอะ ใช้หม้อซ้อต ตัวเล็กตัวน้อยก็ สูญพันธุ์ คนที่อื่นเข้ามาด้วย เพราะรูที่นี้แหล่งปลา ก็เข้ามากวาดเลย ปลาเล็กปลาน้อยเอาหมด ทำปลาจ่อมปลาแจ่ว บ่อข้างสวนดุสิตไป บ่อเกษตร เลยไปหน่อย เดิมเป็นบ่อปลา..."

สภาพความเป็นอยู่ที่ชาวบ้านเก็บผักหาปลาตามลำคลองมาทำกินโดยไม่ต้องใช้เงินซื้อหา แม้จะลดน้อยลง แต่ก็ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่บ้างโดยเฉพาะในช่วงหน้าน้ำ (ประมาณเดือนพฤศจิกายนของทุกปี) ที่จะมีชาวบ้านใช้เครื่องมือพื้นบ้าน เช่น เบ็ด ยอ เพื่อจับปลาในลำคลองและบึงที่เกิดขึ้นชั่วคราวจากน้ำที่ท่วมผืนนาเป็นบริเวณกว้าง แต่การเปลี่ยนแปลงของสังคมปัจจุบัน เริ่มทำให้ความต้องการของคนในชุมชนมิได้จำกัดอยู่เฉพาะเรื่องปากท้องเท่านั้น หากแต่ขยายไปสู่สิ่ง "จำเป็น" ใช้อื่น ๆ ที่ล้วนต้องใช้เงินในการซื้อหา ซึ่งเป็นเรื่องที่ยากลำบากโดยเฉพาะผู้ที่มีอาชีพแรงงานรับจ้างซึ่งจัดเป็น "คนจน" ในชุมชน

"...(อยู่ในชุมชนโดยไม่ใช้เงินเลย อยู่ได้ไหม ?)...อยู่ได้ แต่เป็นบางบ้านนะ...ที่อยู่ไม่ได้นี่ คือความต้องการอย่างอื่น ถ้าปากท้อง อยู่ได้แน่นอน..."

"...ความเป็นอยู่มันก็พออยู่พอกินกันไป พอตั้งเนื้อตั้งตัวได้บ้างไม่ได้บ้าง ไอ้พวกที่ทำไรทำนาเนี่ยก็พอตั้งตัวได้ แต่มันจะลำบากตอนนี้ ตอนส่งลูกเรียน นี่ลำบากมากเลย เดือนนึงต้องใช้หลาย ๆ ตังค์ทางการช่วยเหลือก็จริง ทั้งเครื่องเรียน เสื้อผ้า แต่เรื่องรถเรื่องกินนี่ วันเนี่ยก็ต้องใช้ทุกอย่าง เดี๋ยวนี้นะของกินมันก็เพิ่มขึ้นมา ข้าว 20 บาทมันก็ได้ไม่เท่าไร..."

ความต้องการจำเป็นที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้ "การมีรายได้" เป็นเรื่องสำคัญในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน โดยมีทั้งผู้นำชุมชนและชาวบ้านทั่วไป ที่ระบุถึงความต้องการที่จะสร้างรายได้ให้แก่คนยากจนในชุมชน เป็นจำนวนมาก

"...ปัญหาที่ความยากจนของบางบ้าน หาเช้ากินค่ำแทบจะไม่พอส่งลูกเรียน...(จะแก้ปัญหายังไง?)...ก็ยังไม่รู้ว่าจะช่วยยังไงดี ก็พยายามให้ทางการมาประกาศสมัครคนงาน แล้วก็มาบอกเขาว่า ใครจะไปบ้าง เขาก็ไม่ค่อยไปหรอก ไปไกล ๆ เขาทิ้งบ้านไม่ได้อีก ทิ้งลูกไม่ได้อีก ที่นี้มันไม่ใช่สมัครที่นี้ ทำที่สุพรรณนั่น ทำที่อื่น กรมแรงงานเขาก็มีกันเรื่อย แต่ไปแล้วลูกเค้าเขาอยู่ไม่มีใครดูแล พ่อแม่ก็แก่อาศัยอยู่เฝ้าบ้าน..."

"...ปัญหาประชาชนไม่มีรายได้ รายได้น้อย รับจ้างทำนา หมดหน้างานก็เลิกกัน ไม่มีอาชีพ ที่นี้คนต่างถิ่นซื้อกันหมดตอนหน้าแพง ๆ แล้วเขาทำกัน ถ้าเขาไม่ได้ดี อย่างปีที่แล้วเพลี้ยกระโดดมั่ง น้ำท่วมมั่ง 10 ไร่ได้ซักร้อยก็แยแล้ว บางคนรับจ้าง วันละ 200 งานจบก็จบไป ทำก่อสร้างก็หลายคน ถ้าเป็นผู้รับเหมาที่ดีแต่มีสักสองสามเปอร์เซ็นต์ ที่เหลือรับจ้างไปวัน ๆ ตอนนี้อย่าบ่าระบาด ไม่รู้มันไปซื้อกันมาแต่ไหน มีแต่ผู้เสพ ผู้ค้าไม่มี ปรวบกันไป สองหน ก็ซา ตอนนี้อย่ามาใหม่อีกแล้ว ไม่สิ้นสุดเป็นวัฏจักรมอเตอร์ไซค์ก็โดนยึดกัน เดือนละสองบ้านสามบ้าน หนีนอกระบบตอนนี้ไม่มีแล้ว กำนันเขาตั้งกองทุนกัน ก็ไปกู้ตรงนั้นได้ไง เริ่มซาไปแล้ว..."

"...ไม่ได้หวังอย่างอื่น แค่หวังในหมู่บ้านเรา ให้เด็กในหมู่บ้าน ทุกคนในหมู่บ้านมีอาชีพเสริม..."

"...ตรงนี้เป็นที่ดอน น้ำไม่ถึง คนแถวนี้เดือดร้อนที่สุดเรื่องน้ำ ต้องทำน้ำ ระบบชลประทานเหมือนไขว่ขวาง เดียวนี้คนเฒ่าคนแก่เยอะ ถ้าปลูกใบเตยขายได้ ก็ไม่ต้องจ้อลูกหลาน มีร่องน้ำอยู่แต่ไม่มีน้ำ ถ้าทำได้ น้ำผ่านทุกเส้นทาง ทำได้เท่ากับ ชื่อเสียงตลอดชีวิต..."

"...อยากช่วยชุมชนให้มีอาชีพ อยากคนนอกเข้าไปในแหล่งชุมชน ถ้าไม่มีคนเข้ามาก็ไม่เกิด (การซื้อขายสินค้าที่ผลิต) เช่น ร้านค้าสวัสดิการ ในหมู่...แม้แต่ซ่อมรถเครื่องยังไม่มีเลย ปีกลายนี้ถมดินประมาณเกือบแสนหน่วย ๆ ปีนี้ตั้งใจว่าจะสร้างเป็นห้องแถว ให้คนว่างงานที่ไม่มีอาชีพซ่อมรถเครื่องอ้อกรรถให้รถเครื่องต่าง ๆ จำเป็นนะ คนใช้กันเยอะ รวมทั้งประปาไม่มีเครื่องกรองน้ำ เป็นความจำเป็นนะ ผมเลยขอถมดินเครื่องกรองน้ำประปาหมู่บ้าน ถ้าเรามีเครื่องกรองน้ำดื่มที่มีมาตรฐาน เราก็ทำน้ำดื่มได้แล้ว ก็น้ำแก้ว น้ำแข็งยูนิต ก็คิด แต่งบเยอะ ส่วนน้ำแก้วน้ำขวดบไม่เยอะ อย่างแพ็คกิ้งน้ำขวดไม่มีปัญหาเราไปสั่งเขาทำได้..."

อย่างไรก็ตาม แม้มีความพยายามที่จะนำแนวคิดการสร้างรายได้ให้คนในชุมชนสู่ การปฏิบัติจริง แต่การดำเนินการเท่าที่ผ่านมายังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร โดยมีผู้อธิบายสาเหตุของความล้มเหลวนี้ในแง่มุมที่แตกต่างกันไป ตั้งแต่ความไม่เอาจริงเอาจังของชาวบ้าน การไม่มีช่องทางการตลาดสำหรับสินค้าที่ผลิต รวมทั้ง การที่คนบางกลุ่มมิได้มีความจำเป็นเรื่องรายได้แต่อย่างใด

"...เคยทำพักหนึ่ง พยายามสนับสนุน ให้งบบำที่ปั่นป่วนชีวิตภาพ ก็จับกลุ่มฮือ พักเดียวเล็ก... (เล็กเพราะอะไร?)...เพราะเรื่องแตกสามัคคี เอาเปรียบกันเล็ก ๆ น้อย ๆ..."

"...ก็มีการรวมตัวกันทำนุบำรุงทำนุนี้ เอาคนมาสอน แต่พอทำเสร็จไม่มีตลาด ก็แป้ก อยากทำ อยากมีอาชีพเสริมกันทุกคนแหละ..."

"...คนหนุ่มนี้ไม่ใช่คนจนนะ เขาอยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน ก็คือมีอะไรใหม่มา ก็มาดู ก็ตื่นเต้น แต่ไม่ได้เดือดร้อนอะไรที่ต้องหาทาง เหมือนเขาชอบเรียนรู้มากกว่า..."

"...เรื่องปากท้อง หาอะไรให้ชาวบ้านทำประกอบอาชีพ มีติดต่อกัน กคน. มาฝึกสอนทำ พวงหรีด พอมีบ้างแล้วก็เลิกกันไป ทำไม่จริงจัง..."

อาจกล่าวได้ว่า การทำกิจกรรมที่ต้องการให้ชาวบ้านในชุมชนมีส่วนร่วมเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ที่ต้องเข้าใจข้อจำกัดและความต้องการของคนแต่ละกลุ่มเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข้อจำกัด ด้าน "อายุ" ของคนในชุมชนที่ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ และข้อจำกัดด้าน "อาชีพ" ซึ่งในปัจจุบัน ไม่ว่า ผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมหรืออาชีพอื่น ๆ ล้วนต้องใช้เวลาตอนกลางวันไปในการ "ทำงาน"

"...ผู้นำเขาก็ไม่ดี ก็คอยให้ทำโน่นทำนี่ เรามันก็แก่แล้ว มันหันไปไม่ได้แล้ว แต่อย่างบ้านะ ประชุมปากก็ไม่ได้คนนะ ไม่ว่าจะอะไรไม่เคยขาด แต่จะให้ไปดูงานที่โน่นที่นี้ ป้าทำไม่ได้ ป้าตัวคนเดียว ทำคนเดียวกินคนเดียวไปไม่ได้หรอก จะให้ค้างก็ไม่ได้ แต่กลางวันไปได้ เช่น หมอนอนมายเขามาอบรม ธรรมะบำบัดทุกวันพฤหัสบดี เลยคุยกับคุณหมอมว่า ป้าต้องทำมาหากิน เอาวันพระเถอะเพราะวันพระเข้า ก็ต้องทำบุญ แล้วบ่ายค่อยไปทำธรรมะบำบัด..."

"...ที่นี้ถือว่าออกนาคำสำคัญ เช้าออก เช้าออก นาคือหัวใจของคนที่นี่ เจ็ดสิบแปดสิบเปอร์เซ็นต์ เป็นชานานา..."

"...มีประชามใหม่ ไม่แน่ใจ ไม่เคยเข้าประชุมเพราะเขาประชุมช่วงกลางวัน เราต้องทำงาน..."

ความไม่เข้าใจหรือไม่ใส่ใจในข้อจำกัดเหล่านี้ อาจมีผลให้กิจกรรมบางอย่างไม่บรรลุผลตามวัตถุประสงค์อย่างสมบูรณ์ ดังจะเห็นได้จากการจัดเวทีประชามหมู่บ้าน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้คนทุกกลุ่มในชุมชนเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นและเสนอปัญหา เพื่อจัดทำโครงการพัฒนาบรรจุ ในแผนพัฒนาตำบลต่อไปนั้น ผู้ร่วมประชุมมักเป็นผู้สูงอายุที่ไม่มีภาระใด ๆ เสียเป็นส่วนใหญ่

"...ผมว่า(ชาวบ้านมีส่วนร่วม)ระดับปานกลาง จะว่าน้อยก็ไม่น้อย เยอะก็ไม่เยอะ แต่บางครั้ง คนไม่มีความเสียสละ วันที่... วันเดียวในเดือนหนึ่งนี้ มันไม่ได้จำเป็นอะไร จะไปทำนาหรือธุระ อะไร เพียงแค่วันที่... วันเดียว..."

"...ก็มีมาบ้าง แต่บางคนเขาก็ไปทำงานทำการของเขา เขาถือว่ามาประชุมก็เป็นเรื่องไม่ค่อย อะไรนักหนา เสียเวลา รู้เรื่องก็นิด ๆ หน่อย ๆ แล้วก็ไม่มีประโยชน์อะไร เขาก็จะว่าอย่างนี้ละ วันหนึ่ง เขาทำได้ตั้งสามร้อย ห้าร้อย...(แสดงว่าคนทำงานไม่ค่อยเข้า คนที่เข้าก็จะเป็นคนแก่ทั้งนั้น?)...ก็คือ คนที่ไม่ได้ทำงาน คนที่เขาไปทำงานตามโรงงาน ไปเข้าเย็นกลับนี่เขาทำงานไม่ได้เลย เวลาขาดเขาก็จะ

ตัดเลย เขาเลยไม่ค่อยกล้าขาดกัน เขาก็จะบอกกันตรง ๆ ว่าเป็นอย่างนี้...คนวัยหนุ่มวัยสาวมีบ้างเป็นคนที่ทำนาในพื้นที่ เพราะบางที่ถ้าเป็นแต่ผู้ใหญ่มานี่ ท่านก็จะมาฟังเฉย ๆ ทำอะไรไม่ได้ แต่ถ้าเป็นคนหนุ่มคนสาวมา ถ้าเราบอกให้ทำอะไร ขอความร่วมมืออะไร เขาก็ปฏิบัติ..."

"...ผมเข้าใจว่าตอนนี้ คนที่อยู่(ในชุมชน)จะเป็นคนสูงอายุเสียส่วนใหญ่ คนที่อายุน้อย ๆ จะไม่ค่อยอยู่ เพราะอย่างนั้น เวลาที่ผู้นำให้ทำอะไรเขาก็จะทำตามอย่างเคร่งครัด ยกตัวอย่างเช่น เดี่ยวต้องประชุมนะ วันพรุ่งนี้ 9 โมง ยังไงเขาก็ไป แต่ว่าไปแล้วได้อะไรกลับมาบ้างรีบเล่าก็ไม่รู้..."

ผู้นำชุมชนและบทบาทของผู้นำในการทำงานเพื่อส่วนรวม

อาจกล่าวได้ว่า กำนันและผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำที่เป็นทางการในระดับที่ใกล้ชิดกับคนในชุมชนมากที่สุด ในอดีต เมื่อชาวบ้านประสบความเดือดร้อนใด ๆ มักจะขอความช่วยเหลือจากกำนัน/ผู้ใหญ่บ้านก่อนเสมอ โดยกำนัน/ผู้ใหญ่บ้านจะเป็นเสมือน "แขนขา" ของทางราชการ ซึ่งส่งผลให้การทำงานกับชุมชนของกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน มีลักษณะเป็น "ผู้ปกครอง" และเป็น "ผู้นำของชุมชน" ไปด้วยในเวลาเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม ภายหลังปี พ.ศ. 2540 บทบาทและอำนาจหน้าที่ของกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับในอดีตที่ผ่านมา โดยบทบาทของกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน มีแนวโน้มที่จะลดลง ซึ่งเป็นผลมาจากการเกิดขึ้นและขยายบทบาทหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล ในการบริหารจัดการและใช้งบประมาณเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นในระดับตำบล ในปัจจุบัน บทบาทหน้าที่ของกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน คือ การรวบรวมความเดือดร้อนของคน ในชุมชนเพื่อนำเสนอต่อทางราชการ การเป็นผู้ไกล่เกลี่ยความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน การเป็นผู้นำทางความคิดและสร้างความสามัคคีในชุมชน ในขณะที่องค์การบริหารส่วนตำบล จะเป็นผู้รับผิดชอบงานด้านการบริหารและการพัฒนาโดยตรง

ในความเห็นของผู้ที่มีบทบาทเป็นแกนนำในการทำงานเพื่อส่วนรวมในตำบลโคกโคเฒ่านี้ คุณลักษณะที่สำคัญของผู้ที่จะเข้ามาทำงานเพื่อส่วนรวมในฐานะผู้นำชุมชน จะได้แก่ ความซื่อสัตย์ การเป็นผู้เอางานเอาการ มีความเสียสละ รักที่จะทำงานเพื่อส่วนรวม มีความรับผิดชอบ กล้าคิด กล้าทำ โดยยึดประโยชน์ของคนชุมชนเป็นที่ตั้ง

"...ต้องเสียสละ ต้องมีจิตอาสาช่วยกันนี้ เพราะถ้าไม่มีจิตอาสา ถ้าเห็นแก่ได้เห็นแก่ตัวทำไม่ได้ ถามว่ามีไหมคนเห็นแก่ตัว ผมว่าทุกที่มี...ชาวบ้านเหมือนกันหมดทุกหมู่เหล่า ผู้นำต้องเป็นแบบอย่าง โดยเฉพาะเรื่องความซื่อสัตย์ ถ้าไม่เป็นแบบอย่าง ชาวบ้านไม่เชื่อ ไม่ทำตาม..."

"...คนจะขึ้นมาเป็นผู้นำในหมู่บ้าน ก็ต้องเอางานเอาการ ช่วยเหลือ เสียสละให้แก่หมู่บ้านของตน ไม่ใช่เข้ามาแล้วก็ได้แต่เข้า อย่างพวกผมนี่ต้องเสียสละ งานมีเราก็ต้องไปเพื่อส่วนรวม ใครเดือดร้อนเราก็ต้องไป อย่างไรนาเสียหายเราก็ต้องไปดูแล ถ้ายารูป แล้วก็ต้องโทรไปหาเกษตร โทรไปหาตำรวจ..."

"...ผมให้ความสำคัญเรื่องใจรัก คือ บางคนพ่อแม่มีตังค์ หรือคนรอบข้างผลักดันให้เข้ามา ตรงนั้นนะใช้ไม่ได้หรอกครับ คนพวกนั้นไม่ใช่ใจหrok อย่างเนี้ยเนี่ย คือ ต้องเป็นตัวของตัวเอง ต้องมีใจรักที่จะทำงานเพื่อส่วนรวม ต้องมีความรับผิดชอบด้วย..."

"...ต้องกล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดงความคิดเห็น ชาวบ้านต้องมาก่อนเสมอ เราทำงานรับใช้ชาวบ้าน คนทำงานการเมืองต้องทำความดีให้ชาวบ้านเห็น..."

"...ผู้นำจะอยู่ได้ยาวนานชาวบ้านรัก หนึ่งเลยต้องความดี ต้องมีเวลาว่างให้สังคม มีเวลาให้ชุมชน ถ้าไม่มีเวลาก็ไม่ต้องมาเล่นหrok ถ้าไม่เข้าจะไม่รู้เขาเดือดร้อนอะไรบ้าง เขาต้องการอะไร ส่วนมากมีอะไรเขาไม่ค่อยบอก เต็มที่จริง ๆ ชั้นไม่ไหวแล้ว แกมาช่วยฉันหน่อย... คนเป็นผู้นำชุมชนได้ต้องโดนด่าได้ โดนว่าได้ ไม่ถือไม่อะไร..."

"...หนึ่งเลยต้องความดี หนึ่งต้องเข้าสังคม มีเวลาว่างให้กับสังคม มีเวลาให้ชุมชน ถ้าพวกนี้เนาะ ถ้าไม่มีเวลาก็ไม่ต้องมาเล่นหrokตรงเนี้ยเนาะ มีตังค์นะได้ แต่ต่อไปก็คงอยู่ไม่ไหว ก็คงอยู่ได้ตามวาระแหละต่อไปก็จบ หนึ่งนี่คือต้องมีเวลาว่างทุกวัน ต้องไปหาเขาได้ทุกวัน แล้วถ้าให้คิดเลยนี้ คนที่เป็นผู้นำชุมชนได้ต้องโดนด่าได้ ไม่ถือไม่อะไร โดนด่าได้โดนว่าได้ ธรรมดา คือต้องเป็นคนใจเย็น ใจร้อนไม่ได้หrok ต้องใจเย็น ๆ ต้องนิ่ง ใครจะว่ายังไงก็เฉย ๆ ไว้..."

ในความเห็นของชาวบ้าน คุณลักษณะสำคัญที่ผู้นำชุมชนควรมีอยู่ในตัว คือ การเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม อาทิเช่น ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ ความไม่เย่อหยิ่งทะเยอทะยาน ฯลฯ ความสามารถในการสนองความต้องการของคนในชุมชนได้อย่างทั่วถึง และการเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน โดยการยอมรับนี้ อาจเป็นผลมาจากการอยู่ในครอบครัววงศ์ตระกูลซึ่งเป็นที่รู้จักมักคุ้นนับหน้าถือตาของคนในชุมชน

"...คนทำงานให้ชุมชนได้ หนึ่งต้องซื่อสัตย์ สองต้องเสียสละ สามต้องมีคุณธรรม..."

"...ทำให้ทุกคนพอใจนี้แหละ ได้หมดนะ..."

"...ต้องเป็นคนซื่อตรง คนคดคนโกงไม่ชอบ..."

"...เป็นกันเองกับประชาชน เสมอภาค เอาใจใส่สารทุกข์สุขดิบ ไม่ใช่หัวโขนใส่แล้วไม่รู้จักเขาเดือดร้อนต้องไม่ปิด...สิบนิ้วนี่ (อ่อนน้อม) แน่นอนที่สุด ดูแลสารทุกข์สุขดิบชาวบ้าน ไม่ใช่ไอ้ที่นั่นคนรวยเอาใจหน่อย ถ้าทำแบบนี้โอกาสคราวหน้ายาก..."

"...คนที่จะเป็นได้ต้องมีคนรู้จักมักจี่ มีคนนับถือพ่อแม่ ...เงินไม่เกี่ยว ใช้สายพันธุ์ ความนับถือแต่ไม่ใช่ซึ้นกเป็นนกะ เดียวนี้เขารู้ทันหมดแล้ว..."

ประเด็นครอบครัววงศ์ตระกูลที่มีผลต่อการยอมรับในตัวผู้นำชุมชนนั้น มิได้หมายความว่าเฉพาะ "การเป็นลูกเต้าเหล่าใคร" เท่านั้น หากแต่มีผลในการปลุกฝังสั่งสมวิถีคิดและวิถีปฏิบัติตนของผู้นำชุมชนในการทำงานเพื่อส่วนรวมด้วย โดยเฉพาะผู้ที่อยู่ในครอบครัววงศ์ตระกูลที่เคยทำหน้าที่ผู้นำชุมชนมายาวนาน

"...(เคย) เป็นผู้ใหญ่อายุ 20 ปี เดิมถนนไม่มี ได้จาก... ได้ไฟฟ้า ไม่เอาเงิน เอาให้ชุมชน ไม่เอา ลักบาท เอาเงินก็กินหมด เอาของจะได้อยู่ในชุมชน...ดูประชาชนอยู่ลำบากไหม คอยกันที่สาธารณะ ที่หายไปหลายสิบไร่ คอยต้าน พอปลดเกษียณลูกชายเป็นต่อ เราลงสมาชิก เป็นมาสามสมัย... เป็นมานาน ได้อะไร เอาความเจริญเข้าหมู่บ้านเท่านั้น...ไม่เคยเรียไรเงินชาวบ้าน ถ้าประชาชน ยากจน เราต้องวิ่งไปหาเขา..."

"...พ่อเป็นผู้ใหญ่มาตั้งแต่ผมเด็ก ๆ 40 ปีมี พ่อกับมาตลอดก็ผูกพันกับชาวบ้าน...มีส่วนเป็น แบบอย่างการทำงาน...(แล้วจะฝึกลูกเราด้วยไหม ?)...ก็ไม่รู้แล้วแต่เขา..."

นอกจากคุณลักษณะส่วนบุคคลที่ส่งผลให้เกิดการยอมรับในตัวผู้นำชุมชนแล้ว **วิธีการทำงาน** ของผู้นำชุมชน มีผลต่อความสำเร็จทั้งในการระดมความร่วมมือจากชาวบ้านและการทำงานร่วมกัน จนบรรลุเป้าหมาย โดยผู้นำแต่ละคน จะมีแนวคิดและวิธีการทำงานที่แตกต่างกันไป

"...อยู่กันสงบสุขดี อยู่เหมือนพี่เหมือนน้อง ความขัดแย้งไม่มีอาจเพราะหมู่บ้านไม่ใหญ่ มีอะไร คอยกันได้หมด แก้ปัญหากันไป ก็ไม่มีการแตกแยก...มีประชาคม เดิมจัดทุกวันที่... ช่วงหลังยุ่งขึ้นมา ก็ไม่ได้ ประชุมกัน 2 - 3 เดือนแล้ว แต่มีอะไรก็เรียกกันมาได้...ชาวบ้านรับรู้ข้อมูลทั่วนะ มีหอกระจายข่าว อยู่ในทุ่งนาก็ได้ยิน บอกกันปากต่อปากด้วย ผมเข้าได้ทุกบ้าน ไม่ถูกกันก็เข้า เรื่องส่วนตัวไว้ทีหลัง เอาเรื่องงานก่อน..."

"...ก็ชี้แจงเขาตลอด เวลาประชุมผมชอบใส่กันตรง ๆ มีอะไรก็พูดกันในที่ประชุม...ผมแบ่งกัน ดูแล ก็ตั้งใจให้ชุมชนอยู่สบายไม่ให้มีปัญหา...ต้องเข้าใจแก่นแท้ว่าการที่เข้าใจชุมชนได้ไม่ใช่อยู่ไปวันวัน ภูมิกรวยไม่เดือดร้อน ใครยังงักง่างาน นี่ประชุมผมก็พูดนะที่ไม่ทำเพื่อลูกเพื่อหลาน ที่อ้อมทรัพย์สิน ทุกเดือน ๆ ละ 50 บาท ปัจจุบัน คนสูงสุด 20,000 กว่าแล้วนะ ผมถามว่ารู้ไหมมีได้อย่างไร ให้ดูใน สมุด กู ๆ เราฝากเงินเดือนละ 50 บาท ตั้งแต่ปี 2538 นี้ 2554 ถามว่าได้ใช้ไหม อาจจะได้ใช้ก็ได้ ตกอยู่กับใคร ก็ตกอยู่กับลูกกับหลานตลอด ...โครงการของผมใช้งบประมาณหมู่บ้าน จากกองทุน ออมทรัพย์ กลุ่มสถาบัน กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ ผมก็เก็บตรงนี้มาใช้ทุกปี ปล่อยกู้ชาวบ้านร้อยละบาท ใครก็ ร้อยละบาท คนไม่กู้ ด้ร้อยละ 6 ถึงปีงบดุล ใครมีเงินฝากก็ได้อย่างมี 1,000 ก็ได้ 60 มี 10,000 ก็ได้ 600 คือคนไหนไม่กู้ ก็ได้ดอกเบี้ย...จะให้ชุมชนมีความเข้มแข็งดูดีเราต้องร่วมกับตรงนี้ เราได้สะสม ตรงนี้ มาทำอะไรให้หมู่บ้าน มาปรับปรุง ถ้าเราองบนะ ไม่ใช่ไม่เอานะ แต่ถ้ารอเสียเวลา...ตอนใหม่ ๆ เขาก็ไม่ชอบผมเหมือนกัน แต่พอกลับ ไปคิดเขาคิดได้ เพราะผมตั้งใจและทำได้ตลอด ไม่ได้พูดเข้าข้าง ตัวเองนะ มีการวางแผนทำ และทำได้ตลอด คือ วางแผนและพูดในที่ประชุมว่าผมจะทำอันนี้ให้ได้... (มีแนวทางการทำงานอย่างไร?)...ให้ข้อคิด แล้วให้ชาวบ้านตัดสินใจเอง จัดประชาคมทุกวันที่... เพราะ ช่วง.... มีประชุมกับจังหวัดและ อบต. จะได้นำข้อมูลมาแจ้งชาวบ้านทันทีในวันที... มีอะไรต้องพูดใน การประชุมประชาคม ตกลงกันว่าจะตัดสินใจอย่างไร ใครเห็นด้วยไม่เห็นด้วย ถ้าพูดนอกที่ประชุม จะไม่ฟัง...การตัดสินใจทำโครงการอะไร จะดูว่าประชาชนมีส่วนร่วมไหม ถ้าไม่ครอบคลุม ส่วนใหญ่ จะไม่ทำ...ปัญหาชาวบ้านจะเกิด ช่วงที่ข้าวไม่ดี เช่น ปี 52 ไม่มีส่งเงินกู้ 19 ราย ผมใช้เงินส่วนตัวช่วย

แก้ปัญหาให้ชาวบ้าน ปีต่อมาเกิดปัญหาอีก เอาเงินสถาบันการเงินชุมชนมาช่วย แต่ยิ่งช่วย ชาวบ้าน ยิ่งไม่ระวัง ถือว่าอย่างไรก็ไม่มีใครช่วย จึงคุยกันใหม่ ว่าไม่มีการช่วยแล้ว ต้องวางแผนการเงินล่วงหน้า ป้องกันปัญหาของตัวเอง...ความรู้ที่สำคัญ ผมได้ไปดูงาน ฟังสัมภาษณ์เรื่อย ๆ ได้เห็นอะไรดี ๆ ก็เกิด ความคิด เช่น อาจารย์ทองเหมาะที่อำเภอศรีประจันต์ทำเศรษฐกิจพอเพียง ที่ไร่เดียวทำได้ทุกอย่าง และคิดต่อจนครบวงจร เป็นรายได้ทั้งนั้น ความสำเร็จทำให้แก่ได้เป็นวิทยากรบรรยายที่ต่าง ๆ มี รายได้ มีคนมาดูงาน ก็ทำธุรกิจรองรับ ขายสินค้าเกษตร ลูกแกเรียนปริญญาโทนะ ก็กลับมาช่วยทำ เกษตร...(ทำไมไม่เอาแนวทางมาใช้ในชุมชนของเราบ้าง ?)...จะทำแบบนี้ได้ ต้องไม่มีภาระ ไม่มีหนี้ เพราะเห็นผลช้า ถ้าทำแบบนี้จะไม่ทันส่งหนี้ แต่ก็ยูลูกหลานคนในชุมชนที่เขามีที่นาเป็นร้อยไร่ให้ทำ... ชาวนายุดต่อไปต้องมีความรู้ มีวิธีการ..."

"...ส่วนใหญ่ (ชาวบ้าน) ก็จะมาช่วยงาน เพราะว่า อย่างผมมีงานก็จะขึ้นหอกกระจายข่าว ผมจะใช้วิธีนี้ ไร่ 2 คนนี้ทำบุญคนละ 200 บาท ประกาศก่อนเลย แล้วก็ขอเชิญชาวบ้านร่วมทำบุญ... เพื่อเราจะ (นำเงิน) ไปช่วยคนนั้นคนนี้บ้างอะไรอย่างนี้ พอไม่ถึงเท่าไร หอกกระจายข่าวยังไม่ทันปิด เต็มมันก็จะโทรมาทำบุญกันแล้ว ชาวบ้านจะให้ความร่วมมือดี คือ ทุกคนนี้เรารู้ว่าอยากจะทำ (เงิน) หอกกระจายข่าวให้คนทั่วไปรู้ว่า เออไปทำบุญมั่งแล้ว คนเราก็ต้องรู้ว่าจิตใจคนนั้นมันต้องทำ ยังไงดีที่จะชักชวนเขาเข้ามาได้ เราประกาศให้คนทั่วไปรู้ 1 คน 2 คน 3 คน เต็มคนเขาก็เอ๊ะ ทำไมกู ไม่มีชื่อ กูเอามั่ง...คือเราต้องรู้วิธีการของชาวบ้านว่าเขาจะทำยังไงกันดี ไม่ใช่ว่าอยู่ ๆ เราเดินแล้วเฮ้ย เรียไรเว้ย..."

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำชุมชนกับองค์การบริหารส่วนตำบล

นอกจากวิธีการทำงานซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะตัวของแต่ละบุคคลแล้ว การทำงานของกำนัน/ผู้ใหญ่บ้านจะต้องมีการประสานงานอย่างใกล้ชิดกับองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งมีหน้าที่โดยตรงในการบริหารจัดการและใช้งบประมาณในแต่ละปีเพื่อพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน การทำงานที่สอดคล้องประสานอย่างกลมกลืนและส่งเสริมซึ่งกันและกันระหว่างสองส่วนนี้ จะยังประโยชน์สูงสุดเป็น ความสุขความเจริญแก่คนในชุมชน อย่างไรก็ตาม มุมมองที่แกนนำในชุมชนมีต่อบุคลากรขององค์การบริหารส่วนตำบล และมุมมองของบุคลากรองค์การบริหารส่วนตำบลที่มีต่อชุมชนและกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน ยังมีความแตกต่างในลักษณะ "มองคนละมุม" ซึ่งสะท้อนถึงความไม่กลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งย่อมมีผลสืบเนื่องถึงความเป็นอยู่ของคนในชุมชนโดยไม่อาจเลี่ยงได้

ในมุมมองของแกนนำในชุมชนและชาวบ้านที่เคยมีประสบการณ์ตรงกับการทำงานของ องค์การบริหารส่วนตำบลนั้น สาเหตุสำคัญที่ทำให้การทำงานขององค์การบริหารส่วนตำบลไม่สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนได้อย่างน่าพอใจ จะได้แก่ การขาดจิตวิญญาณของการทำงานเพื่อ ชุมชน การมุ่งผลประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าส่วนรวม ความรู้สึก ไม่เท่าเทียมกันโดยเฉพาะเรื่องเงินเดือน

ค่าตอบแทนการทำงานระหว่างผู้นำชุมชนและฝ่ายบริหารในองค์การบริหารส่วนตำบล การยึดกฎระเบียบมากเกินไปจนการทำงานล่าช้า ไม่สามารถแก้ไขปัญหาคือทันความต้องการของชุมชน รวมทั้งความห่างเหินกับชุมชนจนไม่สามารถเข้าใจและเข้าถึงชุมชนได้อย่างที่ควรเป็น ทั้งที่แท้จริงแล้ว บุคลากรขององค์การบริหารส่วนตำบลส่วนใหญ่ คือ คนในชุมชนที่ได้รับการเลือกตั้งเข้าไปทำหน้าที่ในลักษณะ "ตัวแทน" ของชุมชนนั่นเอง

"...ไม่ได้เลือกขึ้นมาแต่ซื้อขึ้นมา คือ จิตวิญญาณของการที่จะไปพัฒนาไม่มี คือ ต้องการมาเพื่อที่จะเป็นใหญ่ เพื่อจะมีอำนาจตรงนี้ มันไม่มีจิตวิญญาณที่ว่าถ้าเราเข้าไปเป็นตัวแทนของชุมชนแล้วเราจะทำอะไรให้มันดีขึ้นมา ที่นี้ต้องการว่า อำนาจกูซื้อ กูได้มาเพื่ออำนาจ คนมีเงินเท่านั้นที่จะเป็นได้เมื่อก่อนได้งบประมาณมาปุ๊บก็จะมองเห็นว่าชาวบ้านขาดตรงไหนก็จะเสริม แต่วิสัยทัศน์คนสมัยนี้ ไปดูงาน ไปเที่ยว ไปอะไร พวกนี้มันไม่ได้ทำอะไรขึ้นมา ผลากันโดยใช้เหตุ...สมัยก่อนที่มีสภาตำบล มีผู้ใหญ่บ้านและกำนันเป็นกรรมการ จะเห็นว่าผู้ใหญ่บ้านและกำนันจะใกล้ชิดกับชาวบ้านมาก (ปัจจุบัน) สมาชิก อบต. 2 คน ถ้าไม่ได้อยู่ฝ่ายบริหาร เป็นประธานสภาหรือรองประธานสภา จะดึงงบประมาณไม่ได้เลย คือ เข้าไปนั่งเฉย ๆ ไม่ได้ทำอะไร ไปโหวต แล้วถ้าเกิดไม่กล้าพูดอีกก็จบ แต่ถ้าเป็นคนทีพูดเยอะก็จะทะเลาะกับ...อีก สำหรับผม พอเข้าประชุมก็จะออกเสียงอะไรไม่ได้ ได้แต่แนะนำเฉย ๆ ว่าให้ทำแบบนี้กัน ...จะฟังหรือไม่ฟังก็ขึ้นอยู่กับเขาเอง หากถามว่า ตอนนี้น้ำในคลองกำลังแห้ง มีรถแมคโคร หรืองบประมาณอะไรไหมที่จะช่วยแก้ไข คำตอบก็คือ ไม่มีหรอก..."

"...ผมว่านะ รัฐบาลมองพวกนายก (อบต.) มากเกินไป เงินเดือนนายกกับกำนันจะห่างกันเยอะ กำนันเป็นค่าตอบแทนด้วยนะไม่ใช่เงินเดือน ค่าตอบแทนประมาณ 10,000 บาท ผู้ใหญ่บ้าน 8,000 สมาชิกบาง อบต. ที่ว่ามีรายได้ดีอย่างเทศบาล แค่เป็นสมาชิกนี่ก็ 10,000 บาทแล้ว นายกก็ร่วม 20,000 บาท หรือ 18,000 - 19,000 เป็นส่วนใหญ่ หากถามการทำงาน ก็ไม่ได้ทำอะไรเท่าไรจะมีหน้าตาอย่างเดียว คือรวบรวมข้อมูลจากผู้ใหญ่บ้านและกำนันเอาไปไว้ใน อบต. พนักงานจะเป็นคนทำ ส่วนนายกก็เซ็นอนุมัติอย่างเดียว..."

"...เหมือนมันเป็นทางการไปอยู่กับกฎระเบียบมากเกินไป ไม่ได้คลุกคลีกับชาวบ้าน ...ถ้าไม่มีเงินก็ไม่สามารถลงเป็น...ได้ ซื้อหัวละ 1,000 บาทแล้ว อย่างตำบลผมมีผู้ใช้สิทธิ์ประมาณ 3,000 คน ก็จะต้องมีเงินถึง 1 ล้านบาท ไม่งั้นก็เป็น...ไม่ได้ หากถามว่าผมจะเป็นไหม ผมก็ไม่เอา เก็บเงินไว้ให้ลูกเมียดีกว่า...(สนามเล็กอย่างเราจะได้ประโยชน์คุ้มกับการลงทุนเป็นล้านบาทหรือ?)...ได้เยอะกว่านะถามว่า ใครอยากจะลง สจ. เขตบ้าง จะไม่มีใครตอบว่าอยากลง แต่ถ้าถามว่าพวก สจ. เขตหันไปเป็นนายกกันใหม่ จะมีเยอะมากกว่า ยิ่งเกิดอุทกภัยปีหนึ่งนี้ อย่างเช่นปีนี้ เกิดอุทกภัยน้ำท่วมนี้ อย่างน้อยก็ต้องมีวังทรายเป็นกระสอบ วังหินอะไรพวกนี้บ้าง จะได้มาจากไหน กิ่งบประมาณพวกนี้แหละซื้อทรายชาวบ้านไม่มีใครว่าหรอก แล้วก็ไม่มีการถามหรือว่าทรายเที่ยวเท่าไร อย่างพวกผม ผมรู้ผมก็ไม่พูดหรือว่าชาวบ้านไม่ได้ผลประโยชน์ อย่างสมมุติว่าทราย รถหกล้อวิ่งมาเที่ยวหนึ่ง จะได้เที่ยวละ

ประมาณ 900 บาท ตั้งงบประมาณก็เที่ยวละประมาณ 1,500 บาท เที่ยว 1,500 บาทนี่...กินประมาณเที่ยวละ 400 แล้วถ้าเกิดหมูนั่นตำบลนั้นวิ่งซึก 1,000 เที่ยวละเท่าไร ก็ได้เงินทั้งหมด 1 ล้านบาทก็คุ้มแล้ว ปีเดียวเองก็คุ้ม นี่แหละคือผลพวงทางการใช้เงิน แล้วสุดท้ายเองชาวบ้านก็ไม่ได้อะไร ได้ตรงปลายทางที่สุดแล้ว ที่หลุดมานิด ๆ หน่อย ๆ ชาวบ้านเขาก็ขอให้แค่มีผลประโยชน์ เช่น น้ำจะท่วมฝักก็ขอให้มีการระบายน้ำเป็นกระสอบให้เขาบ้าง ดูแลกันบ้าง...คนที่อยากเป็น...ส่วนใหญ่ก็ธุรกิจรับเหมาก่อสร้าง ถ้าเกษตรกรหรือชาวบ้านอย่างเราจะไม่อยากเพราะว่าต้องทำมาหากินของเรา... ถึงอยากไปก็ไม่ได้แหละครับ... "

"...เขายังไม่เข้ามาถึงแหล่งชุมชนจริง ๆ ถ้าถึงจริง ๆ เขาต้องหารายได้ หาอาชีพให้คนที่ว่างงาน ผมเคยเน้นประจำ...เคยทำแผนเข้าไป นักการเมืองบางที่จะทำอะไรก็กลัวคนนั้นคนนี้ แล้วบางที่เงินก็น้อย ยิ่งงบประมาณโคกโคเค่าก็น้อย นี่ที่ผม ถมที่ ผมทำแผน ในชุมชนไว้แล้วจะทำน้ำดื่ม ผมถมดินเตรียมไว้ ถ้ามีแหล่งเงินทุน แหล่งงบประมาณก็จะทำ แต่หลายเรื่องขอไปแล้วเงียบ ถ้าปีหน้าไม่ได้ จะใช้เงินกองทุนหมู่บ้านพัฒนาชุมชนตามที่ตั้งใจ...(อบต. ควรมีบทบาทอย่างไรต่อชุมชน?)... ต้องเข้าไปถึงชุมชนว่าเขาต้องการอะไร แล้วเข้ามาดูแลเขา เข้ามาประชาคม ไม่ใช่ถามคนสองคนแล้วจะได้ประโยชน์อะไร เราต้องเข้ามาประชาคม เข้ามาลงพื้นที่ มาคลุกคลีกับเขา มาดูแลเขา อย่างผมคิดว่าเขาต้องการอะไร พอเอาเงินมาให้ไม่เคยถามไม่เคยติดตามผล ถามว่าประชาชนจะยังไง จะขายหรือส่งไม่ได้ ก็เลยไป ถ้าเราไม่แสดงความคลุกคลีกับเขาว่าเขาต้องการอะไร เรามาให้มีแหล่งเงินมาให้ เราต้องมาเยี่ยมมาถาม มาให้กำลังใจ ต้องเข้ามาเป็นกำลังใจสำคัญ..."

"...มีแผนจากพวกเรานี้แหละ แผนนี้จะมาจากประชาคม ชาวบ้านทำแผนกันนานด้วยนะ แผนชุมชนก็มี 5 ปี 3 ปี ถ้าสมัยนี้จะใช้แผน 3 ปี สมัยก่อนใช้แผน 5 ปี ก็ไล่ขึ้นไปเรื่อย ๆ คือใช้เสียงชาวบ้านนี้แหละว่าเราต้องการอะไร...ส่วนมากก็ไม่มีผลอะไร บางครั้งบางทีมันก็ทำที่เราไม่รู้เรื่องก็มี ถ้า...รุ่นก่อนนะดี รุ่นเมื่อสมัยที่แล้วนี่ คือจะทำอะไรก็แล้วแต่ ต้องบอกต้องถาม ที่จริงทาง อบต. ทำอะไรโดยพลการ อย่างเช่น ทำถนน ถ้าจะเทคอนกรีตหรือจะเทลาดยาง อย่างน้อยเลยนะต้องถามผู้ปกครองท้องถิ่นก่อน ผู้ปกครองท้องถิ่นก็คือผู้ใหญ่บ้านในแต่ละพื้นที่ เขาจะเป็นคนดูแลทุกที่สาธารณะทุกถนน ขุดคูคลองหมด อบต. จะเป็นผู้บริหารเฉย ๆ ผู้บริหารก็จะมีแค่โครงการ มีงบประมาณ พอทำแล้ว 2 ฝ่ายก็มาชนกันได้ อย่าง อบต. มาถามผู้ใหญ่บ้านนะว่า เส้นนี้ขอทำ ผู้ใหญ่บ้านก็เคลียร์พื้นที่ข้างถนนก็จะผ่านทุกที่แหละ แต่ถ้าเกิด อบต. เข้าไปเองไม่ได้ทำหรอก เพราะบางคนเขาก็อยากได้จริงนะ แต่ว่าบางคนที่เขาอยู่ที่อื่น มันไม่ได้อยู่ที่นั่น มันก็ไม่ได้ผ่านที่มันหรอก แต่ถ้า อย่างเราเนี่ยเรารู้ใจ ถ้าใครได้ถนนเส้นนี้ไปแล้ว ขุดคูไปแล้ว หรือว่าทำถนนลูกรังไปแล้ว จะใช้งบประมาณหรือไม่ใช้งบประมาณก็ตาม แต่ถ้าเกิน 10 ปีไปแล้ว ชาวบ้านในเส้นนี้ก็ถือว่าเป็นที่สาธารณะโดยปริยาย อบต. เขาไม่รู้กฎหมายเรื่องพวกนี้หรอก พอ อบต. ไม่รู้บู้บ ก็ทำไม่ได้ ต้องเอาโครงการไปทำที่อื่น แต่ถ้าเขาจะมาหาผู้ปกครองท้องถิ่นแล้วละก็ทำได้ทุกคน..."

"...(เจ้าหน้าที่ใน) อบต. นะเต็มร้อย แต่คณะบริหารที่เลือกตั้งเข้าไป ไม่มีอะไรเกิดผลขึ้นมาเลย เข้าปีที่ 3 แล้ว ยังไม่มีอะไรเลย ชาวบ้านก็ด่ากัน สมัยหน้าปรับแน่ คนเดิมไม่ไหวแล้ว คนทำงานการเมืองต้องทำความดีให้ชาวบ้าน ชาวบ้านต้องมาก่อนเสมอ เราทำงานรับใช้ชาวบ้าน..."

"...ผมอยู่ชลประทาน อบต. โคนโคกเดี๋ยวนี้จะมาทำอะไรก็แล้วแต่เกี่ยวกับชลประทาน ต้องผ่านผม แล้วผมเป็นคนตรวจแบบเองด้วย ในเบื้องต้นนี้ต้องบอกว่า ทำไม่ดี ผลงาน มันไม่ดี คือเขาขอเราแบบนี้ แต่พอทำจริง ๆ แล้วมันไม่ดี มันทรุด มันพัง เห็นบ่อย...(แสดงว่ามีอะไรไม่ตรงไปตรงมา ?)... ใจความไม่ตรงไปตรงมามันมีทุกที่อยู่แล้ว เพียงแต่มันมากมันน้อย แต่ผลงานลืมนำไม่ดี มันใช้งานไม่ได้ อย่างเราจะทำถนนเราต้องดูเรื่องความแน่นของดิน วัสดุ มันต้องออกมาเป็นแบบนี้ แต่ถ้าเป็นของ อบต. มันไม่มี การตรวจสอบไป มันมายังไงก็ไปอย่างนั้นเลย อย่างถนนตรงนี้ แค่วางท่อกับฝังดินนี้ใช้ไป..(จำนวนเงิน).. แต่พอออกมามันใช้งานไม่ได้ ฝนตกครั้งแรกก็ทรุดเลย แต่คนแถวนี้เขาก็ไม่ว่าอะไรนะ แค่มิทางเล็ก ๆ ให้เข้าไปเขาก็โอเค..."

"...เดิมมีสภาตำบล อบต. ยังไม่มี เงินมาจากนักการเมือง ผันมา มาช่วยพัฒนาหมู่บ้าน แต่พอมี อบต. หายหมด ขึ้นกับ อบต. จะจัดสรรลงมาหมู่บ้านเราหรือไม่...ไม่เท่าเทียม ทุกวันนี้ก็ไม่เท่าเทียม หมู่บ้านได้ทำ 2 - 3 โครงการ หมู่บ้านไม่มีสักโครงการ เกิดการโต้เถียงกันทุกวัน ถ้าไม่มี อบต. มีสภาตำบลเหมือนเมื่อก่อนนะ ให้คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านบริหารงานเองนะ ป่านนี้รุ่ง เจริญกว่านี้เยอะ..."

ในมุมมองของบุคลากรในองค์การบริหารส่วนตำบลนั้น ปัญหาในการทำงานร่วมกับชุมชนส่วนใหญ่มีที่มาจาก การขาดความรู้ความเข้าใจของชุมชนต่อบทบาทหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล รวมทั้งกฎระเบียบและขั้นตอนการทำงานที่ต้องถือปฏิบัติในการทำงานพัฒนาท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม สาเหตุของปัญหาเหล่านี้ ส่วนหนึ่ง ได้รับการยอมรับว่า เป็นเพราะบุคลากรขององค์การบริหารส่วนตำบลยังขาดความสามารถในการเข้าถึงและดึงชาวบ้านให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา

"...ตอนนี้ประชาชนจะมองมาที่ท้องถิ่นซะส่วนใหญ่ เพราะว่างานทุกอย่าง มันมาอยู่ที่ท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นการหาเลี้ยงชีพ การทำถนนหนทาง องค์กร (ปกครองท้องถิ่น) จะมีบทบาท...ก็บอกเจ้าหน้าที่เขาไปตลอดจนทำให้ชี้แนะเขาด้วยว่า ป้า ถนนตรงนี้ไม่เอา จะให้เป็นคอนกรีตแล้ว บางทีก็ให้พูดว่าเขาด้วยว่าอย่างนั้นอย่างนี้ บางทีเขาไม่เข้าใจว่าประชาคมคืออะไร ตรงนี้ก็ป็นปัจจัยสำคัญ เพราะประชาชนเรายังไม่เข้าใจเรื่องระเบียบว่าท้องถิ่นมีบทบาทยังไง...ผมเคยแสดงความคิดเห็นนะว่า อยากจะให้รัฐส่วนกลางหรือส่วนภูมิภาคมาประชุมรวมประชาชน ให้บอกว่างค์กรปกครองท้องถิ่นมีบทบาทหน้าที่ยังไง บางคนเขาก็ยังไม่เข้าใจเลยนะ เขาคิดว่าเหมือนเราต้องทำตามที่รัฐบาลเขาให้เงินมา จริง ๆ มันไม่ใช่ ขั้นตอนในการปฏิบัติแต่ละขั้นมันยากกว่า..."

"...(บทบาทของ อบต. ขณะนี้ถือว่าสมบูรณ์หรือยัง ?)...ยัง ที่ยังขาดนี้ก็คือ การเข้าถึงชาวบ้านนี้แหละ ยังเข้าไม่ถึงชาวบ้าน คือ ยังไม่สามารถที่จะดึงชาวบ้านมามีส่วนร่วมได้...(เพราะอะไร?)...หลายปัจจัย อาจจะเป็นเรื่องความชื่นชมที่ตัวบุคคล อย่างเช่น ผู้นำกลุ่มนี้ฉันชื่นชม ฉันไปร่วมกิจกรรม แต่พอของผู้นำอีกคนไม่ไป ไม่ชื่นชม แต่ความจริงแล้ว กิจกรรมชุมชนก็อยากจะขอแรงชาวบ้านมาช่วยบ้างอะไรอย่างนี้...(พอมี อบต. แล้ว บทบาทกำหนดผู้ใหญ่บ้านนี้ลดลงกว่าแต่ก่อนหรือเปล่า ?)...ก็ไม่นะ เราคือส่วนกลาง เขาก็ทำหน้าที่เหมือนเดิม แค่พอเวลาอะไรเขาก็มาติดต่อกับเรา...ชุมชนขัดแย้งกันเองไม่ค่อยเห็นนะ แต่ถ้าขัดแย้งนี้จะเป็นกับพวกเราเอง ทำอะไรไม่ถูกใจ สิ่งที่เขาต้องการแล้วไม่ได้ส่วนมากชุมชนจะขัดแย้งกับ อบต. มากกว่า ไม่ถูกใจ..."

"...ต่อไปชุมชนน่าจะเข้มแข็งขึ้นนะ ด้านพวกกลุ่มเกษตร บทบาทของเราตอนนี้ ก็คือ การสนับสนุนเขา ส่วนมากจะแนะนำให้เขาทำโครงการขึ้นมา ให้เป็นขั้นตอน ดูว่าจะของบไปทำอะไร แต่ชาวบ้านจะยังขาดตรงนี้ (โครงการ) ที่จะทำมาเสนอ ตอนนี้เลยกลายเป็นว่าเราต้องทำให้หมดทุกอย่าง เพราะเขาไม่รู้..."

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ แนวคิดแบบทุนนิยมที่ยึด "เงินเป็นใหญ่" ได้แพร่กระจายสู่ทุกซอกมุมของสังคมไทยไม่ว่าในเมืองหรือชนบท และมีผลในทางครอบงำความคิดและการปฏิบัติทุกมิติในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม จนแม้กระทั่งการอาสาเข้ามาทำงานเพื่อส่วนรวมของคนในระดับตำบลก็ไม่มีข้อยกเว้น แกนนำในชุมชนบางส่วน ได้ระบุถึงความสำคัญของ "เงิน" ในการทำงานเพื่อส่วนรวม อย่างไรก็ตาม พลังของเงินมีอำนาจน้อยกว่าพลังความคิดจากการทุ่มเททำงานจนเป็นที่ประจักษ์แก่คนทั่วไป ซึ่งที่สุดแล้ว จะมีผลให้เงินหมดความสำคัญหรือปราศจากความจำเป็นใด ๆ อีกต่อไป

"...แน่นอนครับ เพอร์เซนต์เต็มร้อยเลย ไม่ว่าจะที่ไหนทั้งนั้น ทั้งในระดับท้องถิ่นก็จำเป็นขนาดสมัยที่แล้ว ผมนะ 2 คนไม่ต้องใช้เงินก็ได้เป็น แต่ก็อีกข้างนึงเขาก็ต้องออก แต่เราไม่กลัวหรอก เพราะผมทำงานในหมู่บ้านอยู่แล้ว ตั้งแต่ไม่เป็นอะไรก็ทำอยู่ คลุกคลีอะไรอย่างนี้อยู่แล้ว..."

"...ไม่จริง สำหรับผมไม่จริง ถ้าทำดียังไงเขาก็เลือก..."

"...เงินไม่มีก็ไม่เป็น ไม่มีเงินก็เล่นการเมืองไม่ได้ อย่างมองตัวผมเป็นต้น เลือกตั้งปี 51 ผมยังต้องใช้เลย แต่ก็พูดประจำนะว่า การที่เราเอาเงินเขา เขาจ้าง เขาก็ต้องมาเอาเงินเรา ผมอธิบายตลอดแหละ..."

"...ก็มีส่วนนะ อย่างผมเป็น...นี่ ผมต้องมีอาชีพเสริม ต้องเป็นงานที่เข้าเมื่อไหร่ก็ได้ จะได้แบ่งเวลาให้ตรงนี้ได้ แต่ถ้านักการเมืองไม่มีเงินนี้ ความเสียหายเกิดแน่ ไม่งั้นมันจะกิน..."

"...จำเป็น ยังมี คำนี้อย่างนี้มีมานานแล้ว จะไม่มีสักสามสิบเปอร์เซนต์มั้ง..."

นอกจากบทบาทของ "เงิน" ในการอาสาเข้ามาทำงานเพื่อส่วนรวมในท้องถิ่นระดับตำบลแล้ว ระบบอุปถัมภ์ที่ฝังรากลึกในสังคมไทยยาวนาน ส่งผลให้ "ความสัมพันธ์กับผู้มีอำนาจในพื้นที่" เป็นอีกประเด็นที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แกนนำในชุมชนบางส่วนจะมองความสัมพันธ์กับ ผู้มีอำนาจว่า ไม่ใช่เรื่องเสียหาย และยังเป็นช่องทางได้มาซึ่งทรัพยากรสำหรับการพัฒนาชุมชนของตน ซึ่ง "สะดวก" มากกว่าการทำงานตามขั้นตอน อย่างไรก็ตาม แกนนำในชุมชนบางส่วนมีความมั่นใจว่า สามารถทำงานพัฒนาเพื่อส่วนรวมได้ โดยไม่จำเป็นต้องอิงอาศัยอำนาจใด ๆ จากภายนอกชุมชน

"...ถ้าด้านสังคมก็มีส่วนบ้าง ถ้าหมายถึงเราต้องผันตัวไปรับใช้นักการเมือง ทำให้เรามีหน้ามีตาก็อีกเรื่อง...เดิมมีสภาตำบล อบต. ยังไม่มี เงินมาจากนักการเมือง ผันมา มาช่วยพัฒนาหมู่บ้าน..."

"... ตรงนั้นก็มีด้วย ถ้าไม่รู้จักผู้หลักผู้ใหญ่ในระดับส่วนกลางหรือจังหวัด ก็ตายครับ หนึ่งในเรื่องงบประมาณที่เราจะเอาออกจากที่รัฐหรือส่วนกลางเขาอุดหนุนแล้ว ต้องแทรกแซงในส่วนจังหวัดด้วย อย่างที่ขอ... นะครับ จริง ๆ มันต้องผ่านในส่วนของจังหวัดไป แต่อย่างผมนี่ ผมสนิทกับในระดับจังหวัด อำเภอนี้มันก็ง่ายขึ้น..."

"...ผมว่าไม่จำเป็น ถ้าเราทำให้ประชาชนเห็นคุณค่า เห็นความเป็นผู้นำ ครัทธาผู้นำได้ จะไม่จำเป็น ถ้าชาวบ้านร่วมกับเราเราก็ทำได้..."

การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกระบวนการพัฒนา

บทบาทของคนในชุมชน เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อความสำเร็จของกระบวนการพัฒนา ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เป้าหมายที่สำคัญประการหนึ่งของการปกครองท้องถิ่นในปัจจุบัน คือ การเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เรียนรู้การปกครองตนเอง โดยมีกิจกรรมหรือโครงการจำนวนมากที่ภาครัฐกำหนดขึ้นและใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างการเรียนรู้และการทำงานร่วมกันแก่คนในชุมชน อย่างไรก็ตาม กิจกรรมหรือโครงการเหล่านี้ จะเกิดขึ้นและดำเนินไปจนบรรลุวัตถุประสงค์ได้ จะต้องอาศัยความร่วมมือจากคนในชุมชนเป็นสำคัญ

ในความเห็นของแกนนำในชุมชน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ยังอยู่ในระดับที่ไม่น่าพอใจนัก โดยให้คำอธิบายต่อสภาพดังกล่าวในลักษณะของความไม่เอาจริงเอาจัง การแตกสามัคคี การเอาเปรียบซึ่งกันและกันของคนในชุมชน และการที่กิจกรรมหรือโครงการที่นำเข้ามาในชุมชน มิได้มีการดำเนินงานอย่างครบวงจรโดยเฉพาะช่องทางการตลาด ส่งผลให้ต้องล้มเลิกไปในที่สุด

"...ผมว่าระดับปานกลาง จะว่าน้อยก็ไม่น้อย เยอะก็ไม่เยอะ..."

"...เคยทำพักหนึ่ง พยายามสนับสนุน ให้งบทำที่ปั้นปุ๋ยชีวภาพ ก็จับกลุ่มฮือ พักเดียวเลิก... (เลิกเพราะอะไร?)...เพราะเรื่องแตกสามัคคี เอาเปรียบกันเล็ก ๆ น้อย ๆ..."

"...ก็มีการรวมตัวกันทำนู่นทำนี่ เอาคนมาสอน แต่พอทำเสร็จไม่มีตลาดก็แป๊ก อยากทำอยากมีอาชีพเสริมกันทุกคนแหละ..."

"...หาอะไรให้ชาวบ้านทำประกอบอาชีพ มีติดต่อครู กคน. มาฝึกสอนทำพวงหรีด พอมีบ้าง แล้วก็เลิกกันไป ทำไม่จริงจังใจ..."

"...อย่างหมู...มีเกษตรปลอดสารพิษ มีการผลิตแต่ไม่มีตลาด แล้วก็ทำขนม แต่ไม่มีตลาด... ก็พยายามหาส่วนอาชีพมาให้ตลอด แต่พอทำแล้วนี่ ก็บอกตรง ๆ ว่า คือฟังไม่เข้าใจ ผมเคยหามาให้ทำ เรื่องทำอาหาร เคยเอาไปจำหน่ายให้ที่ดอนเจดีย์ ก็หายกันไป จาง ๆ กันไป จับกลุ่มกันออมนทรัพย์ นี่ก็หาย ๆ กันไป เป็นอย่างนี้แทบทุกครั้ง...(พอจะจับได้ไหมว่าอะไรเป็นตัวทำให้หายไป)...ผมดูแล้วว่า จะเป็นเพราะกลุ่มเดียวกันเองนี่ มีปัญหากัน แล้วก็มีการพวกรื่องหมาย อย. มอก. นี่ก็ไม่มีด้วย..."

อย่างไรก็ตาม มุมมองของชาวบ้านบางส่วน ได้ให้คำอธิบายถึงสิ่งที่เกิดขึ้นนี้ ในแง่มุมมองที่ต่างไป พร้อมกับสะท้อนปัจจัยบางประการที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน อาทิเช่น ความแตกต่างของขนาดพื้นที่ที่มีผลต่อความไม่ทั่วถึงในการประสานพันธ์ข้อมูลข่าวสาร ความแตกต่างของฐานะทางเศรษฐกิจที่ทำให้มีความจำเป็นในการเข้าร่วมเพื่อรับประโยชน์จากกิจกรรมของส่วนรวมไม่เท่ากัน หรือความแตกต่างของอายุที่มีผลต่อความสามารถในการลงมือกระทำสิ่งต่าง ๆ ให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม

"...ขึ้นอยู่กับการประชาสัมพันธ์ของผู้นำในหมู่บ้านด้วย แล้วมันก็ไปเกี่ยวกับหมู...นี่ประชากรมาก และก็มีหลายตอน ที่นี่เขาเรียกว่าตอนนะ ตอนใต้ ตอนเหนือ ก็อาจจะความกว้างของหมู่นี้ไปเกี่ยวกับหมู...นี่แทบจะเห็นกันหมดเลยด้วย แค่ว่าบอกต่อ ๆ กันก็มากันแล้ว ตรงนั้นก็มีส่วนด้วย..."

"...ความจริงโดยมากคนหมู...ไม่ใช่คนจนหรอกนะ เป็นคนรวยทั้งนั้น ที่นี่คนรวยมักไม่ค่อยมาร่วมกับผู้นำ...(ทำไม?)...เราก็คงไม่ถูกหรอกนะ...เหมือนเขาไม่ได้เดือดร้อน..."

"...ผู้นำเขาก็ไม่ดี มันพูดยากมันแล้วแต่ใจคน ไอ้เรามันก็แก่แล้ว ผู้นำก็คอย ให้ทำโน่นทำนี่ เรามันก็แก่แล้ว มันหันไปไม่ได้แล้ว..."

"... เขาก็อยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน ก็คือมีอะไรใหม่มา ก็มาดู ก็ตื่นเต้น ไม่ได้เดือดร้อนอะไรที่ต้องหา แต่เหมือนเขาชอบเรียนรู้ชอบที่มาสอน..."

ความสัมพันธ์ภายในชุมชน

นอกจากการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นเสมือนตัวบ่งชี้ความสมัครสมานสามัคคีของคนในชุมชนแล้ว ประเด็นความขัดแย้งในชุมชน ก็อาจเป็นตัวบ่งชี้ในด้านตรงข้ามได้เช่นกัน อย่างไรก็ตาม ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ระบุตรงกันว่า ความขัดแย้งของคนในชุมชนโคกโคเคาะมีน้อย อันเนื่องมาจากการที่คนในชุมชนล้วนแล้วแต่เป็นเครือญาติกันทั้งสิ้น และหากจะมีความขัดแย้งเกิดขึ้นบ้าง ความเป็นเครือญาติก็ช่วยให้สามารถคลี่คลายความขัดแย้งไปได้โดยง่าย

"...จริง ๆ ชุมชนนี้ เวลาบ้านเราอยู่กัน ส่วนใหญ่จะเป็นแบบเครือญาติอยู่รวมกัน เวลามีปัญหากันปัญหามันจะไม่แรง พุดไป เอ๊ะ มันก็ญาติกันทั้งนั้น เวลาจะมีปัญหา มันก็ไ้หนุนก็บ้านพี่น้องบ้านพ่อ..."

"...ส่วนใหญ่ก็จะเป็นญาติพี่น้องกันทั้งนั้น อย่างน้อยมันก็คุยกันได้ อาจจะเข้าใจผิดกันพักเดียวก็เคลียร์กันลงตัว ยังไงก็คือพี่น้องละนะ..."

นอกจากความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านภายในชุมชนเดียวกันแล้ว **ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำชุมชนกับชาวบ้าน** เป็นอีกประเด็นหนึ่ง ที่มีความสำคัญและมีบทบาทต่อการอยู่ร่วมกันภายในชุมชนอย่างไม่อาจมองข้ามได้ ความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้นำชุมชนและลูกบ้าน จะเป็นผลมาจากความสามารถของผู้นำที่จะทำงานเพื่อชุมชนจนเป็นผลสำเร็จ ก่อให้เกิดการยอมรับและเชื่อมั่นศรัทธาในตัวผู้นำ ซึ่งมีผลให้คนในชุมชนยินดีที่จะให้ความร่วมมือแก่ผู้นำอย่างเต็มกำลัง ขณะเดียวกัน การมีข้อสงสัยในความเที่ยงธรรมและความซื่อสัตย์สุจริตในการทำงานของผู้นำย่อมนำไปสู่ผลลัพธ์ในทางตรงกันข้าม โดยความแตกต่างที่กล่าวนี้ จะเห็นได้อย่างชัดเจนเมื่อแยกพิจารณาเป็นรายหมู่บ้าน

"...(ผู้นำหมู่...) ใช้ได้นะครับ เพราะว่ามีหลายอย่างที่ อย่างกรณีเงินช่วยเหลือน้ำท่วมนี้ ถ้าถามว่าท่วมแล้วเสียหายไม่เสียหาย คือมันก็มีหลายบ้านที่มันเป็นอย่างนี้มาทุกปีแหละ แต่ถ้าถามความรู้สึกจริง ๆ ของคนในหมู่...นะ ความเสียหาย จริง ๆ มันก็ไม่เสียหาย แต่มันจะมีบ้านอยู่แค่ 2 หลังที่ไม่ได้เงินช่วยเหลือ เขาก็จะประชุมกันเองว่า เอาอย่างนี้ไหมเดี๋ยวลองดูว่าขอมายบ้านละร้อยสองร้อยแล้วเอามาช่วยเหลือบ้านอื่นด้วย ก็เหมือนกับว่ากระจายส่วนที่ไม่ได้ อันนี้เป็นความคิดของผู้นำ คือเขาก็มีความคิดแล้วเขาก็ยังสามารถที่จะนำชุมชนได้นะในความรู้สึกของผม..."

"...หมู่... ผู้นำมีพรรคมีพวก ก็เกิดความแตกแยกกัน เช่น กู้ได้เป็นพวก ส่วนกู้ไม่ได้ไม่ใช่พวก บางที่เรียกเขา (ชาวบ้าน) เขาก็ไม่มาเพราะเราไม่ให้ความเป็นธรรมเขา พวกกรรมการกู้ได้ พวกอื่นไม่ได้ จึงเกิดความแตกแยกทำอะไรก็ไม่มีมา ไม่ได้ผลประโยชน์..."

"...หมู่... เข้มแข็งสุด ที่ไม่เข้มแข็งก็หมู่... คนมันเยอะไง แล้วคนมีการศึกษาหน่อย เจริญกว่าเขาหน่อย ทำอะไรก็ไม่ให้ความร่วมมือเท่าไร แต่...แกเอาทุกอย่าง ทำปุ้ยทำอะไร ชาวบ้านเห็นแกทำจริงก็เชื่อถือ..."

"...เริ่มแต่...ก็ทุจริตแล้ว จะทำอย่างไร ทุกวันนี้ใครมีเงินก็อยู่ได้...ไม่มีการทำประชาคมเลย ชาวบ้านจะมีส่วนร่วมอย่างไร ไม่เปิดโอกาส หรือทำแล้วชาวบ้านไม่มา ก็บอกชาวบ้านไม่ให้ความร่วมมือ จะร่วมมืออย่างไร ตะโกนไปก็เท่านั้น..."

"...หมู่...มีภาษีเด่นกว่าเขา เขาทำงานเป็นทีมไม่มีการแตกแยก ผู้นำสนใจดูแล แก่นำในชุมชนก็ช่วยกัน มันจะดึงคนเข้าร่วม รวมตัวกันง่าย..."

"...ดีในแง่ที่เขาช่วยเหลือลูกบ้าน ช่วยทุกคนไม่ว่าคนจนคนมี แบบเขาทำจริง เขาช่วยจริง แบบควักกระเป๋าตัวเองช่วย และคนรักก็มีเป็นส่วนมาก ชัดกันก็มีบ้างแต่คนรักมากกว่า...(ชัดเรื่องอะไร?)...ก็เรื่องจะทำไม่ทำนะแหละ เสร็จแล้วก็ต้องลงตัวกันได้"

"...ผู้นำเขาดี ...เขาดีจริง ๆ ...(ดีอย่างไร ?)...ซื่อตรง ตรงเด่เลยแหละ เพราะความตรงของเขา แหละมันเป็นภัย กับเขาไม่ได้นะเพราะเขาตรง..."

ในกรณีที่ชาวบ้านเห็นว่า ผู้นำชุมชนไม่สามารถทำหน้าที่เพื่อประโยชน์สุขของคนในชุมชน ได้อย่างเต็มที่ตามที่คาดหวัง วิธีการที่ชาวบ้านเลือกใช้เพื่อที่จะจัดการกับผู้นำที่ไม่พึงปรารถนา จะแตกต่างกันไปตามศักยภาพของแต่ละบุคคล ซึ่งขึ้นอยู่กับความรู้และฐานะทางเศรษฐกิจ ที่ทำให้แต่ละบุคคล "เสียงดัง" ไม่เท่ากัน

"...บอกไม่ถูก เขาไม่ได้ใกล้ชิด เข้าไม่ถึงชาวบ้าน แรก ๆ ตอนหาเสียงก็เข้าถึง พอได้แล้ว เข้าไม่ถึง...(ต่อไป)เราก็ไม่เลือก ก็หาคนอื่นแทน..."

"...จะไปร้องใครล่ะ ร้อง...ก็พวกเดียวกัน จะไปร้องใคร ถ้าเป็นหนังเป่าปูนจิ้น ต้องตัดคอหมด พวกนี้..."

"...ตอนนี้คิดจะแยกหมู่บ้าน เริ่มต้นแต่หมู่บ้านใหม่เลย หมู่... มี 700 กว่าครอบครัว แต่เขาไม่ยอม เพราะถ้าแยก ปีหน้าก็ต้องแยกหมู่...เพราะคนหมู่...กับหมู่... มันไล่ ๆ กัน..."

"...สมัยหน้าปรับแน่ คนเดิมไม่ไหวแล้ว..."

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน

กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้คนส่วนใหญ่มีโอกาสเรียนรู้ในสิ่งที่ต้องการ เป็นเรื่องที่สามารถสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้เกิดขึ้นในชุมชนได้หลายประการ อย่างไรก็ตาม กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชนจะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยองค์ประกอบหนุนเสริมในหลายประการ

องค์ประกอบหนุนเสริมกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชนที่มีความสำคัญประการแรก คือ **ตัวผู้นำชุมชน** ที่จะต้องเห็นความสำคัญของการเรียนรู้ และพยายามที่จะสร้างการเรียนรู้ให้แก่คนในชุมชนควบคู่ไปกับการทำงานพัฒนา จากข้อมูลที่ได้ พบว่า ในชุมชนโคกโคเตมามีผู้นำซึ่งมีคุณลักษณะที่กล่าวข้างต้นนี้ปรากฏอยู่ อย่างไรก็ตาม เมื่อแยกพิจารณาเป็นรายหมู่บ้าน จะพบว่า คุณลักษณะอันพึงปรารถนาเหล่านี้ มีอยู่ในตัวผู้นำชุมชนแต่ละคนในระดับมากน้อยแตกต่างกันไป

"...(มีแนวทางการทำงานอย่างไร ?)...จะให้ข้อคิด แล้วให้ชาวบ้านตัดสินใจเอง จัดประชาคม ทุกวันที่...เพราะช่วง... มีประชุมกับจังหวัด และ อบต. ได้ข้อมูลจะมาแจ้งชาวบ้านทันทีในวัน... มีอะไรต้องพูดในการประชุมประชาคม ตกลงกันว่าจะตัดสินใจอย่างไร ใครเห็นด้วยไม่เห็นด้วย ถ้าพูดนอกที่ประชุมจะไม่ฟัง...ความรู้ที่สำคัญ ผมได้ไปดูงาน ฟังสัมภาษณ์เรื่อย ๆ ได้เห็นอะไรดี ๆ ก็เกิดความคิด..."

นอกจากข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกแล้ว จากการสังเกตการณ์กระบวนการประชาคมหมู่บ้าน จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ผู้นำดังกล่าว พร้อมทั้งจะเปิดรับข้อมูลข่าวสารจากภายนอกทุก ๆ ด้าน ผ่านเวทีประชาคม เพื่อให้คนในหมู่บ้านรับรู้โดยทั่วกัน และหากข้อมูลข่าวสารนั้น ต้องการการคิด ทบทวนไตร่ตรองอย่างรอบคอบก่อนการตัดสินใจ ผู้นำดังกล่าวจะเป็นผู้สรุปตอนท้าย โดยวิเคราะห์ ผลดี-ผลเสียที่จะตามมาให้คนในชุมชนได้รับรู้ข้อมูลรอบด้าน หากแต่จะปล่อยให้ชุมชน "คิดให้ดี ๆ แล้วตัดสินใจกันเอาเอง" ซึ่งมีผลให้ข้อมูลวงเพื่อแสวงประโยชน์จากความไม่รู้ของคนในชุมชน อาทิ เช่น การขอความร่วมมือจากธุรกิจเอกชนในการ "ปลูกต้นกระต๊าก" ไว้หัวไร่ปลายนา เพื่อ "ทำเงินโดยไม่ต้องลงทุน" หรือการประชาสัมพันธ์การรับสมัครเป็นผู้ประกันตนตามมาตรา 40 ของสำนักงาน ประกันสังคมจังหวัด โดยสิทธิประโยชน์ที่จะได้ เป็นเรื่องของการรักษาพยาบาล และการรับเงินทดแทน การขาดรายได้ โดยผู้ประกันตนต้อง "จ่ายเงินสมทบเป็นรายเดือน" ในขณะที่ปัจจุบัน ชาวบ้านใน ชุมชนมีภาระที่จะต้องจ่ายเงินรายเดือนในกิจกรรมหรือโครงการจัดตั้งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนอยู่ใน ระดับหนึ่งแล้ว และมี "การผัดนัดส่งเงิน" ปรากฏอยู่บ้างในบางช่วงที่ไม่มีรายได้ รวมทั้งการตั้งคำถาม ให้คนในชุมชนได้ "คิด" ว่า การรักษาพยาบาลที่ได้จากการประกันตน เป็นเรื่องที่เข้าซ้อนกับสิทธิ ในการรักษาพยาบาลที่ "ปัจจุบันก็ฟรีอยู่แล้ว" หรือไม่

นอกจากการสร้างการเรียนรู้แก่คนในชุมชนแล้ว ผู้นำชุมชนดังกล่าว ยังให้ความสำคัญกับการ เรียนรู้ผ่านการทำงานและได้เห็นแบบอย่างการทำงานที่ดี เพื่อสร้างผู้ที่มีจิตอาสาในการทำงาน เพื่อส่วนรวม ให้มีความพร้อมที่จะเป็นทีมงานที่เข้มแข็ง และพัฒนาสู่การเป็น "แกนนำ" ของชุมชนต่อไป

"...ตอนนี้ก็มีหลายคน มาร่วมหลายคน พูดให้ทุกคนฟังว่า เป็นผู้นำต้องเสียสละ เราต้องมีจิต อาสา ถ้าไม่มีจิตอาสาเราก็ทำงานตรงนี้ไม่ได้ อย่างเช่นผม ผมไม่เคยได้หยุด แต่ผมก็อธิบายให้ฟัง ว่า ผมขอกำลังใจให้ทีมงานที่มีจิตอาสาเข้ามาร่วม...อย่างกรรมการ(หมู่บ้าน)ทั้งหมด 17 คน ก็อยู่กันพัน พัวกันอยู่อย่างนี้ ลีนปีถึงจะมีเงินให้ ผมเน้นจิตอาสาอยู่เป็นหลัก...(มีคำแนะนำแก่ทีมงานอย่างไร ?)... ก็ไม่ได้พูดอะไร เขาเห็นผมทำงานเขาก็โดดมาช่วยผม เขาเห็นผมทำงานผมเหนื่อยผมทำจริงทำจ้ง นี้ ไม่ได้พูดเองนะ เขาเห็นเขาก็อยากช่วย...ผู้นำสำคัญ ตรงนี้ต้องเป็นแบบอย่าง เป็นกรรมการ(หมู่บ้าน) วันที่.. คนไม่มายังไง ขอโทษนะ มึงเป็นกรรมการยังไม่มา ได้ยังไง ผมเป็นกรรมการมา...ปีนะ มีอยู่ ครั้งเดียวที่ผมไม่อยู่ แล้วก่อนเป็นผมก็ไม่เคยขาดที่ประชุมเลยนะ ผมเป็นแบบอย่างที่ว่าผู้นำต้องทำให้ สมาชิกดูให้ได้และเขาว่าเราไม่ได้ เขาย้อนเราไม่ได้ด้วย..."

นอกจากตัวผู้นำที่จะต้องเห็นความสำคัญของการสร้างการเรียนรู้ให้แก่คนในชุมชนแล้ว สิ่งสำคัญ อีกประการหนึ่ง คือ การมี "เวทีแห่งการเรียนรู้" ที่เปิดกว้างให้ทุกคนได้เข้าร่วมรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน การมี "กำหนดเวลาการจัดเวที" ที่ชัดเจนให้ทุกคนได้รับรู้ตรงกัน เพื่อให้สามารถบริหารจัดการตนเองให้ว่างที่จะมาเข้าร่วม "การจัดเวทีเป็นประจำ" สม่าเสมอจนเกิด เป็นวัตรปฏิบัติที่ต้องกระทำร่วมกันเป็นประจำ รวมทั้งการมี "สถานที่จัดเวที" อย่างเป็นทางการเป็นฐาน

จนเป็นเสมือนจุดศูนย์รวมของคนในชุมชน อย่างไรก็ตาม เมื่อแยกพิจารณาเป็นรายหมู่บ้าน จะพบว่า องค์ประกอบบนฐานเสริมให้เกิดการเรียนรู้ของคนในชุมชนทั้ง 4 ประการ มีอยู่ในแต่ละหมู่บ้านในระดับ มากน้อยแตกต่างกันไป

หากใช้การจัดประชาคมหมู่บ้าน เป็นตัวบ่งชี้การดำรงอยู่ของเวทีแห่งการเรียนรู้ในชุมชน ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนแต่ละหมู่บ้าน จะแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของเวทีแห่งการเรียนรู้ ในแต่ละหมู่บ้าน

"...ผมจะใช้สถานที่ คือ วัด ของผมนี่จะอยู่ในใต้ถุนศาลา เวลาผมประชาคมนี่จะเอา 70 เปอร์เซ็นต์ สมมติว่าผมจะทำแผนก็เรียกชาวบ้านให้ได้ 70 เปอร์เซ็นต์ พื้นที่ผมนี่ประชากร 2,927 คน ก็ต้องใช้ประชากรที่จะมาประชุมจริง จะใช้ตามประชากรคนไม่ได้ เราต้องใช้ประชากรของหลังคาเรือน คราวเรือน 650 ถ้า 650 นี่ เราก็ต้องมีถึง 400 กว่า เท่านี้ก็เซ็นเมื่อยแล้ว...(นัดหมายชาวบ้านอย่างไร?)... ใช้กระจายเสียง มันจะกระจายเสียงทั่วถึงกันหมด..."

"...ผมก็มีทุกวัน...ของเดือนทุกเดือน ฟันจากว่าผมมีฐานะจำเป็นถึงจะประกาศเลื่อน...(นัดหมายชาวบ้านอย่างไร?)...นี่ใจหอกกระจายข่าว ผมมี ผมก็ทำหอกกระจายข่าวให้มาประชุมเรื่องเกษตรเรื่องอะไรที่ว่าเขาจะมาเข้าร่วมประชุม มาเข้าฟังทำอะไร เดียววันที่...นี่ก็ต้องมาทำเรื่องเกษตร วันที่...ถึง...ก็จะขึ้นทะเบียนเรื่องเกษตร ที่นี้ละมากันเยอะหลายคนหน่อย..."

"...มี(ประชาคม) เดิมวันที่... ช่วงหลังยุ่งขึ้นมา ก็ไม่ได้ประชุมกัน 2 - 3 เดือนแล้ว แต่มีอะไรก็เรียกกันมาได้...(นัดหมายชาวบ้านอย่างไร?)...มีหอกกระจายข่าว อยู่ในทุ่งนาที่ไผ่ยี่น ลือสารปากต่อปาก เข้าได้ทุกบ้าน ไม่ถูกกันก็เข้า เรื่องส่วนตัวไว้ทีหลัง เอาเรื่องงานก่อน..."

"...จัดประชาคมทุกวัน...เพราะช่วง... มีประชุมกับจังหวัด และ อบต. ได้ข้อมูลจะมาแจ้งชาวบ้านทันที...(สถานที่จัด?)...แต่ก่อนไม่มีอะไร แต่ก่อนนี้มีแต่ศูนย์เด็กเล็กนี่อย่างเดียว พอตอนหลังผมมาเติมเหล็กติด ต่อเติม ทำปุ๋ยที่นี่ ทำอาคารที่โน่น เทคนิคที่นี่ ผมว่าถ้าผมไปขอชาวบ้านคนละ 100 จะให้ไหม ไม่มีใครให้หรอก แต่ ที่นี้ของท่านทั้งบ้านกู้คนละเล็กคนละน้อย กู้กองทุนเฉลี่ยร้อยละบาท ผมก็ชี้แจงให้เขาฟัง จะให้ชุมชนมีความเข้มแข็งดูดีเราต้องร่วมกันตรงนี้ เราได้สะสมตรงนี้ มาทำอะไรให้หมู่บ้านมาปรับปรุง ถ้าเรารองบนะ ไม่ใช่ไม่เอานะ แต่ถ้ารอเสียเวลา..."

อย่างไรก็ตาม ความเห็นของคนในชุมชนต่อการจัดประชาคมของแต่ละหมู่บ้าน จะสะท้อนภาพที่ต่างกันไป โดยมีทั้งข้อมูลสนับสนุนที่ช่วยยืนยันความสำเร็จของกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผ่านการจัดประชาคมในหมู่บ้านบางหมู่ ข้อมูลแย้งที่ระบุว่าไม่เคยมีการจัดประชาคมในหมู่บ้านบางหมู่ ซึ่งอาจเป็นผลมาจากความไม่ทั่วถึงของการสื่อสาร และข้อมูลในลักษณะตั้งข้อสงสัยถึง "คุณภาพ" ของการจัดประชาคมในหมู่บ้านบางหมู่

"...ถ้าพร้อมเพรียงกันดี ก็หมู่...นะ หมู่...นี่ประชากรตั้ง...กว่าคนจะมา ชักร้อยนี่นี่ก็ยาก ต้องหมู่... หมู่... ครบที่ให้ความร่วมมือ..."

"...มี (ประชาคม) วันที่...แต่ไม่ทุกเดือน...(เคยไปฟังไหม?)...เคย...(ชาวบ้านร่วมมือร่วมใจไหม?)...ร่วม ทำอะไรผู้ใหญ่พูดก็ร่วม...(ใครเข้าบ้าง?)...มีแต่ผู้สูงอายุ คนที่ทำนาชาวนาจริง ๆ ...รุ่นนี้ (คนหนุ่มสาว) ไม่เข้าหรอก...(เวลามีความเห็นไม่ตรงกันชาวบ้านกล้าแย้งไหม?)...มีเหมือนกัน ผู้ใหญ่บ้าน เขาก็ฟัง เดียวเขาก็ให้ข้อมูล..."

"...ป่าไปทุกครั้ง แต่บางทีก็อยู่บ้าน หากมีธุระจึงหยุด...ได้ประโยชน์ดี มีอะไรก็รู้ มีอะไรเขามาบอกกัน เช่น เขาบอกเรื่องสวนดุสิตจะมาลงชุมชน ป่าเลยรู้ ถ้าเป็นเมื่อก่อนไม่รู้อะไรแล้วอายุเยอะแล้ว 67 - 68 ปีแล้ว ตั้งแต่มีแบบนี้ก็ทำให้รู้เยอะขึ้น..."

"...ผู้ใหญ่บ้านได้ข่าวคราวจากทางอำเภอต้องแจ้งให้ชาวบ้านรู้ สามเดือนสี่เดือนต้องประชุมทีนี้ 30 ปีไม่เคยประชุมเลย...(มีเสียงตามสายไหม?)...ไม่มี เขาเพิ่งทำเมื่อเดือนกว่า ๆ เสียงเป็นส่วนหนึ่งไม่ร้อยเปอร์เซ็นต์ ชาวบ้านก็ต้องทำมาหากิน เวลาซื้อเสียงทำไมมาได้ทุกบ้าน ฉันทุดตรง ๆ ใครจะรักจะชอบก็ช่าง ส่วนดีก็มีเราไม่ได้โจมตี ทุกเรื่อง แต่ชาวบ้านต้องการไม่เหมือนกัน บางที่ขาดถนน บางที่ขาดน้ำ บางที่ขาดไฟฟ้า ไม่เหมือนกัน..."

"...หมู่อื่นมีที่ให้ชาวบ้านเจอกัน ?)...ที่นี่ (ชี้ให้ดู เป็นลานแคบ ๆ รก ๆ)...อบต. เพิ่งนางบมา จะสร้างศาลาประชาคม ปลุกต้นไม้ถวายในหลวง แต่น้ำท่วมเลยไม่สำเร็จ...(แล้วเคยจัดประชาคมไหม?)...ก็ตรงนี้แหละ เอาเก้าอี้มาตั้ง คอยกัน...(จัดประจำไหม)...แล้วแต่ มีเรื่องก็เรียก..."

"...หมู่... คนเยอะ หลายครอบครัว กว้างไป บางครั้งดูแลไม่ทั่วถึง บางคนอยู่ไกล ไม่ได้ยินเสียงตามสาย เสียงตามสายบางที่เสีย เขาก็ไม่รู้ ส่วนมากเขาออกไปทำงานทำไร่ พอเข้าเขาก็ออกไปแล้ว วัยรุ่นหน่อยก็ไปทำงานโรงงาน คนมีอายุหน่อยก็เก็บพริก ทำนาทำไร่ ถ้าออกไปแล้วก็ไม่ได้ยิน แต่ที่นี้จะอยู่ใกล้บ้าน เสียงตามสายก็จะพอได้ยิน จะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ก็พอคุยกันได้อยู่ในแถบนี้..."

"...มีประชุมแหละ แต่ผมไม่รู้ว่าจะจัดประจำหรือเปล่า เหมือนเป็นวาระมากกว่า แล้วแต่ว่ามีอะไรมา...แต่เท่าที่สังเกตนะ ก็อย่างที่ผมบอกแหละว่าบางที่มันขึ้นอยู่กับผู้นำเสียเป็นส่วนใหญ่...ผมเข้าใจว่าตอนนี้คนที่อยู่นะ จะเป็นคนสูงอายุเสียส่วนใหญ่ คนที่อายุน้อย ๆ จะไม่ค่อยอยู่ เพราะฉะนั้นเวลาที่ผู้นำให้ทำอะไรเขาก็จะทำตามอย่างเคร่งครัด ยกตัวอย่างเช่น เดียวต้องประชุมนะ วันพรุ่งนี้ 9 โมง ยังไงเขาก็ไป แต่ว่าไปแล้วได้อะไรกลับมาบ้างรีเปล่าก็ไม่รู้..."

การรวมกลุ่มของคนในชุมชน

นอกจากการจัดประชาคมหมู่บ้านแล้ว ภายในชุมชนโคกโคเคาะ ยังมีกิจกรรมอย่างอื่นที่ก่อให้เกิดการรวมตัวของคนในชุมชน และสร้างการเรียนรู้ผ่านการทำงานร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาในเรื่องที่ตนมีความสนใจ ซึ่งส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการทำมาหากินและการสร้างรายได้ อาทิเช่น สถาบันการเงินชุมชน กลุ่มอาชีพสตรีแม่บ้าน กลุ่มจักสาน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เป็นต้น "กลุ่ม" เหล่านี้ ส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งตามนโยบายภาครัฐ ซึ่งจะ

มีอยู่ทุกหมู่บ้านโดยมีรูปแบบและวิธีการทำงานที่คล้ายคลึงกัน อย่างไรก็ตาม แม้จะเป็นกลุ่มที่เกิดจากการจัดตั้ง แต่เมื่อเกิดขึ้นแล้วและมีการทำงานร่วมกันอย่างจริงจัง เป็นขั้นตอนตามที่ "ออกแบบ" ไว้แล้ว จะสามารถก่อให้เกิดผลทางบวกที่นำไปสู่การเรียนรู้และการพัฒนาร่วมกันของคนในชุมชนได้เช่นกัน ซึ่งที่สุดแล้ว การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจะช่วยปรับสภาพจากการเป็นกลุ่มจัดตั้ง สู่การเป็นกลุ่มที่รวมตัวกัน อย่างเข้มแข็งเหนียวแน่น ด้วยความเต็มใจที่จะทำกิจกรรมของกลุ่มให้เจริญก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป เพราะเล็งเห็นถึงประโยชน์ที่จะได้รับร่วมกัน

ความสำเร็จของการทำงานร่วมกันดังกล่าวข้างต้น มิได้เกิดขึ้นกับทุกกลุ่มในทุกชุมชน เหมือนกันเสมอไป นอกจากปัจจัยด้านลักษณะนิสัยของคน เช่น ความไม่เอาจริงเอาจัง การแตกสามัคคี การเอาเปรียบซึ่งกันและกัน ฯลฯ ที่แตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่มแต่ละชุมชน และการที่กิจกรรมบางอย่างมิได้ดำเนินการอย่างครบวงจรโดยเฉพาะช่องทางตลาด ดังที่ได้กล่าวแล้ว ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อความสำเร็จของกลุ่ม คือ การที่กิจกรรมของกลุ่มเกี่ยวข้องกับ **สัมพันธ** โดยตรงกับวิถีการทำมาหากินของสมาชิก ซึ่งทำให้สมาชิกได้รับประโยชน์เต็มที่จากการเข้าร่วมกิจกรรม และไม่รู้สึกว่า "เสียเวลาทำมาหากิน" ในการเข้าร่วม

"...ที่เข้มแข็งก็กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์...(เคยใช้ปุ๋ยที่ทำกันใหม่ ?)...ใช้ปุ๋ยที่ทำใช้หลายปี ผลผลิตก็ดีขึ้น ไม่ตกต่ำ เขาได้กันเก้าสิบกว่า(เปอร์เซ็นต์ผลผลิต) ร้อยก็เคยได้...(ใช้แล้วดีคืนดีใหม่ ?)...ร่วนซุยดี...(ยาฆ่าแมลงเคยใช้ใหม่ ?)...ใช้ บางทีก็ซื้อแบบของไม่ใช้เคมีมาใช้ สะเดามากไม่ค่อยได้ใช้ เพราะจำง เขาฉีด เขาต้องใช้ยาฉีดแบบ ได้ผลเลย ไม่งั้นเปลือง ต้องจ้างบ่อย..."

"...กลุ่มที่เข้มแข็งตอนนี้ก็กลุ่มเกษตร...กลุ่มเกษตรส่วนมากจะเป็นชาวบ้านที่ทำนาทำสวน มันจะมีเรื่องเกี่ยวกับเงินนี้เขาจะค่อนข้างดี เพราะว่ากลุ่มเกษตรที่มันมีชื่อมากที่สุดคือเรื่องปลอดภัย จากสารพิษ มันไม่ใช่พวกผักปลอดสารนะ คือเขาจะมีกระบวนการโดยจะฉีดยาลงไปก่อนที่จะเก็บ ต้องฉีดยาก่อนก็วันถึงจะไปเก็บ พอไปตรวจ DAP มันจะไม่มีสารเคมีตกค้าง เขาจะเรียก กลุ่มปลอดภัย...(คือก็ต้องใช้เคมี แต่ใช้อย่างปลอดภัย ?)...ใช้อย่างปลอดภัย คือกลุ่มนี้แหละที่มีชื่อ แล้ว กลุ่มเกษตรนี้มันเป็นวิสาหกิจชุมชนด้วยนะ..."

"...ต่อไปก็น่าจะเข้มแข็งขึ้น เกี่ยวกับด้านพวกกลุ่ม อย่างที่บอก คือกลุ่มเกษตรกร..."

"...นาง...เป็นหัวหน้ากลุ่มสตรี ตั้งมาก่อน อบต. เขาจะมาอีกครับ...เขาก็ทำเวลาสารท ทำข้าวเฝ้า อย่างเดียว แต่ตอนนี้ก็หาคนยากหน่อยเพราะเขาทำนาทำไร่ ไปรับจ้างกันหมด..."

"...มีกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มจักสาน เทศกาลก็ทำขาย ตอนนี้บ้านใครบ้านมัน เริ่มซาไปบ้างแล้ว แต่กลุ่มเกษตรยังอยู่ มี 2 กลุ่ม กลุ่มเกษตรบ้าน...กับพี่น้อง...ทำปุ๋ยหมัก มีสถาบันการเงิน ฝากทุกวันที่ ...แล้ว...เอาไปฝาก ธกส. ต่อ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ก็ยังอยู่ ฝากทุกเดือน 50 บ้าง 100 บ้าง เป็นรายคน บ้านมีก็คั่นก็แล้วแต่ แต่สถาบันการเงินใครมีเงินเหลืออยากฝากก็ฝาก สถาบันการเงินนี้จะเข้มแข็ง ตอนนี้ก็มีหลายล้านแล้ว กู้ได้ แต่ต้องฝาก 1 ปีถึงจะกู้ได้..."

นอกจากการรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการที่กล่าวข้างต้น การรวมกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการตามแหล่งชุมนุมชนต่าง ๆ เช่น ตลาด ร้านกาแฟ ศาลาวัด ฯลฯ จัดเป็นช่องทางการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความทุกข์ร้อนคับข้องใจ ซึ่งจะนำไปสู่การช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามควรแก่กรณี นอกจากนี้ การรวมกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการเหล่านี้ ยังมีลักษณะ "ไม่จำกัดด้วยเวลาและสถานที่" ซึ่งส่งผลให้สามารถตอบสนองความต้องการซึ่งกันและกันได้อย่างรวดเร็วทันการณ์

ในชุมชนโคกโคเต่าทุกวันนี้ ยังคงมี "พื้นที่" สำหรับการพบปะสังสรรค์เสนาาร่วมกัน อย่างไม่เป็นทางการของคนในชุมชนปรากฏอยู่ โดยกลุ่มผู้สูงอายุที่ปลดพันจากภาระหน้าที่ใด ๆ โดยเฉพาะการทำงานในไร่นา จะมี "เวลา" มากพอที่จะพบปะพูดคุยหรือทำกิจกรรมร่วมกันตามจุดต่าง ๆ เช่น ร้านค้า สถานีอนามัย วัดใกล้บ้าน ฯลฯ มากกว่ากลุ่มอื่น อย่างไรก็ตาม ในวันที่ชุมชนมีการจัดงานสำคัญต่าง ๆ จะเป็นโอกาสที่คนทั้งหมดในบ้านจะมาพบปะกันอย่างพร้อมหน้าเพื่อ "ช่วยงาน"

"...(เล่าความเป็นมาของชื่อชุมชนให้ผู้สัมภาษณ์ฟัง)...(ไปรู้มาจากไหน?)...ในวง พวกเล่นหมากรุก พวกกินเหล้า ที่เป็นคนแก่นี้ส่วนมากก็จะเล่าเรื่องประวัติเก่า ๆ เขาถึงได้บอกว่า ถ้าเล่าเรื่องเก่าก็คือคนแก่แล้ว..."

"...(ทุกวันนี้คนแก่ยังไปวัดทุกวันพระไหม?)...ทุกวันพระนะ ส่วนใหญ่ก็เป็นผู้สูงอายุที่อยู่เฉย ๆ อย่างวันอื่น ๆ คือ คนสูงอายุเขาก็จะไปนั่งที่อนามัย..."

"...เป็นร้านค้า เป็นที่ชุมชนนะครับ พวกคนที่บ้านห่าง ๆ กันก็มานั่งคุยกัน หรือจะมีอีกที่ก็ตอนที่มียางบ้านใครบ้านมัน มาเจอกัน งานแต่ง งานบวช..."

"...ตลาดนี้เราไม่มี มีแต่ร้านค้าแทน...คนจะเจอกันก็ตอนที่มียาง งานศพ งานในหมู่บ้านก็มาเจอกันนะ บ้านใครมียางก็มาร่วมกัน ช่วยกัน..."

"...ก็จะมีพวกวัด เทศกาลหรือมีทำบุญนี่ค่อยรวมตัวกัน ส่วนใหญ่ก็ไปวัดนาคู (ตำบลฝักให้จังหวัดพระนครศรีอยุธยา) คนฝั่งนี้ละ แต่ถ้าฝั่งนั้นก็ไปวัดสามหนอง..."

"...ทุกวันพระมีกิจกรรมธรรมะบำบัด...(ถ้าไปเจอป่าไหม ?)...เจอ ต้องไปตอนบ่ายโมงนะรวมตัวกันก็สองโมง ทำกิจกรรมเล็กสี่โมง..."

"...เขา (สามี) ไม่อยู่ที่นี่ เขาทำงานกรุงเทพ ๆ แต่เวลามีเทศกาลอะไรก็จะมารวมตัวกัน เขาจะมาแนะนำคนหมู่เราไปอยู่ที่อื่น..."

ค่านิยมการพึ่งตนเองของคนในชุมชน

อาจกล่าวได้ว่า ความสามารถในการพึ่งพาตนเองของคนในชุมชน เพื่อให้สามารถจัดการกับสถานะไม่พึงปรารถนาที่เกิดขึ้นภายในชุมชนได้ด้วยตัวเอง คือตัวบ่งชี้ที่เป็นรูปธรรมของความเข้มแข็งของชุมชน ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีส่วนส่งเสริมให้ชุมชนขับเคลื่อนไปสู่สถานะ ที่พึงปรารถนานี้ได้ คือ การมีค่านิยมการพึ่งตนเอง ซึ่งหมายถึง สภาพชุมชนที่สมาชิกส่วนใหญ่มีความเชื่อมั่นใน

การทำงานร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง แทนการรอคอยความช่วยเหลือจากภายนอกโดยไม่รู้จะจัดการกับตนเองอย่างไร อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่ไม่อาจมองข้ามได้ คือการที่ชุมชนในปัจจุบันไม่อาจหลุดพ้นไปจากความสัมพันธ์กับหน่วยการปกครองในระดับท้องถิ่น ได้โดยสิ้นเชิง อันเป็นผลมาจากระบบการปกครองท้องถิ่นที่ออกแบบให้ผู้นำชุมชนและองค์การบริหารส่วนตำบล ต้องทำงานร่วมกันอย่างสอดประสานกลมกลืนและส่งเสริมซึ่งกันและกัน โดยผู้นำชุมชนจะเป็นผู้ระบุปัญหาและความต้องการในการพัฒนาที่ได้มาโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ในขณะที่องค์การบริหารส่วนตำบลจะเป็นผู้นำปัญหาและความต้องการของชุมชนสู่การดำเนินการอย่างเป็นระบบ ด้วยงบประมาณที่มีเพื่อตอบสนองความต้องการอย่างเป็นรูปธรรม

จากข้อมูลที่ได้ พบว่า แม้การรวมตัวของคนในชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ จะลดน้อยลง อันเป็นผลมาจากการมี "เจ้าภาพ" รับผิดชอบการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ อยู่แล้วอย่างชัดเจน ก็ตาม แต่ในบางครั้ง เมื่อตกอยู่ในสภาวะวิกฤติจนไม่สามารถรอคอยความช่วยเหลือจากภายนอกได้ ชุมชนจะสามารถรวมตัวเพื่อคลี่คลายวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นจนลุล่วงไปได้ อย่างไรก็ตาม จะพบความแตกต่างระหว่างมุมมองของคนในชุมชนกับมุมมองของหน่วยงานระดับตำบลในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความสามารถในการพึ่งพาตนเองของคนในชุมชน

"...(ยังมีการรวมตัวเพื่อแก้ปัญหากันเองโดยไม่พึ่งใครไหม?)...ไม่มีแล้ว มันมีผู้นำขึ้นมาแล้วใคร ๆ ก็ต้องหาผู้นำ สายการปกครองไม่ว่าท้องถิ่นหรือมหาดไทยก็แล้วแต่ อย่างเกิดไข้เลือดออกขึ้นเดิมก็ อสม. ไปแล้ว ปัด ๆ ๆ ไฟแวน ๆ ไปแล้ว ไปช่วยกัน เดียวนี้ อะไรก็ อบต. อะไรก็ อบต. ดิอย่างเดียวเขามีทุนใจ ซ็อน้ำมัน ซ็อยา ทรายอะเบต ก็ขอ อบต. ..."

"...ได้ อย่างตอนนี้ก็มีปัญหาหลายเรื่องนะ แต่ส่วนมากชาวบ้านเขาก็จะแก้ไขได้ แก้ปัญหาเฉพาะหน้ากันได้ กว่าเรื่องจะถึง อบต. กว่าเรื่องจะถึงผมนี่ ชาวบ้านก็เคลียร์เกือบจะเสร็จอยู่แล้ว ชาวบ้านเขาช่วยเหลือตัวเอง ส่วนมากมีอะไรไม่ค่อยบอก เต็มที่จริง ๆ ฉันไม่ไหวแล้ว ถึงจะ แกมาช่วยฉันหน่อย..อย่าง (ชื่อร้านขายสินค้าการเกษตรในตำบล) ตอนหน้าน้ำท่วมมันก็เอารถมาวิ่งแจกน้ำชาวบ้านแจกมามาแจกน้ำให้ชาวบ้าน มันก็ถือว่า บางครั้ง อบต. ดูแลไม่ถึง มันก็วิ่งแจก เพราะว่าของเรา มันท่วมเป็นกระป๋องกระป๋อง มันไม่เหมือนปี 49 ปี 49 นี่ท่วมหมดเลยทั้งตำบล..."

"...มี อย่างบ้านนี้น้ำจะท่วม เรายังไม่ท่วม ก็ไปช่วยชนทรายกัน ช่วยกัน เอาดินเหตูก่อน ... (คนนำชาวบ้านไปช่วยกันเป็นใคร ?)...แถวหลังวัด ไม่แน่ใจ กลุ่มนั้นเขาจะช่วยเหลือกันดี ส่วนใหญ่เขาจะรู้ก่อน ก็มาบอกกัน..."

"...บางที อบต. บอกต้องรองบ บางครั้งรอไม่ได้เขาก็จัดสรรด้วยตนเองได้บ้าง ทำไปก่อน พอช่วยเหลือตัวเองได้บ้างเป็นบางส่วน แต่ไม่ถึงขนาดขั้นดีเต็มที..."

"...อย่างตอนน้ำท่วม ผมสั่งปิดถนน ปิดคลองเลย แล้ววิ่งไปของบ อบต. เครื่องก็ไม่มี อบต. ไม่หาให้ ทรายก็ไม่มี หินก็ไม่มี บอกออกเงินไปก่อน ๆ พอออกแล้ว เขาวิ่งมาเอาทรายมาให้ ทำไมเป็นอย่างนั้น ..."

"...ไม่ครับ ผมคิดว่าทุกวันนี้ประชาชนอยู่แบบเห็นแก่ตัว มีเรื่องอะไรหน่อยเขาก็ไม่ค่อยจะแก้ปัญหากันหรอก เขาจะมองว่าเรื่องของคนอื่นก็แก่กันเอง ถ้าเป็นเรื่องของส่วนรวม ก็วิ่งมาหาที่นี้ แต่จะไม่มีแบบว่าจับกลุ่มแก้ไขปัญหากัน ช่วยเหลือกัน ไม่มี ทุกอย่าง อบต. หมด..."

ความสัมพันธ์ภายนอกชุมชน

ในการวิจัยครั้งนี้ ความสัมพันธ์ภายนอกชุมชน หมายถึง สภาพชุมชนที่มีการสร้างความสัมพันธ์หรือสร้างความร่วมมือกับองค์กรอื่น ๆ โดยอาจเป็นองค์การภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคประชาชนที่ตั้งอยู่ภายนอกชุมชนเพื่อการพัฒนา การแลกเปลี่ยนข้อมูลประสบการณ์ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หรือการขยายผลการพัฒนาที่ดี หากพิจารณาโดยใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง อาจกล่าวได้ว่า ในชุมชนโคกโคเต๋มา ยังไม่ปรากฏความสัมพันธ์กับหน่วยงานหรือองค์กรที่ตั้งอยู่ภายนอกตำบลโคกโคเต๋มาในระดับที่สามารถระบุถึงหน่วยงาน/องค์กรที่เป็นคู่ความสัมพันธ์ได้อย่างชัดเจน จากข้อมูลที่ปรากฏ พบว่า มีเพียงการเชิญบุคลากรจากหน่วยงานจากภายนอกมาให้ความรู้แก่คนในชุมชน และการที่ผู้นำในชุมชนเคยมีโอกาสไป "ดูงาน" ในชุมชนอื่นที่ตั้งอยู่ภายนอกตำบลโคกโคเต๋มา อันเป็นกิจกรรมที่หน่วยงานภาครัฐเป็นผู้จัดและกำหนดให้ผู้นำชุมชนทุกคนเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างวิสัยทัศน์ โดยภายหลังจากกิจกรรมเหล่านี้สิ้นสุดลง ทางชุมชนมิได้มีการติดต่อเพื่อสานสัมพันธ์หรือสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานหรือองค์กรเหล่านี้แต่อย่างใด

"...มีติดต่อครู กคน. มาฝึกสอนทำพวงหรีด พอมีบ้างแล้วก็เลิกกันไป..."

"...ได้ไปดูงาน ฟังสัมมนาเรื่อย ๆ ได้เห็นอะไรดี ๆ ก็เกิดความคิด เช่น อาจารย์ทองเหมาะที่อำเภอศรีประจันต์ทำเศรษฐกิจพอเพียง ที่ไร่เดียวทำได้ทุกอย่าง และคิดต่อจนครบวงจร เป็นรายได้ทั้งนั้น ความสำเร็จทำให้แก่ได้เป็นวิทยากรบรรยายที่ต่าง ๆ มีรายได้ มีคนมาดูงาน ก็ทำธุรกิจรองรับขายสินค้าเกษตร ลูกแก่เรียนปริญญาโทนะ ก็กลับมาช่วยทำเกษตร..."

อย่างไรก็ตาม หากใช้มุมมองของคนในชุมชนเป็นตัวตั้ง จะพบว่า สภาวะ "ภายนอกชุมชน" มิได้จำกัดเฉพาะหน่วยงานหรือองค์กรที่ตั้งอยู่นอกพื้นที่ตำบลโคกโคเต๋มาเท่านั้น หากแต่หน่วยงานหรือองค์กรที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลโคกโคเต๋มา ก็อาจมีสภาวะ "ภายนอกชุมชน" ได้เช่นกัน หากการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ของหน่วยงาน/องค์กรนั้น ๆ มิได้สอดคล้องกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับวิถีการดำเนินชีวิตทุกเมื่อเชื่อวันของคนในชุมชน

หากใช้มุมมองของคนในชุมชนเป็นตัวตั้ง ปัจจัย "ความสัมพันธ์ภายนอกชุมชน" ในการวิจัยครั้งนี้ จะพิจารณาได้จากความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโคกโคเฒ่ากับอบต.โคกโคเฒ่า และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโคกโคเฒ่ากับมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต ศูนย์สุพรรณบุรี ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของหน่วยงานเหล่านี้ในการพัฒนาการแลกเปลี่ยนข้อมูลประสบการณ์ การช่วยเหลือเกื้อกูล และการขยายผลการพัฒนา

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโคกโคเฒ่ากับ อบต. โคกโคเฒ่า นั้น อาจกล่าวได้ว่า อยู่ในระดับปานกลาง อันเนื่องมาจากการทำงานตามบทบาทหน้าที่ของ อบต. ยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนได้อย่างน่าพอใจ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติหน้าที่ของฝ่ายบริหารที่มาจากการเลือกตั้ง อย่างไรก็ตาม ความเห็นของคนในชุมชนต่อการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ อบต. จะเป็นไปในทิศทางที่น่าพอใจมากกว่า

"...ไม่ได้เลือกขึ้นมาแต่ซื้อขึ้นมา คือ จิตวิญญาณของการที่จะไปพัฒนาไม่มี คือ ต้องการมาเพื่อที่จะเป็นใหญ่ เพื่อจะมีอำนาจตรงนี้ มันไม่มีจิตวิญญาณที่ว่าถ้าเราเข้าไปเป็นตัวแทนของชุมชนแล้วเราจะทำอะไรให้มันดีขึ้นมา..."

"...หากถามการทำงาน ก็ไม่ได้ทำอะไรเท่าไร จะมีหน้าที่อย่างเดียว คือรวบรวมข้อมูลจากผู้ใหญ่บ้านและกำนันเอาไปไว้ใน อบต. พนักงานจะเป็นคนทำ ส่วนนายกก็เซ็นอนุมัติอย่างเดียว..."

"...เหมือนมันเป็นทางการไปอยู่กับกฎระเบียบมากเกินไป ไม่ได้คลุกคลีกับชาวบ้าน..."

"...นักการเมืองบางที่จะทำอะไรก็ล้วนคนนั้นคนนี้ แล้วบางที่เงินก็น้อย ยิ่งงบประมาณโคกโคเฒ่าก็น้อย ...ต้องเข้าไปถึงชุมชนว่าเขาต้องการอะไร แล้วเข้ามาดูแลเขา เข้ามาประชาคม ไม่ใช่ถามคนสองคน แล้วจะได้ประโยชน์อะไร ต้องเข้ามาประชาคม เข้ามาลงพื้นที่ มาคลุกคลีกับเขา มาดูแลเขา..."

"...จะทำอะไรก็แล้วแต่ ต้องบอกต้องถาม ที่จริงทาง อบต. ทำอะไรโดยพลการ อย่างเช่นทำถนน ถ้าจะเทคอนกรีตหรือจะเทลาดยาง อย่างน้อยเลยนะต้องถามผู้ปกครองท้องที่ก่อน ผู้ปกครองท้องที่ ก็คือผู้ใหญ่บ้านในแต่ละพื้นที่ เขาจะเป็นคนดูแลทุกที่สาธารณะ ทุกถนน ชุดคูคลองหมด อบต.จะเป็นผู้บริหารเฉย ๆ ผู้บริหารก็จะมีแค่โครงการ มิ่งงบประมาณ พอทำแล้ว 2 ฝ่ายก็มาชนกันได้..."

"...(เจ้าหน้าที่ใน) อบต. นะเต็มร้อย แต่คณะบริหารที่เลือกตั้งเข้าไป ไม่มีอะไรเกิดผลขึ้นมาเลย เข้าปีที่ 3 แล้ว ยังไม่มีอะไรเลย ชาวบ้านก็ด่ากัน สมัยหน้าปรับแน่ คนเดิมไม่ไหวแล้ว คนทำงานการเมืองต้องทำความดีให้ชาวบ้าน ชาวบ้านต้องมาก่อนเสมอ เราทำงานรับใช้ชาวบ้าน..."

"...ที่ยังขาดนี้ก็คือการเข้าถึงชาวบ้านนี้แหละ ยังเข้าไม่ถึงชาวบ้าน คือยังไม่สามารถที่จะดึงชาวบ้านมามีส่วนร่วมได้..."

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโคกโคเฒ่ากับมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต ศูนย์สุพรรณบุรี ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เพิ่งปรากฏขึ้นในชุมชนโคกโคเฒ่าไม่นานนักนั้น จะอยู่ในระดับปานกลางเช่นกัน อันเป็นผลมาจาก "ความรู้สึกแปลกหน้าต่อกัน" เนื่องจากการดำเนินงานตามภารกิจของสถาบันอุดมศึกษา เป็นสิ่งที่แปลกแยกแตกต่างไปจากวิถีการดำเนินชีวิตของชาวไร่ชาวนาโดยสิ้นเชิง

"...สวนดุสิตมาตั้งก็ดี บ้านเมืองดูดีขึ้นมา ถนนหนทางก็ดูดีขึ้นมา คนในชุมชนหลายคนก็ทำงานในสวนดุสิต อย่าง...ก็เป็นแม่ครัว ยามเขาก็กิน...คนสามก๊กก็ทำงานอยู่เยอะ..."

"...(สวนดุสิตมาตั้งเปลี่ยนแปลงอะไรไหม?)...ก็ไม่เปลี่ยนแปลงอะไรนะ ก็มีแต่ความเจริญเยอะขึ้นเหมือนกันนะ..."

"...ดีลูกหลานก็สบาย ลูกหลานเข้าไปทำงานหลายคน..."

"...อยากให้ช่วยวิชาการ อยากรลดเคมี ลดต้นทุน สุขภาพไม่ไหว ชีวภาพหมดก็เป็นไปไม่ได้ แต่ก็ต้องพยายามลด..."

"...เรื่องความรู้ต่าง ๆ เรื่องวิชาการต่าง ๆ ผมว่ามีสวนดุสิตอยู่นี่ดีนะ ถึงเวลาออกพรรษา เข้าพรรษา งานแห่เทียนเขาก็มาช่วย ลอยกระทง สงกรานต์ สวนดุสิตเขาก็มาช่วย แล้วเขามีกิจกรรมร่วม มีการมาประชุมร่วมกับ อบต. ด้วย..."

"...ดี เหมือนตำบลเราได้รับการสนับสนุนมากขึ้น เหมือนพอเรามีปัญหา มีความต้องการในส่วนที่ท้องถิ่นทำไม่ได้ เราก็คิดแล้วว่าจะมีองค์กรที่来帮助เราตรงนี้..."

"...ไม่ได้คาดหวังมาก เขาก็ทำดีที่สุด มีกิจกรรมก็มาร่วม เคยอยู่กรุงเทพฯ ฯ มาดูคนบ้านนอกบ้างเขาอยู่อย่างไร มีนักศึกษา มาทาสีโรงเรียน รองบทางอื่นก็ยาก เขามาทำให้ก็ดี ช่วยเหลือกัน..."

หากกล่าวโดยสรุป การดำรงอยู่ของปัจจัยแต่ละประการที่มีผลต่อความสามารถในการจัดการ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเองของชุมชนในพื้นที่ตำบลโคกโคเฒ่าแต่ละหมู่บ้าน จะมีระดับ ความมากน้อยแตกต่างกันไป อย่างไรก็ตาม การสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่จะนำเสนอต่อไปนี้ จะแสดงภาพรวมของทั้งตำบล โดยเกณฑ์ประเมินการดำรงอยู่ของปัจจัยแต่ละประการนั้น จะได้แก่ ระดับ "มาก" หมายถึงการมีอยู่ของปัจจัยที่ระบุถึงในหมู่บ้านอย่างน้อย 3 ใน 4 แห่ง ระดับ "ปานกลาง" จะหมายถึงการมีอยู่ของปัจจัยที่ระบุถึงในหมู่บ้านอย่างน้อย 2 ใน 4 แห่ง และระดับ "น้อย" จะหมายถึง การมีอยู่ของปัจจัยที่ระบุถึงในหมู่บ้านเพียง 1 ใน 4 แห่ง หรือไม่ปรากฏการมีอยู่ของ ปัจจัยดังกล่าวในช่วงเวลาที่เก็บข้อมูล

ตารางที่ 4.1 สรุปการดำรงอยู่ของสิ่งที่เป็นตัวบ่งชี้ความสามารถในการจัดการการเปลี่ยนแปลง ทางสังคมแบบพึ่งตนเองของชุมชนในตำบลโคกโคเฒ่า

ตัวบ่งชี้ความสามารถในการจัดการ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง	ปริมาณการดำรงอยู่ของตัวบ่งชี้		
	มาก	ปานกลาง	น้อย
ศักยภาพของผู้นำชุมชน			
● ความสามารถในการสร้างการยอมรับ	✓		
● ความสำเร็จในการตอบสนองความต้องการ ของลูกบ้าน	✓		
● การเป็นผู้นำทางความคิด / ผู้นำการ เปลี่ยนแปลง			✓
ความสัมพันธ์ภายในชุมชน			
● ความเป็นเครือญาติ	✓		
● ปราศจากความขัดแย้งของคนในชุมชน	✓		
● ปราศจากความขัดแย้งของคนในชุมชนกับ ผู้นำชุมชน	✓		
การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน			
● บทบาทของผู้นำชุมชนในการส่งเสริมการ เรียนรู้ภายในชุมชน			✓
● องค์กรประกอบหนุนเสริมให้เกิดการเรียนรู้	✓		
● การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจริงแก่คนในชุมชน			✓
ฐานทรัพยากรในชุมชน			
● การถือครองที่ดินของชาวนา		✓	
● ความอุดมสมบูรณ์ของผืนดิน	✓		
● ความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ	✓		
● ความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำ		✓	
● การคงอยู่ของคนวัยแรงงานในชุมชน		✓	
● ความหลากหลายด้านอาชีพของคนในชุมชน		✓	

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

ตัวบ่งชี้ความสามารถในการจัดการ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง	ปริมาณการดำรงอยู่ของตัวบ่งชี้		
	มาก	ปานกลาง	น้อย
<ul style="list-style-type: none"> • สาธารณูปโภคที่เป็นตัวนำการเปลี่ยนแปลง เช่น ถนน ไฟฟ้า ฯลฯ 		✓	
<ul style="list-style-type: none"> • ปริมาณเทคนิควิธีการสมัยใหม่ในการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร 	✓		
<ul style="list-style-type: none"> • ความสามารถในการใช้เทคนิควิธีการสมัยใหม่ในการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรอย่างถูกวิธี 		✓	
การรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชน			
<ul style="list-style-type: none"> • ความเข้าใจข้อจำกัดของคนในชุมชนในการทำกิจกรรมร่วมกัน 		✓	
<ul style="list-style-type: none"> • การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในกิจกรรมที่เป็นทางการ 		✓	
<ul style="list-style-type: none"> • ความยั่งยืนของการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน 		✓	
ค่านิยมการพึ่งตนเอง			
<ul style="list-style-type: none"> • ความสามารถในการรวมตัวเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของคนในชุมชน 	✓		
ความสัมพันธ์ภายนอกชุมชน			
<ul style="list-style-type: none"> • ความสัมพันธ์กับองค์การบริหารส่วนตำบล 		✓	
<ul style="list-style-type: none"> • ความสัมพันธ์กับสถาบันอุดมศึกษาในพื้นที่ 		✓	

ศักยภาพของชุมชนในตำบลโคกโคเฒ่าในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง

อาจกล่าวได้ว่า ชุมชนโคกโคเฒ่าในวันนี้ มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหลายประการ โดยการเปลี่ยนแปลงบางอย่างเป็นไปในทางที่ดีขึ้น สะดวกสบายขึ้น ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงบางอย่างเริ่มสร้างปัญหาใหม่ ๆ ให้แก่ชุมชน แม้ปัญหาของชุมชนโคกโคเฒ่าทุกวันนี้ จะยังไม่รุนแรงเท่าใดนัก

แต่หากชุมชนไม่สามารถจัดการกับการเปลี่ยนแปลงและปัญหาที่เกิดขึ้นได้ อย่างมีประสิทธิภาพ ย่อมมีโอกาสที่ปัญหาจะขยายตัวและส่งผลกระทบต่อชุมชนรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ นอกจากนั้น ความเป็นจริงประการหนึ่ง คือ ชุมชนโคโคเคอแม้จะต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ อีกหลายประการที่จะเข้ามาในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุนี้ การมีคำตอบที่ชัดเจนเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชนในการจัดการ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง จะเป็นเสมือนกระจุกเงาที่ช่วยสะท้อนภาพให้ชุมชนเข้าใจ ตนเองดีขึ้น ซึ่งจะเป็นโยบายในการเตรียมตัวให้พร้อมที่จะรับมือกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ข้างหน้า

ตามแนวคิดเชิงทฤษฎีเชื่อว่า ความสามารถของชุมชนในการจัดการกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในชุมชนของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพด้วยตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องรอคอยหรือพึ่งพา ความช่วยเหลือจากภายนอก มีสิ่งที่เป็นตัวบ่งชี้อยู่ 7 ประการ อันได้แก่

1. ศักยภาพของผู้นำชุมชน ซึ่งหมายถึง การมีผู้นำชุมชนที่เป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ มีภาวะผู้นำ มีความสามารถในการระดมความร่วมมือร่วมใจ และดำเนินงานร่วมกันจนประสบความสำเร็จ โดยยึดประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ

2. ความสัมพันธ์ภายในชุมชน ซึ่งหมายถึง สภาพชุมชนที่สมาชิกมีความสามัคคี มีสำนึกในความเอื้ออาทรและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

3. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน ซึ่งหมายถึง สภาพชุมชนที่มีช่องทางให้สมาชิกมีโอกาสรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชนอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีระบบการแลกเปลี่ยนข้อมูลกันอย่างกว้างขวาง

4. ฐานทรัพยากรในชุมชน ซึ่งหมายถึง สภาพชุมชนที่มีสิ่งที่เป็นต้นทุนให้ชุมชนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการแก้ปัญหาและพัฒนาตนเอง ประกอบด้วย การมีทรัพยากรธรรมชาติ ที่ปัจจัย การทำกิน การมีระบบค่านิยมวัฒนธรรมที่ผู้ร้อยยึดโยงให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชน และการมีระบบความรู้ท้องถิ่น (ภูมิปัญญา) สอดคล้องสัมพันธ์กับบริบทแวดล้อมในชุมชน

5. การรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชน ซึ่งหมายถึง สภาพชุมชนที่มีกระบวนการทำงานร่วมกัน อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกัน

6. การมีค่านิยมพึ่งตนเอง ซึ่งหมายถึง สภาพชุมชนที่สมาชิกส่วนใหญ่มีความเชื่อมั่นในการทำงานร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง

7. ความสัมพันธ์ภายนอกชุมชน ซึ่งหมายถึง สภาพชุมชนที่มีการสร้างความสัมพันธ์ หรือสร้างความร่วมมือกับองค์กรอื่น ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ที่อยู่ภายนอกชุมชน เพื่อการพัฒนา การแลกเปลี่ยนข้อมูลประสบการณ์ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หรือการขยายผลการพัฒนาที่ดี

ด้วยเหตุนี้ ชุมชนที่มี "ต้นทุน" ทั้ง 7 ประการที่กล่าวนี้อยู่มาก ย่อมเป็นชุมชนที่มีศักยภาพในการจัดการกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้มากด้วยเช่นกัน

หากพิจารณาข้อสรุปที่ได้จากการประเมินการดำรงอยู่ของสิ่งที่เป็นตัวบ่งชี้ความสามารถในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเองของชุมชนในตำบลโคกโคเฒ่า ในตารางที่ 4.1 อาจกล่าวได้ว่า ศักยภาพของชุมชนโคกโคเฒ่าในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเองอยู่ในระดับปานกลาง โดยตัวบ่งชี้ที่ได้รับการประเมินปริมาณการดำรงอยู่ภายในชุมชนในระดับมากที่สุดถือว่าเป็น "จุดแข็ง" ของตำบลโคกโคเฒ่ามีอยู่ 3 ประการ ได้แก่ ศักยภาพของผู้นำชุมชน ความสัมพันธ์ที่ดีภายในชุมชน และการมีค่านิยมการพึ่งตนเอง ในขณะที่ตัวบ่งชี้ที่ได้รับการประเมินปริมาณการดำรงอยู่ภายในชุมชนในระดับน้อย ซึ่งถือเป็น "จุดอ่อน" ของตำบลโคกโคเฒ่า มี 1 ประการ คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน ที่พบว่า ปรากฏอยู่จริงในหมู่บ้านเพียงแห่งเดียว ซึ่งไม่กว้างขวาง และเพียงพอที่จะรองรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคตข้างหน้า อย่างไรก็ตาม การดำรงอยู่ของตัวบ่งชี้อีก 3 ประการ อันได้แก่ ฐานทรัพยากรในชุมชน การรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชน และความสัมพันธ์ภายนอกชุมชน ที่ได้รับการประเมินในระดับปานกลางนั้น แม้สิ่งที่กล่าวทั้ง 3 ประการนี้ จะยังมีใช้จุดแข็งของชุมชนโคกโคเฒ่าในวันนี้ก็ตาม หากแต่การมีอยู่ในระดับ "ปานกลาง" จะหมายถึง การที่ชุมชนมีโอกาสในการปรับปรุงพัฒนา เพื่อยกระดับปัจจัยเหล่านี้ให้กลายเป็นจุดแข็งของชุมชนในวันข้างหน้าได้ โดยไม่ยากจนเกินไป โดยจะวิเคราะห์บทบาทความสำคัญของปัจจัยแต่ละประการที่มีต่อศักยภาพของชุมชนโคกโคเฒ่าในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง ตามลำดับดังนี้

1. ศักยภาพของผู้นำชุมชน

หากพิจารณาภาพรวมระดับตำบล ผู้นำในตำบลโคกโคเฒ่าส่วนใหญ่สามารถสร้างการยอมรับจากลูกบ้านได้ ทั้งในความเป็น "คนดี" ความสามารถใน "การนำ" และ "การทำ" ให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข อย่างไรก็ตาม ในการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงและปัญหาใหม่ ๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตข้างหน้า นั้น เฉพาะความรู้และประสบการณ์เดิมเท่าที่มีอยู่อาจไม่เพียงพอที่จะรับมือกับสิ่งใหม่ ด้วยเหตุนี้ คุณลักษณะที่จำเป็นอีกประการหนึ่งของผู้นำ เพื่อให้สามารถนำพาชุมชนก้าวสู่ออนาคตข้างหน้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือ ความสามารถในการเป็นผู้นำทางความคิด และผู้นำการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ที่จะเกิดขึ้นได้จากการฝึกฝนตนเองให้เป็นผู้ "มองกว้าง คิดไกล และใฝ่รู้" รวมทั้งการนำสิ่งที่ตนได้เรียนรู้มาสู่ชุมชนในลักษณะของ "การเรียนรู้ร่วมกัน" โดยการให้ข้อมูลแก่คนในชุมชนอย่างรอบด้าน และเปิดโอกาสให้ทุกคนได้ คิดวิเคราะห์และตัดสินใจด้วยตนเองอย่างเสรี คุณลักษณะที่จำเป็นของผู้นำ "ยุคใหม่" เช่นที่ กล่าวนี้ มีอยู่จริงในชุมชนโคกโคเฒ่า แม้จะมีได้มีอย่างเท่าเทียมกันในตัวผู้นำทุกคนก็ตาม อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการเรียนรู้เกิดขึ้นได้ในทุกระดับ หากสามารถขยายผลให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกิดขึ้นได้อย่างกว้างขวางระหว่างผู้นำชุมชนแต่ละหมู่บ้าน จะสามารถเสริมสร้างผู้นำชุมชนที่มีศักยภาพให้เพิ่มจำนวนขึ้น ซึ่งจะมีผลถึงศักยภาพโดยรวมของตำบลโคกโคเฒ่าในที่สุด

2. ความสัมพันธ์ภายในชุมชน

ความเป็นเครือญาติทั้งโดยสายเลือดและการสืบสานถ่ายทอดผ่านการแต่งงานของลูกหลาน ส่งผลให้ความสัมพันธ์ของคนในตำบลโคกโคเฒ่าส่วนใหญ่ เป็นไปอย่างใกล้ชิด เหนียวแน่น ปราศจากความขัดแย้งรุนแรง ไม่ว่าจะระหว่างชาวบ้านด้วยกัน หรือระหว่างชาวบ้านกับผู้นำชุมชน รวมทั้งส่งผลในทางที่เป็นประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกันในชุมชนหลายประการ อาทิเช่น ความร่วมมือร่วมใจ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การเฝ้าระวังป้องกันภัยอันตราย และระมัดระวังที่จะไม่สร้างความเดือดเนื้อร้อนใจแก่กัน โดยความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นเช่นที่กล่าวนี้ นับเป็นจุดแข็งอีกประการหนึ่งของชุมชนในตำบลโคกโคเฒ่า เนื่องจากเป็นเสมือน "เกราะ" ที่ช่วยยับยั้งความรุนแรงของภัยอันตรายใด ๆ ที่จะเข้ามากระทบชุมชน รวมทั้งเป็นหลักประกันว่าเมื่อใดก็ตามที่ต้องประสบกับปัญหาหรือวิกฤตการณ์รุนแรง ชุมชนจะมีความสามารถในการฝ่าฟันจนผ่านพ้นวิกฤตการณ์นั้นไปได้ ด้วยพลังความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกทุกคนในชุมชน

3. ค่านิยมการพึ่งตนเอง

ค่านิยมการพึ่งตนเอง หมายถึง การที่คนในชุมชนส่วนใหญ่มีความเชื่อมั่นในการทำงานร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง ซึ่งในภาพรวมของตำบลโคกโคเฒ่า ยังมีสิ่งทีกล่าวนี้ดำรงอยู่จริงภายในชุมชน ถึงแม้ว่ารูปแบบการปกครองท้องถิ่นในปัจจุบันจะทำให้คนส่วนใหญ่รับรู้ไปในทางเดียวกันว่า การแก้ไขปัญหาและพัฒนาท้องถิ่น เป็นหน้าที่โดยตรงขององค์การบริหารส่วนตำบล ที่จะต้องรับผิดชอบดำเนินการให้สอดคล้องสนองตอบความต้องการของชุมชนมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และหากมีสิ่งใดที่ประชาชนต้องลงมือ "แก้ปัญหาตนเอง" จะเกิดคำถามตามมา โดยเฉพาะประเด็นงบประมาณที่องค์การบริหารส่วนตำบล "มีอยู่ในมือ" อย่างไรก็ตาม แม้ในสภาวะปกติ ค่านิยมการพึ่งตนเองของคนในชุมชนอาจมิใช่สิ่งที่จะ "มองเห็น" หรือระบุถึงการมีอยู่ได้โดยง่ายก็ตาม แต่ผลลัพธ์ของการมีค่านิยมการพึ่งตนเองที่แสดงให้เห็นในยามวิกฤตคืบขัน ในรูปของการ "ไปช่วยกัน" จนสามารถทำให้ปัญหาที่เกิดขึ้นคลี่คลายลงได้ น่าจะเป็นหลักฐานยืนยันถึงการมีอยู่จริงของค่านิยมการพึ่งตนเองภายในชุมชน ซึ่งเป็นเสมือนพลังแฝงที่พร้อมจะแสดงผลเชิงประจักษ์ได้ทุกเมื่อถึงคราวจำเป็น

4. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน

อาจกล่าวได้ว่า บทบาทของผู้นำในการส่งเสริมการเรียนรู้ภายในตำบลโคกโคเฒ่า แม้จะมีอยู่จริง และมีผลในทางปฏิบัติอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมจนเป็นที่ประจักษ์โดยทั่วไปก็ตาม หากแต่บทบาทของผู้นำที่กล่าวนี้ จะจำกัดเฉพาะในชุมชนเพียงแห่งเดียว จึงมิได้อยู่ในระดับที่เป็นภาพรวมของทั้งตำบล

หากพิจารณาองค์ประกอบหนุนเสริมให้เกิดการเรียนรู้รู้อย่างอื่น ๆ อันได้แก่ การมีกิจกรรม โดยเฉพาะการจัดประชาคมหมู่บ้านเพื่อเป็นเวทีแห่งการเรียนรู้ของคนในชุมชน การมีกำหนดเวลา การจัดประชาคมหมู่บ้านที่ชัดเจน และจัดเป็นประจำสม่ำเสมอ โดยมีสถานที่จัดอย่างเป็นหลักเป็นฐาน อาจกล่าวได้ว่า ในชุมชนโคกโคเต้มีความพร้อมขององค์ประกอบหนุนเสริมเหล่านี้ในระดับที่น่าพอใจ อย่างไรก็ตาม กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในเวทีแห่งการเรียนรู้ที่กล่าวนี้ ส่วนใหญ่มักเกิดขึ้นและดำเนินไปตามระเบียบปฏิบัติที่หน่วยเหนือเป็นผู้กำหนด "เวที" ที่มีอยู่ จึงเป็นเพียงทางผ่านของข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่ "ทางการ" ต้องการสื่อสารกับชาวบ้าน มากกว่าการเป็นเวทีแห่งการเรียนรู้ที่แท้จริง เนื่องจากสังคมในอนาคต คือสังคมฐานความรู้ (knowledge based society) ซึ่งหมายถึง การเป็นสังคมที่อาศัยความรู้เป็นตัวขับเคลื่อนการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม "ทรัพยากรมนุษย์" ในสังคมฐานความรู้ จะต้องเป็นผู้ที่มีศักยภาพสูงอันเป็นผลมาจากการมีความรู้ความสามารถ ทักษะ และประสบการณ์ในตัว โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางภายในชุมชน จะเป็นเครื่องมืออันทรงพลังที่จะช่วยให้คนในชุมชนมี "โอกาส" ในการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง เป็นธรรมชาติ และสัมพันธ์เชื่อมโยงกับวิถีการดำเนินชีวิตและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทุกเมื่อเชื่อวันภายในชุมชน

เนื่องจาก "การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน" ยังเป็น "จุดอ่อน" จึงมีความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องส่งเสริมสนับสนุนให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชนเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง เพื่อเพิ่มพูนศักยภาพของคนในชุมชนให้พร้อมที่จะเผชิญการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ในอนาคตข้างหน้า

5. ฐานทรัพยากรในชุมชน

อาจกล่าวได้ว่า ฐานทรัพยากรที่สำคัญของชุมชนโคกโคเต้มาทุกวันนี้ คือ การมีผืนดินและแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการเกษตรกรรมในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม สภาพการถือครองที่ดินที่เปลี่ยนแปลงไป จะเป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างสภาพความไม่มั่นคงในอาชีพของเกษตรกร โดยเฉพาะในอนาคตข้างหน้าที่ดินมีแนวโน้มจะสูงขึ้นเรื่อย ๆ ตามระดับความเจริญของชุมชน ซึ่งที่สุดแล้ว "ราคา" จะมีผลต่อการตัดสินใจของนายทุนเจ้าของที่ดิน ระหว่างการปล่อยเช่าทำนาหรือการนำที่ดินไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นที่มีผลตอบแทนสูงกว่า ซึ่งหากเป็นประการหลัง คำถามที่ตามมา คือ ชาวนาไร้ที่ดินซึ่งส่วนมากเป็นผู้สูงอายุที่คุ้นเคยกับการทำนามาตลอดชีวิต จะมีความสามารถในการปรับเปลี่ยนตนเองสู่การทำมาหากินในรูปแบบอื่น ได้มากน้อยเพียงใด ขณะเดียวกัน ความสามารถในการหาอยู่หากินภายในชุมชนโดยอาศัย "ทรัพยากรในดิน สินในน้ำ" ตามวิถีชนบทเก่าก่อนเริ่มลดน้อยลงไป เมื่อประกอบกับสภาพการดำเนินชีวิตประจำวันที่ต้องใช้เงินซื้อหาในแทบทุกเรื่อง ล้วนมีผลในทางผลักดันคนให้เคลื่อนย้ายออกจากชุมชนมากยิ่งขึ้น และจะมีได้จำกัดเฉพาะการเคลื่อนย้ายของคนวัยแรงงานเช่นที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเท่านั้น หากแต่จะเป็นการอพยพเคลื่อนย้ายออกจากพื้นที่ทั้งครอบครัว เนื่องจากไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ใน "บ้านเกิด" ของตนได้อีกต่อไป

ในปัจจุบัน แม้การที่คนวัยแรงงานบางส่วนเคลื่อนย้ายออกจากพื้นที่ ซึ่งมีผลให้ "พลัง" ของการพัฒนาภายในชุมชนลดน้อยลงไปก็ตาม แต่ภายในชุมชนยังคงมีหนุ่มสาวจำนวนหนึ่งที่สร้างครอบครัววงหลักปักฐานทำกินอยู่ในพื้นที่ แม้หนุ่มสาวส่วนใหญ่จะเป็นเกษตรกรก็ตาม แต่ก็ปรากฏความหลากหลายในอาชีพหรือวิชาชีพของคนกลุ่มนี้เพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม โดยมีผู้ประกอบการวิชาชีพบางคนที่มีความพร้อมทั้งองค์ความรู้และประสบการณ์การทำงานที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อวิถีการดำเนินชีวิตในชุมชน หากแต่ชุมชนได้รับรู้ถึงการมีอยู่และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรบุคคลเหล่านี้มาน้อยเพียงใด

นอกจากทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ภายในชุมชนแล้ว ทรัพยากรอีกอย่างหนึ่ง คือ ระบบสาธารณูปโภคสมัยใหม่ที่ปรากฏขึ้นและนำการเปลี่ยนแปลงจำนวนมากเข้ามาสู่ชุมชน แม้ผลลัพธ์ของการเปลี่ยนแปลงบางส่วนอาจเป็นสิ่งไม่พึงปรารถนา แต่ผลลัพธ์ของการเปลี่ยนแปลงบางส่วน อาทิเช่น ความสามารถของคนในชุมชนในการเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศยุคใหม่สามารถเป็นช่องทางการเรียนรู้และพัฒนาตนเองของคนในชุมชน ซึ่งจะมีผลในทาง "เพิ่มพลัง" ให้แก่ชุมชนได้อีกทางหนึ่ง หากสามารถนำสิ่งเหล่านี้มาใช้ประโยชน์อย่างถูกวิธี

อาจกล่าวได้ว่า เทคโนโลยีการผลิตทางการเกษตรสมัยใหม่ เช่น ปุ๋ย หรือ ยาฆ่าแมลง เป็นสิ่งที่เข้ามาในชุมชนนานแล้ว และชุมชนได้เปิดรับสิ่งเหล่านี้ไว้อย่างเต็มที่ เพื่อเป็นหลักประกันผลผลิตที่ได้รับว่าจะคุ้มค่างับการลงทุนลงแรงในแต่ละรอบการผลิต อย่างไรก็ตาม จากประสบการณ์ที่ผ่านมาได้ทำให้ชุมชนเริ่มตระหนักรู้ถึงพิษภัยของการใช้เทคโนโลยีการผลิตเหล่านี้เป็นอย่างดี หากแต่ระบบการผลิตเพื่อการค้าเป็นตัวบังคับให้ชุมชนไม่อาจละเลิกจากสิ่งเหล่านี้ได้ ขณะเดียวกัน ระบบการจ้างงานในไร่นา ได้กลายเป็นช่องทางให้เกษตรกรสามารถผลักพิษภัยเหล่านี้ให้ไกลตัว โดยผู้ที่ต้องรับพิษภัยเหล่านี้โดยตรง คือ แรงงานรับจ้างในไร่นา ซึ่งเกือบทั้งหมด คือคนยากจนไร้ที่ดินทำกิน ไร้ความรู้ในการประกอบอาชีพอย่างอื่น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องยึดอาชีพแรงงานรับจ้างเพื่อเลี้ยงตัว

เนื่องจากการดำรงอยู่ของฐานทรัพยากร มีผลต่อความสามารถในการ "ทำมาหากิน" ของคนในชุมชนโดยไม่ยากลำบาก รวมทั้งช่วยให้คนในชุมชนมีความสามารถในการ "หาอยู่หากิน" ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาการมีรายได้มากจนเกินไป การรักษาความอุดมสมบูรณ์ของ ผืนดิน แหล่งน้ำ รวมทั้ง "ทรัพยากรในดิน สิ้นในน้ำ" ที่มีอยู่ในชุมชน การหาวิถีในการเสริมสร้างความมั่นคงในอาชีพให้แก่เกษตรกร การค้นหาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรมนุษย์ในชุมชนอย่างคุ้มค่า และการใช้เทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่อย่างเท่าทันและถูกวิธี จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยให้ชุมชนสามารถรักษาฐานทรัพยากรที่มีให้ดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน เพื่อเป็น "ต้นทุน" สำหรับรับมือกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคตข้างหน้า

6. การรวมกลุ่มของคนในชุมชน

ในปัจจุบัน ความสามารถในการรวมตัวเป็นกลุ่มของคนในชุมชนโคกโคเต่า มีอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีสาเหตุมาจากความจำเป็นในการประกอบอาชีพเพื่อหาเลี้ยงปากท้องของคนวัยแรงงาน

จนไม่อาจ "เสียเวลา" ไปกับสิ่งที่ตนไม่เห็นประโยชน์ อย่างไรก็ตาม ในกิจกรรมที่เฉพาะเจาะจงและมีกลุ่มเป้าหมายชัดเจน จะเกิดการรวมกลุ่มของคนในชุมชนได้มากกว่า และหากการรวมกลุ่มนั้น ๆ สามารถทำให้สมาชิกได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่ด้วยแล้ว จะมีผลให้กลุ่มที่เกิดขึ้น มีความเหนียวแน่น เข้มแข็งและบรรลุความสำเร็จตามวัตถุประสงค์เป็นอย่างดี ขณะเดียวกัน "ความสำเร็จ" ของกลุ่ม จะเป็นเสมือนการเสริมแรงให้การรวมตัวเป็นกลุ่มมีความเข้มแข็งเหนียวแน่นและ "ยั่งยืน" มากยิ่งขึ้น โดยจะเห็นได้จากการร่วมคิด ร่วมทำ และมีกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันอย่างต่อเนื่องของสมาชิกในกลุ่ม

การรวมตัวเป็นกลุ่ม นอกจากจะก่อให้เกิด "พลัง" เพิ่มมากขึ้นกว่าสภาพต่างคนต่างอยู่แล้ว การมีโอกาสได้ร่วมคิด ร่วมทำ และมีกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง จะก่อให้เกิดการเรียนรู้และองค์ความรู้ใหม่ ๆ จากการปฏิบัติจริง กระบวนการกลุ่มที่เกิดขึ้น จึงเป็นต้นทุนอีกประการหนึ่งที่ช่วยให้ชุมชนสามารถจัดการกับการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตข้างหน้าได้อย่างเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ การสนับสนุนส่งเสริมให้กลุ่มที่ประสบความสำเร็จได้สรุปบทเรียนจากการทำงาน ปัญหาที่พบ และวิธีการที่ใช้เพื่อแก้ไขปัญหาจนประสบความสำเร็จ ในลักษณะ "การจัดการความรู้" โดยมีเป้าหมายที่การสร้าง "ชุดความรู้" ใหม่ ๆ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของ "คนยุคปัจจุบัน" เพื่อประโยชน์ในการเสริมสร้างความสามารถในการดำรงชีพบนฐานทรัพยากรที่มีอยู่จริงในปัจจุบัน และเป็นฐานความรู้สำหรับการจัดการกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ที่จะมาถึงในวันข้างหน้า

7. ความสัมพันธ์ภายนอกชุมชน

ในงานวิจัยครั้งนี้ ความสัมพันธ์ภายนอกชุมชน จะหมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนในตำบลโคกโคเฒ่ากับหน่วยงาน/องค์กรต่าง ๆ ที่มีบทบาทหน้าที่ต่อชุมชนโดยตรง หรือการดำเนินงานตามบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานสามารถสร้างผลกระทบให้แก่ชุมชนได้ ด้วยเหตุนี้ "หน่วยงานภายนอก" จึงอาจเป็นหน่วยงานที่ตั้งอยู่ภายในชุมชนโคกโคเฒ่า หากแต่มีกระบวนการดำเนินงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์เฉพาะของตนเอง โดยมีได้เป็นส่วนหนึ่งในวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนแต่อย่างใด จากผลการวิจัยครั้งนี้ พบว่า ในปัจจุบัน หน่วยงานที่มีบทบาทหน้าที่โดยตรงต่อชุมชนโคกโคเฒ่า คือ องค์กรบริหารส่วนตำบลโคกโคเฒ่า ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ 1 และหน่วยงานที่การดำเนินงานตามบทบาทหน้าที่ สามารถสร้างผลกระทบให้แก่ชุมชนโคกโคเฒ่าได้ คือ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต ศูนย์สุพรรณบุรี ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ 2

อาจกล่าวได้ว่า ชุมชนในตำบลโคกโคเฒ่ามีประสบการณ์ตรงกับการทำงานตามบทบาทหน้าที่ขององค์กรบริหารส่วนตำบลโคกโคเฒ่า ในระยะเวลายาวนานพอที่จะ "ประเมิน" ผลลัพธ์ของการทำงานได้ว่า ได้ก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่คนในชุมชนอย่างน้อยเพียงใด โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบผลการปฏิบัติงานในแต่ละ "วาระ" การเลือกตั้ง แต่ไม่ว่าผลลัพธ์จะเป็นที่น่าพอใจหรือไม่พอใจของคนในชุมชนก็ตาม ระบบการปกครองท้องถิ่นในปัจจุบัน ยังคงเป็นตัวกำหนดให้ชุมชนไม่อาจปฏิเสธ

บทบาทของหน่วยงานการปกครองในระดับท้องถิ่น หากแต่จะต้องหาวิธีการที่จะช่วยให้ชุมชนและองค์การบริหารส่วนตำบล สามารถทำงานพัฒนาชุมชนร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งกระบวนการ ตั้งแต่การเลือกผู้แทนที่มี "คุณภาพ" เข้าไปทำหน้าที่ต่าง ๆ ตามกลไกการปกครองระดับตำบล การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของชุมชนในทุกขั้นตอนของกระบวนการทำงาน การตรวจสอบ "ภาคประชาชน" (people audit) เพื่อให้กระบวนการทำงาน ดำเนินไปอย่างโปร่งใสบริสุทธิ์ยุติธรรมโดยยึดประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ประสิทธิภาพของกระบวนการดำเนินงานเช่นที่กล่าวนี้ ต้องอาศัยการมีทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพ ด้วยเหตุนี้ กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในหลากหลายรูปแบบเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนที่รับบทบาทหน้าที่และสามารถพิทักษ์สิทธิของตนและชุมชน จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วน เพื่อเกื้อหนุนให้กระบวนการปกครองในระดับท้องถิ่นดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผล และบรรลุตามวัตถุประสงค์เป้าหมายของการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นอย่างแท้จริง

สำหรับ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต ศูนย์สุพรรณบุรี ซึ่งเป็นสถาบันอุดมศึกษา ที่เพิ่งปรากฏขึ้นในชุมชนในระยะเวลายาวนานนั้น ส่งผลให้ยังเป็น "สมาชิกใหม่" (new - comer) ที่ยังมีความแปลกหน้าต่อกันปรากฏอยู่ แม้ชุมชนจะมีได้มีประสบการณ์ตรงมากพอที่จะประเมินการปรากฏขึ้นของสถาบันอุดมศึกษาในพื้นที่ ว่าก่อให้เกิดผลลัพธ์แก่ชุมชนอย่างไร แต่ความคาดหวังที่มีต่อมหาวิทยาลัยในระดับสูง อาจนำมาซึ่งความผิดหวังในระดับสูงได้เช่นกัน หากทางมหาวิทยาลัยไม่สามารถดำเนินการให้บรรลุความคาดหวังของชุมชนได้ในระดับที่น่าพอใจ สิ่งที่กำลังจะเกิดขึ้น อาจเป็นความกดดันประการหนึ่งต่อทางมหาวิทยาลัย อย่างไรก็ตาม การเป็นสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งหมายถึงการเป็นแหล่งรวมของ "ปัญญา" ย่อมมีศักยภาพที่จะนำปัญญามาเป็นแนวทางในการดำเนินพันธกิจของสถาบันอุดมศึกษาอย่างรู้เท่าทัน และถึงพร้อมซึ่งความรับผิดชอบต่อชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัย การเกิดขึ้นของมหาวิทยาลัยในชุมชนย่อม นำ การเปลี่ยนแปลงมาสู่ชุมชนไม่มากก็น้อย การมีวิสัยทัศน์ในการมองภาพอนาคตของชุมชนที่พึงปรารถนา และดำเนินการอย่างรู้เท่าทันถึงผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบที่อาจเกิดขึ้นจากการดำเนินงานของมหาวิทยาลัย จึงเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งและควรเกิดขึ้นเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ อย่างไรก็ตาม ภาพอนาคตและกระบวนการดำเนินงานเพื่อไปสู่เป้าหมายที่กล่าวข้างต้นนั้น จะต้องเกิดขึ้นอย่าง "มีส่วนร่วม" ซึ่งต้องอาศัยการก้าวเข้าหาชุมชนเพื่อทำความรู้จัก จน "เข้าใจ" ธรรมชาติของการอยู่ร่วมกันภายในชุมชน และ "เข้าถึง" จิตใจและความต้องการของคนในชุมชนประหนึ่งเป็น "คนใน" ก่อนที่จะร่วมมือกัน "พัฒนา" เพื่อสร้างสรรค์อนาคตที่ดีงามร่วมกัน

แนวทางเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในพื้นที่ตำบลโคกโคเฒ่าในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง

หากกล่าวโดยสรุป ศักยภาพของชุมชนโคกโคเฒ่าในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง อยู่ในระดับปานกลาง โดยสิ่งที่เป็น "จุดอ่อน" ซึ่งจำเป็นต้องปรับปรุงพัฒนาเป็นลำดับแรก คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน รองลงมา คือ สิ่งที่ชุมชนมีอยู่ในระดับ "ปานกลาง" อันได้แก่ ฐานทรัพยากรในชุมชน การรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชน และความสัมพันธ์ภายนอกชุมชน ซึ่งจะต้องปรับปรุงพัฒนาเป็นลำดับถัดไปเพื่อยกระดับให้สิ่งเหล่านี้ กลายเป็นจุดแข็งของชุมชนในวันข้างหน้า สำหรับศักยภาพของผู้นำชุมชน ซึ่งได้รับการประเมินในระดับมากและถือเป็น "จุดแข็ง" ของชุมชนนั้น เนื่องจากประเด็น "การเป็นผู้นำทางความคิด / ผู้นำการเปลี่ยนแปลงในชุมชน" เป็นคุณลักษณะที่มีเฉพาะในตัวผู้นำเพียงบางคน ยังมีข้อจำกัดรวมทั้งตำบล จึงมีความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงพัฒนาส่วนที่ยังขาดอยู่นี้เป็นลำดับสุดท้าย โดยการปรับปรุงพัฒนาปัจจัยทั้ง 5 ประการที่กล่าวนี้ จะมีผลในทางเพิ่มพูนศักยภาพของชุมชนโคกโคเฒ่าในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเองต่อไป โดยจะนำเสนอแนวทางในการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในพื้นที่ตำบลโคกโคเฒ่าในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง ตามลำดับ ดังนี้

1. แนวทางเสริมสร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน

1.1 ใช้หอกระจายข่าว ซึ่งเป็นช่องทางการสื่อสารที่สามารถเข้าถึงตัวผู้รับสารในชุมชนได้อย่างกว้างขวาง และปราศจากข้อจำกัดเรื่องเวลาและสถานที่ ให้เป็นประโยชน์ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน โดยปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกระบวนการส่งสารให้เหมาะสมสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนมากยิ่งขึ้น เช่น การกำหนดเวลาการกระจายเสียงที่แน่นอนและกระจายเสียงเป็นประจำตามกำหนดเวลา การกระจายเสียงซ้ำ (rerun) หลายช่วงเวลาโดยเฉพาะตอนเย็นหลังเวลาเลิกงาน การปรับเปลี่ยนวิธีส่งสารให้น่าสนใจและอยากติดตามฟังอย่างต่อเนื่อง การนำเสนอข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์แก่คนกลุ่มต่าง ๆ ภายในชุมชน โดยสอดแทรกวิถีคิดและวิถีประเพณีปฏิบัติในทิศทางที่เหมาะสมและเท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมโดยรอบ

1.2 จัดให้มี "เวที" ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยใช้ประชาคมหมู่บ้าน ซึ่งเป็นกลไกที่ชุมชนมีอยู่แล้วให้เกิดประโยชน์สูงสุดตามวัตถุประสงค์ กล่าวคือ จะต้องเป็นเวทีแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่แท้จริงของชาวบ้าน เน้นการสื่อสารสองทางอย่างอิสระและเป็นธรรมชาติ เหมือนการพบปะพูดคุยของชาวบ้านในพื้นที่สาธารณะอื่น ๆ เน้นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างหลากหลายเพื่อกระตุ้นให้มีการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุมีผล และการแสดงความคิดเห็นอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน โดยใช้กระบวนการกลุ่มในการหาข้อสรุปและตัดสินใจร่วมกัน

1.3 ประสานความร่วมมือและใช้ประโยชน์จากการมีอยู่ของสถาบันอุดมศึกษาในพื้นที่ เพื่อเสริมพลัง (Empowerment) ในด้านต่าง ๆ ตามความต้องการของชุมชน โดยเน้นบทบาททางวิชาการ การเป็นแหล่งเรียนรู้ และการสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่นที่สามารถนำสู่การปฏิบัติจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผล การทำงานร่วมกับสถาบันอุดมศึกษา ต้องเป็นการทำงานที่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และยกระดับความสามารถในการคิดวิเคราะห์ ซึ่งจะมีผลต่อความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชุมชนต่อไป

2. แนวทางเสริมสร้างฐานทรัพยากรในชุมชน

2.1 รักษาความอุดมสมบูรณ์ของผืนดินและแหล่งน้ำ รวมทั้งทรัพยากรสัตว์น้ำ เพื่อเป็นฐานที่มั่นคงในการประกอบอาชีพและการหาอยู่หากินในชุมชน โดยหาวิธีการที่ช่วยให้ชาวบ้านสามารถลดเลิก หรือใช้สารเคมีเพื่อการเกษตรอย่างเหมาะสมและถูกวิธี โดยคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และสุขภาพของผู้ที่อยู่ในกระบวนการผลิต การแสวงหาความรู้และเทคนิควิธีทางเลือกที่ปลอดภัย มีประสิทธิภาพ และสามารถลดต้นทุนการผลิตเพื่อจูงใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

2.2 นำแนวทางการใช้ชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง ในระดับครัวเรือน เพื่อให้มีผลในทางลดรายจ่าย และเป็นหลักประกันความอยู่รอด โดยไม่ต้องผูกติดกับรายได้จากอาชีพหลักเพียงอย่างเดียว การรณรงค์ให้เกิดการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมควรเริ่มจากกลุ่มแกนนำในชุมชนก่อน เพื่อเป็นตัวอย่างให้ชาวบ้านได้เรียนรู้และปฏิบัติตาม

2.3 สร้างงาน/สร้างอาชีพในชุมชน โดยเน้นงาน/อาชีพเพื่อสนองความต้องการจำเป็นภายในชุมชนของตน เช่น การซ่อมรถเครื่อง การซ่อมเครื่องจักรกลการเกษตร การตั้งสหกรณ์ การเกษตรเพื่อทำหน้าที่ในการหาช่องทางการตลาดและจำหน่ายผลผลิตของชุมชน ฯลฯ การสร้างงาน/สร้างอาชีพในชุมชน นอกจากจะมีผลในทางเพิ่มรายได้ให้แก่คนในชุมชนแล้ว ยังช่วยให้มีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากขึ้น ซึ่งมีผลต่อการคงอยู่ของคนวัยแรงงานในชุมชน

2.4 ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรมนุษย์ในชุมชน เนื่องจากการจัดการศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การจัดการศึกษาเรียนรู้ทุกระดับ ทุกประเภทที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ควรีผลในทางเสริมสร้างความรักถิ่นเกิด ความเป็นพลเมืองที่รู้บทบาทหน้าที่และสามารถพิทักษ์สิทธิของตนและชุมชน ความภาคภูมิใจในอาชีพเกษตรกรรม การมองเห็นโอกาสของเกษตรกรในสังคมอนาคต และเทคนิควิธีการที่จะยกระดับการเกษตรกรรมให้เป็นอาชีพที่สามารถสร้างความสำเร็จในชีวิต

3. แนวทางเสริมสร้างการรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชน

3.1 สนับสนุนส่งเสริมให้กลุ่มที่ประสบความสำเร็จ ได้สรุปบทเรียนจากการทำงาน ปัญหาที่พบ วิธีการแก้ไขปัญหา และวิธีการทำงานร่วมกันจนประสบผลสำเร็จ ในลักษณะ "การจัดการความรู้" ในรูปแบบที่คนทั้งภายในและภายนอกชุมชนสามารถเข้าถึงและเรียนรู้ได้โดยง่าย รวมทั้งสร้างช่องทางในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน

3.2 เชื่อมโยงกิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ ในลักษณะเครือข่าย เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างครบวงจรและเสริมเติมเต็มซึ่งกันและกัน โดยเริ่มจากเครือข่ายในระดับหมู่บ้าน และขยายสู่เครือข่ายในระดับตำบลเพื่อเพิ่มความเข้มแข็งและพลังร่วมในการดำเนินกิจกรรม

3.3 พัฒนาระบบบริหารจัดการที่ดีตามหลักธรรมาภิบาล ซึ่งประกอบด้วย หลักนิติธรรม (the rule of law) หลักคุณธรรม (morality) หลักความโปร่งใส (accountability) หลักการมีส่วนร่วม (participation) หลักความรับผิดชอบ (responsibility) และหลักความคุ้มค่า (cost – effectiveness or economy) ทั้งภายในกลุ่มและภายในเครือข่าย เพื่อให้การดำเนินงานของกลุ่มเป็นไปอย่างราบรื่นและยั่งยืน

3.4 การจัดตั้งกลุ่มใหม่ หรือกิจกรรมใหม่ ๆ ควรเกิดจากความต้องการที่แท้จริงของสมาชิกหรือความต้องการจำเป็นภายในชุมชน มากกว่าการจัดตั้งตามนโยบายภาครัฐ

4. แนวทางเสริมสร้างความสัมพันธ์ภายนอกชุมชน

4.1 สร้างความสัมพันธ์อันดีกับหน่วยงาน/องค์กรต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ตำบลโคกโคเฒ่า และใช้ศักยภาพของหน่วยงาน/องค์กรเหล่านี้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน จุดเริ่มต้นในการสร้างความสัมพันธ์ ควรใช้ช่องทางที่เป็นธรรมชาติตามวิถีไทย เช่น การเชิญเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณีหรือวันสำคัญที่ชุมชนจัดขึ้น และเริ่มจากการสร้างความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ เหมือนเพื่อนฝูงญาติมิตร ไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกัน จน "รู้จัก" และ "เข้าใจ" ซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี ก่อนที่จะ "ร่วมมือกัน" ในการทำงานพัฒนา

4.2 ยึดหลักการทำงานแบบมีส่วนร่วมด้วยความเข้าใจอย่างแท้จริงในทุกขั้นตอนของกระบวนการทำงานร่วมกัน การใช้ประโยชน์จากการมีอยู่ของหน่วยงาน/องค์กรต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน ต้องมิใช่การรอรับความช่วยเหลือซึ่งจะนำไปสู่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ให้และผู้รับ หากแต่จะต้องเป็นการร่วมคิด ร่วมทำ โดยใช้จุดแข็งของแต่ละหน่วยงาน/องค์กรมีอยู่ เพื่อแก้ไขเติมเต็มในสิ่งที่เป็จุดอ่อนของชุมชน

5. แนวทางเสริมสร้างศักยภาพของผู้นำชุมชน

5.1 สร้างเครือข่ายการเรียนรู้และการพัฒนาระหว่างผู้นำ/แกนนำในแต่ละหมู่บ้าน เพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และสามารถเชื่อมโยงประเด็นการพัฒนาให้เป็นภาพรวมในระดับตำบล

5.2 สร้างทีมงานและการทำงานเป็นทีม โดยใช้กระบวนการทำงานร่วมกันเป็นเครื่องมือ ฝึกฝนผู้นำรุ่นใหม่ให้มีศักยภาพในการทำงานเพื่อส่วนรวม ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้นำรุ่นใหม่ที่มีศักยภาพให้เข้าไปมีบทบาทในกระบวนการปกครองท้องถิ่นในฐานะตัวแทนชุมชน เพื่อผลักดันให้เกิดการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพตามหลักธรรมาภิบาล และเกิดการพัฒนาศักยภาพที่สอดคล้องสนองตอบความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง

5.3 ค้นหาและเรียนรู้เทคนิควิธีการที่มีประสิทธิภาพในการบริหารจัดการและการทำงานพัฒนาในท้องถิ่น เช่น การทำประชาพิจัย (people research) การทำแผนชีวิตชุมชน การพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชน ฯลฯ ก่อนที่จะทดลองประยุกต์สิ่งใหม่ที่ได้เรียนรู้สู่การปฏิบัติจริงในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมโดยใช้กระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม ผู้นำและทีมงานต้องเรียนรู้ทั้งจากความสำเร็จและความล้มเหลวในการทำงาน และใช้สิ่งที่เรียนรู้ในการปรับปรุงพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งขยายผลให้เกิดการเรียนรู้และประยุกต์ใช้อย่างกว้างขวางทั้งในระดับหมู่บ้านและระดับตำบล

5.4 ยกย่องคนดี การทำความดี และการมีจิตอาสาในการทำงานส่วนรวมเพื่อเสริมสร้างขวัญกำลังใจ และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนในชุมชน

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัย เรื่อง ศักยภาพของชุมชนในพื้นที่ตำบลโคกโคเฒ่าในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเองครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มเป้าหมายของการวิจัย คือ ชาวบ้านในตำบลโคกโคเฒ่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ผู้นำชุมชนและกลุ่มแกนนำในชุมชนโคกโคเฒ่า รวมทั้งบุคลากรองค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเฒ่า ทั้งที่ทำหน้าที่ด้านการบริหารและด้านนิติบัญญัติ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ มีจำนวนทั้งสิ้น 42 คน ได้มาจากการคัดเลือกแบบเจาะจงเพื่อเป็นตัวแทนของคนทุกกลุ่มและทุกชุมชนภายในพื้นที่วิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย แบบสำรวจข้อมูลชุมชน แนวการสัมภาษณ์เชิงลึก การบันทึกภาพสิ่งที่พบเห็นภายในชุมชน การบันทึกเสียงข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ทุกครั้ง และการจดบันทึกข้อสังเกตและแง่มุมในการวิเคราะห์ที่ปรากฏระหว่างการดำเนินงานภาคสนาม แบบสำรวจข้อมูลชุมชนและแนวการสัมภาษณ์เชิงลึกที่สร้างขึ้น จะผ่านการตรวจสอบความเที่ยงตรงตามทฤษฎีก่อนที่จะนำไปใช้จริงในการทำงานภาคสนามระหว่างเดือนตุลาคม 2553 – เดือนพฤษภาคม 2554 จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการเชิงคุณภาพในบทที่ 4 สามารถสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และให้ข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

สรุปผลการวิจัย

1. การดำรงอยู่ของสิ่งที่เป็นตัวบ่งชี้ความสามารถในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเองของชุมชนในพื้นที่ตำบลโคกโคเฒ่า

จากผลการวิจัย พบว่า ชุมชนมีสิ่งที่เป็นตัวบ่งชี้ความสามารถในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเองทั้ง 7 ประการ อันได้แก่ 1) ศักยภาพของผู้นำชุมชน 2) ความสัมพันธ์ภายในชุมชน 3) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน 4) ฐานทรัพยากรในชุมชน 5) การรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชน 6) การมีค่านิยมพึ่งตนเอง และ 7) ความสัมพันธ์ภายนอกชุมชน ยังคงมีอยู่ในชุมชนโคกโคเฒ่า หากแต่ระดับความมากน้อยในการมีอยู่ของตัวบ่งชี้แต่ละประการจะแตกต่างกันไป หากพิจารณาในภาพรวมทั้งตำบล จะพบว่า สิ่งที่มีอยู่ในตำบลโคกโคเฒ่าในระดับมาก คือ ศักยภาพของผู้นำชุมชน ความสัมพันธ์ภายในชุมชน และการมีค่านิยมพึ่งตนเอง สิ่งที่มีอยู่ในตำบลโคกโคเฒ่าในระดับปานกลาง คือ ฐานทรัพยากรในชุมชน การรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชน และความสัมพันธ์ภายนอกชุมชน ส่วนสิ่งที่มีอยู่ในตำบลโคกโคเฒ่าในระดับน้อย คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน

2. การประเมินศักยภาพของชุมชนในพื้นที่ตำบลโคกโคเฒ่าในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง

ระดับความมากน้อยในการดำรงอยู่ของตัวบ่งชี้แต่ละประการที่กล่าวข้างต้น ส่งผลให้ชุมชนโคกโคเฒ่ามีศักยภาพในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเองในระดับปานกลาง โดยสิ่งเป็น "จุดแข็ง" ของตำบลโคกโคเฒ่า คือ การที่ผู้นำส่วนใหญ่สามารถสร้างการยอมรับจากลูกบ้านได้ ทั้งในความเป็น "คนดี" ความสามารถในการนำ และ "การทำ" ให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข การที่ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นไปอย่างใกล้ชิดเหนียวแน่น ปราศจากความขัดแย้งรุนแรง และมีผลให้เกิดความร่วมมือร่วมใจ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการมีค่านิยมพึ่งตนเอง ที่คนในชุมชนจะร่วมมือกันแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงไปได้ทุกครั้งในยามวิกฤติค้ำขัน

สำหรับสิ่งเป็น "จุดอ่อน" ของตำบลโคกโคเฒ่า นั้น จะได้แก่ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชนที่แม้จะมีอยู่ แต่ยังมีได้เป็นภาพรวมของทั้งตำบล แม้ชุมชนโคกโคเฒ่าจะมีความพร้อมขององค์ประกอบหนุนเสริมให้เกิดการเรียนรู้ โดยเฉพาะการจัดประชาคมหมู่บ้านเพื่อเป็นเวทีแห่งการเรียนรู้ของคนในชุมชน หากแต่กิจกรรมส่วนใหญ่มักเกิดขึ้นและดำเนินไปตามระเบียบปฏิบัติที่ทางราชการเป็นผู้กำหนดมากกว่าการเป็นเวทีแห่งการเรียนรู้ที่แท้จริง

สำหรับตัวบ่งชี้อีก 3 ประการ อันได้แก่ ฐานทรัพยากรในชุมชน การรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชน และความสัมพันธ์ภายนอกชุมชน ที่มีอยู่ในระดับปานกลางนั้น จะหมายถึง โอกาสในการปรับปรุงพัฒนาสิ่งเหล่านี้ เพื่อยกระดับให้กลายเป็นจุดแข็งของชุมชนได้โดยไม่ยากจนเกินไป

สำหรับฐานทรัพยากรของชุมชนโคกโคเฒ่า นั้น แม้ชุมชนโคกโคเฒ่าจะยังมีผืนดินและแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ก็ตาม หากแต่สภาพการถือครองที่ดินที่เปลี่ยนไป จะสร้างสภาพความไม่มั่นคงในอาชีพของเกษตรกรในอนาคตข้างหน้า ซึ่งเมื่อประกอบกับความสามารถในการหาอยู่หากินภายในชุมชนที่ลดน้อยถอยลง จะมีผลในทางผลักดันคนให้เคลื่อนย้ายออกจากชุมชนมากยิ่งขึ้น แม้ในปัจจุบันการเคลื่อนย้ายออกจากพื้นที่ของคนวัยแรงงาน จะทำให้พลังของการพัฒนาภายในชุมชนลดน้อยลงไปก็ตาม แต่ภายในชุมชนยังคงมีหนุ่มสาวจำนวนหนึ่งที่หลงหลักปักฐานทำกินอยู่ในพื้นที่ รวมทั้งปรากฏความหลากหลายในอาชีพของคนรุ่นใหม่ โดยมีผู้ประกอบการวิชาชีพบางคนที่มีพร้อมทั้งองค์ความรู้และประสบการณ์การทำงานที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชน เมื่อประกอบกับการมีระบบสาธารณสุขโปะสมัยใหม่ ซึ่งจัดเป็นทรัพยากรอีกประเภทหนึ่งในชุมชน และการมีเทคโนโลยีการผลิตทางการเกษตรสมัยใหม่ที่ชุมชนได้เปิดรับสิ่งเหล่านี้ไว้แล้วอย่างเต็มที่ หากชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ได้อย่างถูกวิธี จะช่วยให้ชุมชนสามารถรักษาฐานทรัพยากรที่มีให้ดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

สำหรับการรวมกลุ่มของคนในชุมชนซึ่งมีอยู่ในระดับปานกลางนั้น มีสาเหตุสำคัญจากความจำเป็นในการประกอบอาชีพจนไม่อาจเสียเวลาไปกับสิ่งที่ตนไม่เห็นประโยชน์ อย่างไรก็ตาม การรวมกลุ่มจะเกิดขึ้นได้มากกว่าในกิจกรรมที่เฉพาะเจาะจงและมีกลุ่มเป้าหมายชัดเจน และหากสมาชิกได้รับประโยชน์จากการรวมกลุ่มอย่างเต็มที่ จะมีผลให้กลุ่มมีความเหนียวแน่นเข้มแข็งและประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์

สำหรับความสัมพันธ์ภายนอกชุมชนนั้น จะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโคกโคเต๋มา กับหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีบทบาทหน้าที่ต่อชุมชนโดยตรง หรือสามารถสร้างผลกระทบให้แก่ชุมชนได้ในกรณีความสัมพันธ์กับ อบต. โคกโคเต๋มานั้น ชุมชนโคกโคเต๋มา มีประสบการณ์ตรงในระยะเวลา ยาวนานพอที่จะประเมินผลลัพธ์การทำงานของ อบต. ว่าเป็นที่น่าพอใจแก่คนในชุมชนมากน้อยเพียงใด อย่างไรก็ตาม ระบบการปกครองท้องถิ่นในปัจจุบัน ทำให้ชุมชนไม่อาจปฏิเสธบทบาทของ อบต. ได้ หากแต่จะต้องหาวิธีการที่จะช่วยให้ชุมชนและ อบต. สามารถทำงานพัฒนาชุมชนร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในกรณีมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต ศูนย์สุพรรณบุรี ซึ่งปรากฏขึ้นในชุมชนในระยะเวลา ไม่นานนั้น แม้ชุมชนยังไม่มีประสบการณ์ตรงมากพอที่จะประเมินสถาบันอุดมศึกษาในพื้นที่ ว่าก่อให้เกิด ผลลัพธ์แก่ชุมชนอย่างไร แต่ความคาดหวังที่มีต่อมหาวิทยาลัยในระดับสูง อาจนำมาซึ่งความผิดหวัง ในระดับสูงได้เช่นกัน หากทางมหาวิทยาลัยไม่สามารถดำเนินการให้บรรลุความคาดหวังของชุมชนได้ ในระดับที่น่าพอใจ

3. แนวทางการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในพื้นที่ตำบลโคกโคเต๋มาในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง

3.1 แนวทางเสริมสร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน

1) ใช้หอกระจายข่าวให้เป็นประโยชน์ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน โดยปรับกระบวนการส่งสารให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ปรับวิธีส่งสารให้น่าสนใจน่าติดตามการนำเสนอข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์แก่คนกลุ่มต่าง ๆ ภายในชุมชน

2) จัดให้มีเวทีในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยใช้ประชาคมหมู่บ้านซึ่งเป็นกลไกที่มีอยู่แล้วให้เกิดประโยชน์สูงสุดตามวัตถุประสงค์ เน้นการสื่อสารสองทาง การเปิดโอกาสให้ได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างหลากหลาย และการแสดงความคิดเห็นอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน

3) ประสานความร่วมมือและใช้ประโยชน์จากการมีอยู่ของสถาบันอุดมศึกษาในพื้นที่ เพื่อเสริมพลัง (Empowerment) ในด้านต่าง ๆ ตามความต้องการของชุมชน

3.2 แนวทางเสริมสร้างฐานทรัพยากรในชุมชน

- 1) รักษาความอุดมสมบูรณ์ของผืนดินและแหล่งน้ำ รวมทั้งทรัพยากรสัตว์น้ำ เพื่อเป็นฐานที่มั่นคงในการประกอบอาชีพและการหาอยู่หากินในชุมชน โดยหาวิธีการที่ช่วยให้สามารถลดเลิก หรือใช้สารเคมีเพื่อการเกษตรอย่างเหมาะสมและถูกวิธี การแสวงหาความรู้และเทคนิควิธีทางเลือกที่ปลอดภัย มีประสิทธิภาพ และสามารถลดต้นทุนการผลิตเพื่อจูงใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
- 2) นำแนวทางการใช้ชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติอย่างจริงจังในระดับครัวเรือน เพื่อให้มีผลในทางลดรายจ่าย และเป็นหลักประกันความอยู่รอดโดยไม่ต้องผูกติดกับรายได้จากอาชีพหลักเพียงอย่างเดียว
- 3) สร้างงาน/สร้างอาชีพในชุมชน โดยเน้นงาน/อาชีพเพื่อสนองความต้องการจำเป็นภายในชุมชน เพื่อเพิ่มรายได้และเพิ่มทางเลือกในการประกอบอาชีพซึ่งมีผลต่อการคงอยู่ของคนวัยแรงงานในชุมชน
- 4) ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรมนุษย์ในชุมชน การจัดการศึกษาเรียนรู้ทุกระดับ ทุกประเภทภายในชุมชน ควรมีผลในทางเสริมสร้างความรักถิ่นเกิด ความเป็นพลเมือง ความภาคภูมิใจในอาชีพเกษตรกรรม การมองเห็นโอกาสของเกษตรกรในสังคมอนาคต และเทคนิควิธีการยกระดับการเกษตรกรรมให้เป็นอาชีพที่สามารถสร้างความสำเร็จในชีวิต

3.3 แนวทางเสริมสร้างการรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชน

- 1) สนับสนุนให้กลุ่มที่ประสบความสำเร็จ ได้สรุปบทเรียนจากการทำงานในลักษณะการจัดการความรู้ ในรูปแบบเข้าถึงและเรียนรู้ได้โดยง่าย
- 2) เชื่อมโยงกิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ ในลักษณะเครือข่าย เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างครบวงจรและเสริมเติมเต็มซึ่งกันและกัน
- 3) พัฒนาระบบบริหารจัดการที่ดีตามหลักธรรมาภิบาล ทั้งภายในกลุ่มและภายในเครือข่าย เพื่อให้การดำเนินงานของกลุ่มเป็นไปอย่างราบรื่นและยั่งยืน
- 4) การจัดตั้งกลุ่มใหม่ หรือกิจกรรมใหม่ ๆ ควรเกิดจากความต้องการที่แท้จริงของสมาชิกหรือความต้องการจำเป็นภายในชุมชน

3.4 แนวทางเสริมสร้างความสัมพันธ์ภายนอกชุมชน

- 1) สร้างความสัมพันธ์อันดีกับหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ และใช้การมีอยู่ของหน่วยงานเหล่านี้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน
- 2) ยึดหลักการทำงานแบบมีส่วนร่วมด้วยความเข้าใจอย่างแท้จริงในทุกขั้นตอนของกระบวนการทำงานร่วมกัน

3.5 แนวทางเสริมสร้างศักยภาพของผู้นำชุมชน

- 1) สร้างเครือข่ายการเรียนรู้และการพัฒนาระหว่างผู้นำ/แกนนำในแต่ละหมู่บ้าน เพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และสามารถเชื่อมโยงประเด็นการพัฒนาให้เป็นภาพรวมในระดับตำบล
- 2) สร้างทีมงานและการทำงานเป็นทีม โดยใช้กระบวนการทำงานร่วมกัน เป็นเครื่องมือฝึกฝนผู้นำรุ่นใหม่ให้มีศักยภาพในการทำงานเพื่อส่วนรวม และส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้นำรุ่นใหม่ที่มีศักยภาพให้เข้าไปมีบทบาทในกระบวนการปกครองท้องถิ่น เพื่อผลักดันให้เกิดการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพตามหลักธรรมาภิบาล และเกิดการพัฒนาคัดค้านสนองตอบความต้องการของชุมชน
- 3) ค้นหาและเรียนรู้เทคนิควิธีการที่มีประสิทธิภาพในการบริหารจัดการและการทำงานพัฒนาในท้องถิ่น ทดลองประยุกต์สิ่งใหม่ที่ได้เรียนรู้สู่การปฏิบัติจริงในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมโดยใช้กระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม และขยายผลให้เกิดการเรียนรู้และประยุกต์ใช้อย่างกว้างขวางทั้งในระดับหมู่บ้านและระดับตำบล
- 4) ยกย่องคนดี การทำความดี และการมีจิตอาสาในการทำงานส่วนรวมเพื่อเสริมสร้างขวัญกำลังใจ และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนในชุมชน

อภิปรายผลการวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า ผลกระทบจากการพัฒนาท้องถิ่นที่เน้นการสร้างรายได้และการนำความเจริญเข้าสู่ชุมชนเพื่อสร้างชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีตามมาตรฐานสังคมเมือง ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนโคกโคเต่า ในรูปแบบที่คล้ายคลึงกับชุมชนโดยทั่วไปในสังคมไทย อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนโคกโคเต่า ได้ให้มุมมองและคำอธิบายในบางประเด็นที่แตกต่างไปจากแนวคิดเชิงทฤษฎีที่ปรากฏอยู่ อาทิเช่น สาเหตุสำคัญของการสูญเสียที่ดินทำกินของชาวนาในตำบลโคกโคเต่า มิได้มาจากการที่ชุมชนได้กลายเป็นผู้ที่อ่อนแอไร้อำนาจต่อรองในระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ (นภาพรณห์ หะวานนท์ เพ็ญสิริ จีระเดชากุล และสุรวุฒิ ปัดไธสง, 2550) หากแต่เป็นเพราะวิถีคิดที่มุ่งประโยชน์เฉพาะหน้าโดยขาดการไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วนถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในระยะยาว รวมทั้งการขาดความสามารถในการบริหารจัดการเพื่อใช้ "เงิน" ที่ได้มาจากการขายที่ดินให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตาม แนวคิดทฤษฎีที่ปรากฏอยู่ ล้วนเป็นประโยชน์ในการทำงานภาคสนาม โดยเฉพาะการให้ทิศทางที่ชัดเจนในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ในชุมชน นอกจากนี้ ยังพบว่า ปรากฏการณ์เชิงประจักษ์ในชุมชนส่วนใหญ่ ล้วนเป็นไปในทิศทางที่ช่วยยืนยันความถูกต้องของแนวคิดทฤษฎี

2. ทิศทางการพัฒนาชุมชนโคกโคเต่าในระยะต่อไป จะต้องเน้นที่ต้นทุนและพลังที่มีอยู่ภายในชุมชน เช่น ความสัมพันธ์เหนียวแน่นใกล้ชิดแบบเครือญาติ การมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ การมีผู้นำที่มีศักยภาพ โดยเสริมสร้างสิ่งเหล่านี้ให้แข็งแกร่ง และนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนของตนด้วยตัวเองอย่างเหมาะสม ในทิศทางอันเป็นที่ยอมรับโดยทั่วกันว่าเป็นหนทางที่จะช่วยให้ชุมชนอยู่รอดได้อย่างยั่งยืน อาทิเช่น วิธีการพัฒนาที่มีรากฐานมาจากวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเน้นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย กลมกลืนกับธรรมชาติ และมีระบบสังคมที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (เสรี พงศ์พิศ, 2549) การส่งเสริมแนวความคิดพึ่งตนเอง เพื่อให้ชุมชนมีพลังอำนาจในการตัดสินใจด้วยตนเอง เป็นตัวของตัวเองทางความคิด สามารถกำหนดแบบแผนการผลิตในแบบของตัวเองโดยเน้นการผลิตเพื่อบริโภคแทนการผลิตเพื่อการค้า และมีศักยภาพที่จะดำเนินชีวิตตามรากฐานแห่งวัฒนธรรมของตน (อภิชาติ ทองอยู่ และคณะ, 2530)

3. ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมปัจจุบัน การพัฒนาชุมชนไม่จำเป็นต้องปฏิเสธความเจริญก้าวหน้าสมัยใหม่ หากแต่การเปิดรับความเจริญจะต้องเกิดขึ้นอย่างรู้เท่าทัน โดยใช้ความพอเพียงเป็นตัวกำกับทิศทางการพัฒนาให้อยู่ในระดับที่สามารถสร้างความอยู่เย็นเป็นสุข ในการใช้ชีวิตร่วมกันของคนในชุมชน แนวทางการพัฒนาที่เหมาะสม อาจเป็นไปตามแนวคิดของ ประพันธ์ ภักดีกุล และคณะ (2549) ที่เห็นว่า การพัฒนาสำคัญที่ควรเกิดขึ้นในชุมชน จะได้แก่ การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคให้เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น เช่น มีถนนหนทางที่ใช้สัญจรไปมา มีถนนภายในหมู่บ้าน เชื่อมโยงกับถนนสายหลักครอบคลุมทุกหมู่บ้าน มีน้ำสะอาดสำหรับอุปโภคบริโภคและทำการเกษตร มีการปรับปรุงสภาพหมู่บ้าน การกำจัดขยะมูลฝอย การบำบัดน้ำเสียในชุมชน ฯลฯ เพื่อให้ชุมชนมีความน่าอยู่ทางกายภาพ และการพัฒนาด้านอาชีพเพื่อให้คนในชุมชนมีงานทำ มีรายได้เพียงพอต่อเนื้อตลอดทั้งปี จนไม่จำเป็นต้องโยกย้ายถิ่นฐานเข้าเมือง โดยการมีงานทำจะช่วยให้คนในชุมชนไม่มีเวลาหมกมุ่นกับอบายมุขและยาเสพติด ส่งผลให้เป็นชุมชนที่มีผู้คนจิตใจจดจ่อกับงาน ไสสสะอาด ดำรงชีวิตและประกอบอาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ขยันขันแข็ง มีน้ำใจเอื้ออาทรต่อกันทั้งระหว่างปัจเจกบุคคล ระหว่างกลุ่ม และระหว่างชุมชน อันเป็นพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว

4. สิ่งที่พบว่า เป็นจุดอ่อนของชุมชนโคกโคเต่า คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชนอันเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการก้าวเข้าสู่สังคมอนาคตที่อาศัยความรู้เป็นตัวขับเคลื่อนการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม โดยทรัพยากรมนุษย์ในสังคมฐานความรู้ จะต้องเป็นผู้ที่มีศักยภาพสูงอันเป็นผลมาจากการมีความรู้ความสามารถ ทักษะ และประสบการณ์ในตัว ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นต้องส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างกว้างขวางภายในชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง เป็นธรรมชาติ และสัมพันธ์เชื่อมโยงกับการดำเนินชีวิตและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ต้องเน้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจาก "ข้างใน" (เสรี พงศ์พิศ, 2548) เพื่อให้เกิดสำนึกใหม่ เกิดการตระหนักรู้ และเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของ

คนในชุมชน ตั้งแต่การจัดระเบียบชีวิตของตนเองใหม่ การสร้างระบบชีวิตทางเศรษฐกิจของชุมชนที่มีหลักประกัน มีความมั่นคง มีระบบสวัสดิการ รวมทั้งการค้นหาค้นพบ "ทุน" ของท้องถิ่น ซึ่งมีใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องครอบคลุมถึงทุนความรู้ภูมิปัญญาของท้องถิ่น ทุนทางสังคมที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่รวมและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และทุนมนุษย์ที่มีอยู่ภายในชุมชนของตน

5. แนวทางเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเองที่เสนอแนะในการวิจัยครั้งนี้ จะเน้นการใช้ชุมชนเป็นตัวตั้ง และใช้ "ต้นทุน" ที่มีอยู่ภายในชุมชนเป็นเครื่องมือในการพัฒนา เพื่อให้ชุมชนเป็นผู้มีบทบาทหลักในการลงมือปรับปรุงพัฒนาสิ่งที่เป็นจุดอ่อนด้วยตนเองในทุกประเด็น ซึ่งนอกจากจะมีผลให้สามารถนำแนวทางที่เสนอแนะสู่การปฏิบัติจริงได้ทันที โดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากภายนอกแล้ว ความสำเร็จที่เกิดขึ้นจะส่งผลให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในตนเองซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการพึ่งตนเอง อันเป็นแนวทางพัฒนาที่เชื่อว่าจะมีผลให้ชุมชนมีอำนาจในการตัดสินใจด้วยตนเอง เป็นตัวของตัวเองทางความคิด และสามารถดำเนินชีวิตตามรากฐานแห่งวัฒนธรรมของตนอย่างยั่งยืนต่อไป (อภิชาติ ทองอยู่ และคณะ, 2530) การพัฒนาโดยยึดชุมชนเป็นตัวตั้งนี้ จะนำไปสู่ความเข้มแข็งทางการเมืองการปกครองของชุมชน ที่ "คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น" ซึ่งเป็นลักษณะของชุมชนที่มีศักยภาพในการพึ่งพาตนเองสูง สามารถพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง มีความเป็นปึกแผ่น สามารถควบคุมและบริหารจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ (ประเวศ วะสี, 2539) อย่างไรก็ตาม การพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นตัวตั้งที่กล่าวนี้ จะอยู่ภายใต้เงื่อนไขบางประการ ดังจะเห็นได้จากงานวิจัยของ ชัยยศ อิมสุวรรณ์ (2543) เรื่อง การพัฒนารูปแบบการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่พบว่า รูปแบบการพัฒนาที่ชุมชนเป็นผู้ริเริ่มนั้น เป็นรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับชุมชนที่มีผู้นำที่เข้มแข็งและมีศักยภาพเป็นพื้นฐาน

6. ตามแนวคิดเชิงทฤษฎีที่ปรากฏอยู่ ความเป็นชุมชน มักเน้นที่การรวมตัวของกลุ่มคนซึ่งอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน และมีความร่วมกันในหลายมิติ เช่น มีแบบแผนการดำเนินชีวิตที่คล้ายคลึงกัน การใช้ทรัพยากรร่วมกัน การมีผลประโยชน์ร่วมกัน การมีวัฒนธรรมร่วมกัน การอยู่ภายใต้กฎระเบียบข้อบังคับอย่างเดียวกัน ฯลฯ โดยความร่วมมือเหล่านี้ จะส่งผลเป็นความผูกพัน ความเอื้ออาทร ความร่วมมือร่วมใจ และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของคนในชุมชน (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2525; ขบวน พลตรี, 2529; ประเวศ วะสี, 2540; ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543; สนธยา พลตรี, 2545) ซึ่งสะท้อนภาพของการเป็นสังคมขนาดเล็ก ในชนบทที่ยังไม่พัฒนาหรือสังคมหมู่บ้านที่สมาชิกของสังคมยังมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ (อุทัย ดุลยเกษม, 2539) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า ขอบเขตของความเป็นชุมชนในปัจจุบัน น่าจะกว้างขวางขึ้นกว่าเดิม โดยรวมกลไกการปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อสร้างการเรียนรู้และการฝึกฝนตนเองด้านการเมือง การปกครองของคนในชุมชน โดยการกระจายอำนาจให้ประชาชนในตำบลเข้ามาดำเนินการเพื่อแก้ไข

ปัญหาและสนองตอบความต้องการของชุมชนด้วยตัวเอง (ปริญญา นาคฉัตรีย์, 2554) มุมมองต่อกลไกการปกครองส่วนท้องถิ่นในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน นอกจากจะมีผลในทางช่วยลดความเป็น "คนนอก" ที่แปลกแยกจากกันให้น้อยลงแล้ว ยังมีผลให้ชุมชนต้องมีบทบาทในการกำหนดกลวิธีที่สามารถปรับเปลี่ยนการทำงานขององค์การบริหารส่วนตำบลให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชนและบรรลุเป้าหมายของการปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างแท้จริง แนวคิดการรวมกลไกการปกครองส่วนท้องถิ่นเข้าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่กล่าวนี้ สอดคล้องกับ ข้อค้นพบของ พิมพรรณ พันธุ์ศรี (2544) จากการวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบกระบวนการชุมชนและการเชื่อมต่อกับระบบการบริหารการพัฒนาของรัฐ: กรณีศึกษาตำบล หอนางข้างคิน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ที่พบว่า กระบวนการชุมชนและการเชื่อมต่อกับระบบการบริหารการพัฒนาของรัฐในระดับตำบล จะสามารถสนองความต้องการด้านโครงสร้างพื้นฐานของชุมชนได้ดี

7. การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทั้งในการทำกิจกรรมร่วมกันและการมีส่วนร่วมในการทำงานพัฒนากับหน่วยงานภาครัฐ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการพัฒนาเพื่อไปสู่การพึ่งพาตนเอง การมีกิจกรรมให้คนในชุมชนได้รวมตัวและทำงานร่วมกัน นอกจากจะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งพาตนเองผ่านกิจกรรมที่ดำเนินการร่วมกันแล้ว ยังเป็นประสบการณ์ที่สร้างความพร้อมในการมีส่วนร่วมกับภาครัฐอย่างกระตือรือร้นและมีพลัง และนำไปสู่การจัดสรรและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อสนองความต้องการของคนส่วนใหญ่ในชุมชนอย่างทั่วถึงและยุติธรรมต่อไป อย่างไรก็ตาม กิจกรรมที่สามารถจูงใจให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน จะต้องเป็นไปเพื่อแก้ไขปัญหาในการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิต หรือการพัฒนาความเป็นอยู่ของคนในชุมชน และคนในชุมชนต้องได้รับประโยชน์จากมีส่วนร่วมอย่างเป็นรูปธรรม (พิทยา ว่องกุล, 2542) ดังจะเห็นได้จากผลการวิจัยของ สมเกียรติ ฉายไชน์ และคณะ (2548) เรื่อง แนวทางการพัฒนาเครือข่ายกลุ่ม/องค์กรประชาชน ในพื้นที่จังหวัดตรัง ที่พบว่า การรวมตัวเป็นเครือข่ายจะเกิดจากการที่ผู้นำหรือสมาชิกในกลุ่มมีปัญหาเดียวกัน และอยากจะมาพบกันเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยกัน นอกจากนั้น สิ่งที่ต้องตระหนักประการหนึ่งในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนกับหน่วยงานภาครัฐ คือ มุมมองของคนในชุมชนมีต่อหน่วยงานภาครัฐ สามารถส่งผลต่อระดับการมีส่วนร่วมได้ ดังจะเห็นได้จาก ผลการวิจัยของ มนต์ชัย เต็มขุนทด (2547) เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบล: ศึกษาเฉพาะกรณีองค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดสมุทรปราการ ที่พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนอยู่ในระดับต่ำทุกด้าน โดยสิ่งที่เป็นอุปสรรคสำคัญ คือ ความเห็นเชิงลบของประชาชนต่อองค์การบริหารส่วนตำบล

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1. ควรนำเสนอผลการวิจัยให้ชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้รับทราบ เพื่อสร้างความตระหนักและมองเห็นแนวทางในการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชน
2. การนำแนวทางเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนสู่การปฏิบัติจริงจะต้องเกิดขึ้นอย่างเป็นองค์รวม โดยบูรณาการประเด็นการพัฒนาทุกประเด็นให้เชื่อมโยงสัมพันธ์และมีผลในทางส่งเสริมซึ่งกันและกัน
3. กระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้นต้องเน้นการมีส่วนร่วม และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน ในรูปแบบที่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน
4. หน่วยงานที่ตั้งอยู่ภายในชุมชนต้องปฏิบัติภารกิจด้วยความรับผิดชอบเสมือนเป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของชุมชน การกำหนดนโยบายและทิศทางการปฏิบัติงานจะต้องเป็นไปด้วยความรอบคอบระมัดระวัง เพื่อป้องกันมิให้เกิดผลกระทบทางลบแก่ชุมชน

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิจัยต่อยอด เพื่อหาแนวทางที่มีประสิทธิภาพในการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชน เช่น
 - แนวทางการบริหารจัดการและการทำงานพัฒนาแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่น
 - รูปแบบการกระจายข่าวให้มีผลต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน
 - แนวทางการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในระดับตำบล
 - แนวทางในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชน ฯลฯ
2. สนับสนุนการวิจัยสาขาต่าง ๆ เพื่อบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคนิควิทยาการสมัยใหม่ โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่นที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
3. สนับสนุนการวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาให้มีผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
4. สนับสนุนการวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรระดับอุดมศึกษาในสาขาที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน
5. ศึกษาบทบาทขององค์การภาครัฐ และบทบาทของหน่วยธุรกิจเอกชนในพื้นที่ ที่มีต่อความเข้มแข็งทางการเมืองของชุมชน เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์อย่างรอบด้าน

บรรณานุกรม

บรรณานุกรมภาษาไทย

- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคณะ. (2547). *พลวัตสุขภาพกับการพึ่งตนเองภาคชนบท*. กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ.
- ชนิษฐา แจ่มใจ. (2543). *การวิจัย เรื่อง ชุมชนเข้มแข็ง: กรณีศึกษาชุมชนบางปลากรด อำเภอองค์รักษ์ จังหวัดนครนายก*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ชบวน พลตรี. (2529). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. สกลนคร: วิทยาลัยครูสกลนคร.
- ชัยยศ อิมสุวรรณ์. (2543). *การพัฒนารูปแบบการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน*. วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จิรวุฒิ เสนาคำ, ภิรม ภคเมธาวิ, มานะ ช่วยชู, ตฤณ สุขนวน และปิยวัชน์ คงอินทร์. (2540). *การวิจัย และประเมินศักยภาพประชาคมจังหวัดนครศรีธรรมราช*. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.
- ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์. (2546). *ยุทธศาสตร์สร้างสรรค์พลังแผ่นดินเพื่อการพัฒนาประเทศ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นภาพรณ หะวานนท์, เพ็ญสิริ จีระเดชากุล และสุรวุฒิ ปัดไธสง. (2550). *ทฤษฎีฐานรากในเรื่อง ความเข้มแข็งของชุมชน*. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- นภาพรณ หะวานนท์, เพ็ญสิริ จีระเดชากุล, สุรวุฒิ ปัดไธสง, นำชัย ศุภฤกษ์ชัยสกุล และปานจักร เหล่ารัตนวรพงษ์. (2550). *ดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน*. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ประพันธ์ ภักดีกุลและคณะ. (2549). *รูปแบบและปัจจัยในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วย ศักยภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม.
- ประเวศ วะสี. (2539). *หนทางรอดสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี.
- _____. (2540). *ภาวะผู้นำ : ความเป็นไปในสังคมและวิธีการแก้ไข*. กรุงเทพมหานคร : หมอชาวบ้าน.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2543). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พิทยา ว่องกุล. (2542). *ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน : พ่อสุข ชัยชนะ*. กรุงเทพมหานคร : ร่วมด้วยช่วยกัน.

- พิมพ์พรณ พันธุ์ศรี. (2544). *การวิจัยและการพัฒนารูปแบบกระบวนการชุมชนและการเชื่อมต่อกับระบบการบริหารการพัฒนาของรัฐ : กรณีศึกษาตำบลหนองข้างคีน อำเภอเมืองจังหวัดลำพูน*. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เพ็ญสิริ จีระเดชากุล. (2550). *อุบัติการณ์ความเข้มแข็งของชุมชนในสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ภมรรัตน์ สุธรรม. (2546). *พลวัตชุมชนกับการพึ่งพาตนเองในภาคตะวันตก*. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิถึทรรศน์.
- ภักดี เมฆจำเริญ. (2550). *การจัดการการเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพมหานคร : เอ็กซ์เปอร์เน็ท.
- มนต์ชัย เดิมขุนทด. (2547). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาขององค์กรบริหารส่วนตำบล : ศึกษาเฉพาะกรณีองค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดสมุทรปราการ*.
- มจรุส ศิริสถิตกุล. (2554). ทบทวนแนวคิดการพัฒนาชุมชน. [Online]. Available: <http://www.shi.or.th/download/61/>. [2553, ธันวาคม 15].
- มนู อุดมเวช และคณะ (2540). *แนวทางศึกษาและพัฒนาประชาสังคมเพชรบุรี*. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- มัทนา พานานรามย์, สมชาย สุขสิริเสรีกุล และสุปราณี ศรีฉัตรภิมุข. (2546). *ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมต่อความเป็นอยู่ที่ดีและความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นไทย*. กรุงเทพมหานคร : สถาบันทรัพยากรมนุษย์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.
- มันทนา สามารถ. (2545). ปัจจัยที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของประชาคมตำบล. [Online]. Available: <http://www.trf.or.th/research/abstract/Thai/RDG4140013.txt>. [2553, ธันวาคม 15].
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2525). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525*. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน.
- วิจารณ์ พานิช. (2548). *วิธีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตามแนวทาง KM*. [Online]. Available: http://blog-for-thai-km.blogspot.com/2005/04/km_28.html. [2553, ธันวาคม 15].
- วิทยาลัยมหาสารคาม. (2554). *การเปลี่ยนแปลงทางสังคม*. [Online]. Available: <http://cyberclass.msu.ac.th/cyberclass/cyberclass-uploads/libs/html/50260/3.pdf>. [2553, ธันวาคม 17].
- วิรัตน์ คำศรีจันทร์. (2544). *การจัดตั้งตนเองและการเรียนรู้ทางสังคมภาคประชาชน*. กรุงเทพมหานคร : พี.เอ. ลีฟวิ่ง.
- ศูนย์ข้อมูลชุมชน. (2552). *ประชาพิจัย (PR&D)*. [Online]. Available: http://www.nu.ac.th/nice/information_people.php. [2554, มีนาคม 5]
- สนธยา พลศรี. (2545). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์.

สมเกียรติ ฉายไชน, กุมารี่ มีแย้ม, พิริยาตฤณี มังคสิงห์, วัชรี กลิ่นสอน, สมภาพ ตติยาภรณ์, วรณูช อิงค์โรจน์ฤทธิ และสิรินาถ เพ็ชรพิรุณ . (2548). *แนวทางการพัฒนาเครือข่ายกลุ่ม/องค์กรประชาชนในพื้นที่จังหวัดตรัง*. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.

สมพันธ์ เตชะอธิก ปรีชา อุยตระกูล และชื่น ศรีสวัสดิ์. (2533). *ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2543). *สังคมและวัฒนธรรมไทย : ลักษณะ การเปลี่ยนแปลง และวิทยาการวิจัย*. ขอนแก่น : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

_____. (2550). *สังคมวิทยาชนบท แนวคิดทางทฤษฎีและแนวโน้มในสังคม*. กรุงเทพมหานคร : ออฟเซ็ท ศรีเอชั่น.

สรรรเสรี วงศ์ชะอุ่ม. (2546). *การพัฒนาประเทศ*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2549). *ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สีลาภรณ์ บัวสาย. (2552). *พลังท้องถิ่น บทสังเคราะห์งานวิจัยด้านชุมชน. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์. ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 ธันวาคม 2552 ฉบับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*. ตรัง : พีพี พรินท์ติ้ง.

เสรี พงศ์พิศ. (2549). *เศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร : พลังปัญญา.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2554). *ทางออกวิกฤตีสยามด้วยยุทธศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็ง เล่ม 1*. [Online]. Available: <http://info.thaihealth.or.th/taxonomy/term/1934> [2543, ธันวาคม, 10]

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ. (2545). *การศึกษา รูปแบบและปัจจัยความสำเร็จในการใช้วัฒนธรรมเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ*. มปท.

สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2549). *การจัดทำแผนชุมชน*. [Online]. Available: <http://www.management.cmru.ac.th/book/weerasak/smec/smec2.ppt#538,15>. [2554, มีนาคม 5]

องค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเตา อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี. (2554). *แผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. 2554 - 2556)*. มปท.

- อรรถัย อาจอ่ำ. (2543). *องค์ประกอบของความสำเร็จในการสร้างกลุ่มและองค์กรเพื่อให้ชุมชนเข้มแข็ง: ถอดบทเรียนจากน่านและมหาสารคาม*. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อภิชาติ ทองอยู่. (2554). *แนวทางสู่สังคมพึ่งตนเอง*. [Online]. Available: <http://sawasdee.bu.ac.th/article/ssd2804.htm>. [2554, มีนาคม 5]
- อุทัย ดุลยเกษม. (2541). *เสริมความแข็งแกร่งให้ตำบล จากวิถีชีวิตสู่วิถีปฏิบัติ*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- อำนาจ วัดจินดา. (2552). *การบริหารการเปลี่ยนแปลง*. [Online]. Available: <http://www.hrcenter.co.th/HRKnowView.asp?id=588>. [2510, December 17].

บรรณานุกรมภาษาต่างประเทศ

- Accurate & Reliable Dictionary Online. (2011). *Meaning of Community*. [Online]. Available: <http://ardictionary.com/Community/8977>. [2510, December 17].
- Boyles, A.. (1996). *The Meaning of Community*. [Online]. Available: <http://info.bahai.org/article-1-9-1-1.html>. [2510, December 17].
- Hunter, G.. (1969). *Modernizing Peasant Societies*. London: Oxford University Press.
- Lerner, D.. (1968). *The Passing of Traditional Society*. New York: The Press.
- Moore, W.E.. (1973). *Motivational Aspect of Development*. In Eva Etzioni-Halevy and Amital Etzioni Eds.), *Social Change*. New York: Basic Book.
- Olsen, M.. (1968). *The Process of Social Organization*. New Delhi: Oxford & IBH Publishing.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสำรวจข้อมูลชุมชน

การวิจัย เรื่อง ศักยภาพของชุมชนในพื้นที่ตำบลโคกโคเต่าในการจัดการ
การเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง

1. อาณาเขตติดต่อและลักษณะทั่วไปของพื้นที่
2. ลักษณะทางประชากร
3. สภาพทางเศรษฐกิจ
4. สภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ
5. หน่วยงานและสถานที่สำคัญ
6. การบริการพื้นฐานด้านการคมนาคมขนส่ง การติดต่อสื่อสาร และการสาธารณสุข
7. การรวมกลุ่มของประชาชน
8. การดูแลรักษาความปลอดภัยในชุมชน
9. การปกครองในระดับตำบล

แนวการสัมภาษณ์เชิงลึก

การวิจัย เรื่อง ศักยภาพของชุมชนในพื้นที่ตำบลโคกโคเตมาในการจัดการ

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง

1. ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ / ขออนุญาตอัดเทป / ชี้แจงวิธีวิเคราะห์ข้อมูล (วิเคราะห์ภาพรวมทั้งตำบล ไม่เปิดเผยชื่อ ไม่มีผลกระทบใด ๆ ต่อผู้ให้ข้อมูล สามารถให้ความเห็นได้เต็มที่...)
2. ถามประวัติส่วนตัวโดยสรุปเพื่อสร้างความคุ้นเคย (อยู่ในพื้นที่มาตั้งแต่เกิดใช้ไหม / อยู่มากี่รุ่น / อาชีพอะไร / รายได้ดีไหม...)
3. สภาพปัจจุบันในชุมชน (ความเป็นอยู่ของคนแต่ละวัย อาชีพของคนในชุมชน รายได้ สภาพเศรษฐกิจ สภาพสังคม ปัญหาสังคม ศาสนา ความเชื่อ ของดีในชุมชน ความขัดแย้งในชุมชน / ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน)
4. การเปลี่ยนแปลงของชุมชน (ชุมชนปัจจุบันเปลี่ยนจากเดิมมากน้อยแค่ไหน / เปลี่ยนอย่างไร / เริ่มเปลี่ยนช่วงไหน / เปลี่ยนแล้วดีขึ้นหรือแย่ลง / ดีอย่างไร แย่อย่างไร / ปัญหาของชุมชนในปัจจุบัน / อยากให้อนาคตเป็นอย่างไร...)
5. ผู้นำชุมชน (ผู้นำที่เป็นทางการ / ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ / ผู้ที่ชาวบ้านเชื่อถือมีใครบ้าง เพราะอะไรจึงเชื่อถือ / ลักษณะการทำงานของผู้นำ / แนวคิด แนวทางในการทำงานพัฒนา / วิธีแก้ไขปัญหา / วิธีสร้างความร่วมมือจากชาวบ้าน...)
6. ลักษณะของผู้นำที่พึงประสงค์ (ลักษณะเฉพาะตัว / การยอมรับของคนในชุมชน / การยอมรับของบุคคลภายนอก / ปัจจัยทางครอบครัว การสนับสนุนของครอบครัว / ฐานะการเงิน / ความสัมพันธ์กับผู้มีอำนาจ นักการเมือง นักธุรกิจนายทุน...)

7. ตัวอย่างสถานการณ์ปัญหาที่ผู้นำมีบทบาทในการแก้ปัญหา (เล่าสถานการณ์ / เล่าบทบาทของผู้นำในการแก้ไขสถานการณ์ / การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการแก้ปัญหา / บทบาทของ อบต. ในการแก้ไขปัญหา / ความช่วยจากภายนอก (รัฐ, เอกชน, องค์กร, สถานศึกษาในท้องถิ่น ฯลฯ...)

8. การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน (ระดับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในกิจกรรมต่าง ๆ / ลักษณะของการมีส่วนร่วม / ความสามารถในการรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาในยามวิกฤติ / ความสำเร็จในการแก้ปัญหา...)

9. การรวมกลุ่มของคนในชุมชน (กลุ่ม เครือข่าย หรือชมรมที่มีกิจกรรมต่อเนื่อง / ลักษณะของกิจกรรม / ความสำเร็จและความยั่งยืนของกลุ่ม / สาเหตุของความสำเร็จหรือความล้มเหลว / กลไกให้คนในชุมชนได้พบปะพูดคุยกัน เช่น วัด ตลาด ร้านกาแฟ สถานีอนามัย...)

10. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน (กลไกในการส่งข้อมูลข่าวสารแก่คนในชุมชน / เนื้อหาสาระของข้อมูลข่าวสาร / วิธีแสดงความคิดเห็นและความต้องการของคนในชุมชน / สังเกตกระบวนการกลุ่มที่เกิดขึ้นในการจัดประชาคมตำบลและกิจกรรมกลุ่มอื่น ๆ...)

11. ความคาดหวังต่อบทบาทของ อบต. และหน่วยงานอื่น ๆ ในพื้นที่ (งบประมาณ / การแก้ปัญหาตามที่ชุมชนต้องการ / การให้ชุมชนมีส่วนร่วมทำงานพัฒนา / การให้ชุมชนตรวจสอบการทำงาน / การสนับสนุนหรือเปิดโอกาสให้ชุมชนพัฒนาตนเอง / ความพึงพอใจการทำงาน...)

ภาคผนวก ข

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือ

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญ

1. ดร.พลสัมพันธ์ โปธิศรีทอง ผู้ทรงคุณวุฒิในคณะกรรมการ
การศึกษาขั้นพื้นฐาน
กระทรวงศึกษาธิการ
2. รองศาสตราจารย์ ดร.พยอม วงศ์สารศรี ผู้ทรงคุณวุฒิประจำบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต
3. ดร.ปาริชาติ นิตیمانพ คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล	นางจันทร์แรม เรือนแป้น
วัน เดือน ปีเกิด	2 มีนาคม 2502
ที่อยู่ปัจจุบัน	11/94 ซอย 7 หมู่บ้านสัมมากรนครินทร์ ถนนนครินทร์ ตำบลบางขุนทอง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี 11130
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2523 ครุศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2533 สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2548 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ประชากรศึกษา) มหาวิทยาลัยมหิดล
สถานที่ทำงาน	บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต
ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล	นางสาวดวงกมล อัครวมาศ
วัน เดือน ปีเกิด	11 กุมภาพันธ์ 2516
ที่อยู่ปัจจุบัน	47/618 หมู่ 5 ซอยสหพร 31 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2538 ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต พ.ศ. 2542 ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2553 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
สถานที่ทำงาน	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต
ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์